This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Hanuš Jelínek:

Melancholikové.

Studie z dějin sensibility v literatuře francouzské.

J. Otto. Praha. 1908.

HANUŠ JELÍNEK:

MELANCHOLIKOVÉ.

STUDIE Z DĚJIN SENSIBILITY V LITERATUŘE FRANCOUZSKÉ.

V PRAZE
NAKLADATEL J. OTTO KNIHKUPEC
1908.

7177-6813

Právo překladu do všech jazyků a všechna práva vůbec vyhrazuje si nakladatel.

Tiskem »Unie« v Praze.

PQ 139
J44
1908
MAIN

SVÉ ŽENĚ

PŘIPISUJI.

I.

Vodnatá a nadurelá sentimentalita kryje prázdnotu a falešnost cítění v módních románech sedmnáctého století. Nekonečné pastorály d'Urféovy, mnohosvazkové romány, jaké psali La Calprenède, Gomberville a Mademoiselle de Scudéry, a jež jsou dnes naprosto nečitelny, počínaly už tehdy ztráceti svou přitažlivost. Genre heroicko-galantního a allegorického románu usychal nedostatkem svěží umělecké mízy a zvolna odumíral. Rostoucím blahobytem a vzděláním šíří se také okruh čtenářstva: nečtou už jen šlechtici a lidé dvoru blízcí. Třetí stav, buržoasie hlásí se zvolna k slovu. A toto publikum nemá už dosti porozumění pro romány, v nichž pod jmény Římanů a galantních pastýřů kryjí se osoby, stojící nejblíže trůnu. Móda précieusní sice zuří i v měšťanstvu, ale Molièrovy „Précieuses ridicules" schladily poněkud horečkou tou rozpálené ženské hlavy. A tak již r. 1664, když mladý Boileau ve svém dialogu „Les héros du roman" dorážíí na současné literární velkovýrobce, hlavně na slečnu Scudéry, je jeho verva z velké části zbytečna, neboť román starého stylu se už vyžil.

Bylo potřebí čehosi nového, co by bylo bližší skutečnému životu a lidským srdcím. Zjemnění společenských forem, jež se vyvinulo během sedmnáctého století, nemohlo zůstat bez ušlechtujícího vlivu na mysli i duše, stejně jako veliká epocha francouzského umění dramatického. A zároveň ozývají se hlasy, volající po obrácení se do nitra. Zní vážná slova samotářů z Port-Royalu. Zasmušilá mystika a přísná, hloubavá zbožnost jansenistů, soumračné kouzlo génia Pascalova — to všecko ukazovalo do neznámých dosud hloubek duše, na něž nebylo času mysliti v oslňujícím a překotném víru života ve Versaillích.

Dámy z nejvyšších kruhů, které nedávno ještě rozplývaly se nad podařeným a duchaplným madrigalem, pociťují podivné záchvaty melancholického smutku a jejich zapadlé oči jsou plny toužné něhy. Světice z Avily a její listy budí hluboké nadšení[2] a tiché cely Port-Royalu hostí nejednu dámu ze vznešené společnosti, hledající útěchu u matky Angeliky, u Jacqueliny Pascalové a v četbě Confessí sv. Augustina.[3]

Je samozřejmo, že tyto zjevy nejsou všeobecny a že jen vzácnější a hlubší duše měly sílu opustit hlučný a frivolní život, aby se uchýlily do tiché tůně osamělých meditací. Ale přes to jsou tyto zjevy neklamnou známkou, že doba cítila nejasně sic, ale přece potřebu obrátiti se do nitra. Literárně jeví se zatím tyto předzvěsti modernějšího a hlubšího pojetí života akcentováním smutné touhy a melancholických nálad románových hrdin. První symptomy nového prvku psychologického, citlivosti, sensibility, počínají se sporadicky objevovati. Melancholický nádech stává se módou do té míry, že La Calprenède i hrdinku svého románu „Cassandre“

charakterisuje slovy „snivá a melancholická“, ač tato epitheta podivně harmonují s povahou tvrdé mužatky.[4] Ale nikdo neměl odvahy nabrati plnou číši ze svěžího a nezkaleného dosud pramene čistě lidského citu. Ani génius La Fontaineův, který ve své „Psyché“ uhodil na mnohý ryzí tón, nedovedl se vymaniti ze začarovaného kruhu literární tradice a vkusu své doby.

První signál úplného oproštění neozval se z Francie, nevyšel z péra uvědomělého literáta a nebyl vůbec určen veřejnosti. Bylo třeba žhavějšího slunce, aby rozpučel květ první duše, která měla odvahu vysloviti plně celé své vnitřní bohatství. Portugalská jeptiška Marianna Alcoforado učinila nevědomky literatuře skvělý dar pěti milostných dopisů, jež váží za celé desítky svazků románové i poetické tvorby.

Její historie je velmi prostá. V klášteře Klarisek v portugalském městě Beja žila Soror Marianna až do svého dvacátého šestého roku v tiché a mírné zbožnosti. Hluk neklidných a válečných dob — provincie Alemtejo byla hlavním jevištěm bojů za osvobození Portugalska — jen stlumeně zaléhal v ticho kláštera Početí Panny Marie. Jednoho dne spatřila mladá jeptiška z verandy, odkud bylo vidět k městu, houfec francouzské jízdy. Vedl ji mladý kapitán, Noël Bouton de Chamilly. Nevíme, kterak sblížil se třicetiletý rejtharský důstojník s mladou klášternicí. Víme jen, že po necelých dvou letech žhavé lásky Chamilly vrátil se do vlasti, kam táhla jej vojenská ctižádost a zanechal tam svou milenku v zoufalém zármutku, který jí diktoval oněch pět dopisů. Indiskretností Chamillyho — ostatně ne řídkou v oněch dobách — dostaly se listy ony do rukou cizích a r. 1669 vyšla u Clauda Bar-

bina v Paříži knížečka „Lettres Portugaises". Překladatelem byl bezpochyby hrabě de Guilleragues, přítel Mme de Sévigné a milenec Mme Scarron.

Uprostřed románových heroin, které byly spíše schematy než živými bytostmi, objevila se tu náhle živá bytost, opravdové lidské srdce milující ženy, které s naprostou upřímností vyjadřovalo svůj bezměrný žal nad zradou milence a svou nekonečnou lásku. Bez nejmenšího stínu affektace vzlyká tu srdce, zkrvácené a opilé bolestí a extatickým citovým vznícením, čistě ženské srdce, které s nelogičností, vlastní každé prudké vášni, přechází od vzdoru a pýchy k pokorným a dojímavým prosbám, od výbuchů nenávisti a výčitek k nejsladším výrazům oddanosti a něhy. „Ztratila jsem svou pověst," volá pološílená, „vystavila jsem se hněvu příbuzných, přísnosti zákonů této země proti jeptiškám a tvému nevděku, který se mi zdá být největším ze všech mých neštěstí. A přece dobře cítím, že výčitky mého svědomí nejsou opravdové, že bych toužila z celého srdce zakusiti pro svou lásku k tobě ještě větší nebezpečí, a že je mi to smutnou radostí, že jsem nasadila svůj život a čest. Což nebylo mou povinností, věnovati tobě všecko, co jsem měla?" Jde tak daleko ve svém sebezapření a v tom, co bych nazval citovým flagellantstvím, že by byla šťastna, kdyby směla sloužiti té, jíž on by miloval. A jindy volá: „Jsem ráda, že's mne svedl; tvoje krutá a snad věčná nepřítomnost nezmenší nikterak moc mojí lásky; chci, aby to každý věděl; nedělám z toho tajemství..." Chtěla by zemřít, ale nemá odvahy. Chvílemi procitne v ní všechna uražená pýcha sebevědomé ženy, zahrnuje milence nejtrpčími výčitkami, aby

se hned zase zeptala s dojímavou a měkkou prostotou: „Co jsem zavinila, že jsem tak nešťastna? A proč jsi otrávil můj život? Proč nezrodila jsem se v jiné zemi? S bohem, odpusť mi, nemám už odvahy tě prosit, abys mne miloval: vidíš, kam až mne můj osud zavedl! S bohem!“

Ale bylo by nutno citovat in extenso celých pět dopisů, abychom si uvědomili otřásající dojem této niterné tragedie. Sestra Marianna nevědomky obnažila světu zmučenou a zkrvácenou duši a ještě dnes nutno žasnouti nad hloubkou a pronikavostí intuice té ženy, která v době největšího květu bombastického gongorismu dovedla prostě vyslovit své těžké hoře.

Sestra Marianna sotva kdy zvěděla na klekátku své cely, kam zanesla bolest svého zrazeného života, že její dopisy v nesčetných vydáních kolují po světě. Když pak r. 1723, po dlouholetém „tuhém pokání“, jak praví zápisky klášterní, odevzdána do vůle Boží, pokorně skonala, netušil asi nikdo z jejího okolí, že v té třiaosmdesátileté stařeně zemřela vlastně první moderní ženská duše.[5]

Nahá, bezohledně upřímná pravda životní bolesti vstoupila tu poprvé na literární jeviště a strhla všechna citu přístupná srdce k nadšenému obdivu. Neznámá potud jemnost cítění a vnímavost pro nejmenší nuance psychického zvlnění kontrastovala příliš silně s dosavadní schematickou psychologií v románu, než aby bystřeji pozorující čtenáři a autoři nebyli vycítili, že se tu otvírá celý nový svět sestárlému umění. Kromě toho, po stránce literární techniky, forma intimního dopisu skytala tolik nových možností, dala se tak snadno přizpůsobiti všem okolnostem! Nevyžadovala velkého aparátu dějového, nahra-

zovala psychologickou drobnomalbou pestré zauzlení románového děje, plného neočekávaných peripetií. A tak stojíme tu před ojedinělým a podivuhodným zjevem: Banální milostná aventura dobrodružného kapitána[6] s jeptiškou v zapadlé provincii portugalské má epochální význam pro vývoj slovesného umění a pro dějiny moderního cítění.

„Portugalské listy" vyšly do konce sedmnáctého století neméně než v čtyřiceti vydáních.[7] Obchodní spekulace nakladatelů i literátů zmocnila se zoufalých nářků zrazené ženy. Hned k druhému vydání připojena byla serie sedmi milostných dopisů, jichž autorkou dle udání nakladatele Barbina byla „une femme du monde". Dopisy ty jsou apokryf, připisovaný obyčejně panu de Subligny. Pozdější nekritičtí vydavatelé spojili serii, která měla tvořiti pendant, s dopisy původními, a kladli ji dokonce napřed. Ať už je autorem těchto listů kdokoli, nelze upříti, že se obratně vžil v tón svého vzoru a že velmi dobře postihl psychologický moment nového tónu, jejž přinesly „Portugalské listy". O stále rostoucí oblibě u čtenářstva svědčí neklamně to, že ještě r. 1669 vyšly dvě serie odpovědí na dopisy portugalské jeptišky i portugalské dámy. V některých edicích jsou spojeny obě řady dopisů i fiktivních odpovědí v jeden celek. Slova „une (lettre) portugaise" užívá již r. 1671 Mme de Sévigné ve smyslu „vášnivý dopis".

Úžasná obliba, s jakou čtoucí publikum hltalo nová a nová vydání „Portugalských listů", je neklamným svědectvím citového převratu. Jistě že i ve Francii byly ženy, které byly schopny stejně žhavého citového vznícení, jako Marianna Alcoforado.

Můžeme tak souditi tím bezpečněji, poněvadž necelé desetiletí po vydání „Portugalských listů" mělo obecenstvo v rukou novou serii dopisů, kde pod jménem „Histoire des Amours de Cléante et Bélise" krylo se také prožité drama ženského srdce. Byla to tentokrát už zcela moderní láska provdané ženy, choti presidenta Ferranda k baronovi de Breteuil. Breteuil dopustil se stejně bezohledné indiskretnosti jako Chamilly, připustiv publikaci těchto intimních listů, jež ve vášnivosti citu a výrazu nestojí nikterak za dopisy Marianninými. Mme Ferrand není však naivní děvče, které vyrostlo v tichém ovzduší kláštera, a jež se pak v prvním vzplanutí pozdě probuzené vášně se zavřenýma očima, bez rozmýšlení vrhlo v náruč milovanému muži. Paní presidentová se dlouho a zoufale bránila své lásce, jsouc si vědoma, čím je povinna svému choti a svému dobrému jménu; podlehnuvši, prožívá všechna muka žárlivosti a nedůvěry k milenci, jako Marianna, muka, komplikovaná ještě výčitkami svědomí a nutností přetvářky. Její sensibilita je rafinovanější než u naivní a spontanní jeptišky. Stálé pronásledování a opatrnost před okolím zvyšuje její rozkoš: „Tyto obtíže a nesnáze mají své kouzlo," píše milenci, „a za ty dva dni, co vás vidím na místech, kde sotva řeč očí je dovolena, prožila jsem chvíle, jež bych nevyměnila za ony, jež jsou považovány za nejdojímavější" (les plus sensibles). Ale jindy celá tíha obtížného postavení dopadá na její hlavu. Prolévá slzy, „a jaké slzy, velký Bože! slzy promíšené vší něhou lásky!" Nemilovaný manžel vyruší ji při psaní dopisu: „Bože, jak je to kruté! být nucen viděti to, co nenávidíme a opustiti to co milujeme."[8]

Obě tyto serie listů, jež indiskretností adressátů bez vědomí píšících staly se literárními dokumenty doby, inspirovaly Boursaulta k románové komposici ve formě dopisů: „Sept lettres amoureuses d'une Dame à un Cavalier.“ V sedmi listech zachytil Boursault celý vývoj vášnivé lásky mezi vdanou ženou a milencem, od prvních útoků, jimž se žena brání, navrhujíc platonické přátelství, „une liaison d'esprit, d'estime,“ ale nic víc, „mais rien au delà“ její boj proti rostoucímu citu, jeho konečné vítězství, provázené lítostí, žárlivostí a steskem po vzdáleném milenci. Boursault ne nadarmo četl oba své vzory. S neobyčejným bystrozrakem odpozoroval tajemství ženské psychologie a často udeřil tón tak pravdivý, že je těžko rozeznat jej od tónu obou předloh. Tuto vzácnou schopnost, zachytit prchavé nuance psychické sensibility ženské duše, dal ostatně na jevo i ve svých frivolních „Lettres de Babet“.

Z ženského srdce vytryskly první vzlyky opravdové vášně a ženské duši byla reservována čest vytvořiti také první hotový čin, první umělecké dílo moderního románu. Madame de La Fayette, která už r. 1662, tedy před vydáním „Portugalských listů“ svým debutem „La Princesse de Montpensier“ projevila skvělé umělecké vlohy, vydala r. 1678 román „Princesse de Clèves“. S delikátností, již nutno podnes obdivovati, nakreslila její ruka v pastelově měkkých tónech snivě zasmušilou postavu hrdinky a její čistou lásku k vévodovi de Nemours zdrželivými, trochu odměřenými větami. Jaká noblessa citu i výrazu ve smělé na tehdejší dobu scéně, kdy hrdinka vyznává se svému choti ze své platonické a přece hříšné lásky k jinému! Jaké

kouzlo diskretní básnické fantasie, když vévoda de Nemours, skryt temnotou noci, pozoruje kněžnu a postřehne dojímavé a tak jemné projevy zapírané a potlačované lásky k němu!

Mme de la Fayette podržela sice scenerii vznešeného světa, snažila se zachovati historické zbarvení, ale to je právě jen scenerie, jen staffáž, neboť vlastní románový děj odehrává se hluboko v srdcích jednajících osob. A v tom leží hlavní význam jejího chef d'oeuvru. V „Portugalských listech" promluvila spontanní vášeň. Mme de La Fayette zjemnila ji uměleckým taktem, zdusila sordinou noblessy zoufalou dissonanci ve violově měkký a snivý tón melancholické sensibility a sešeřelého smutku odříkání.

Téměř celé století musila ještě Francie čekati, než vyšlo z rukou Jean-Jacquesových dílo, jež by svou notou a literární i uměleckou hodnotou mohlo se postaviti na roveň „Kněžně de Clèves". Ovšem že literární vývoj se nezastavil.

Mme de La Fayette našla hojně obdivovatelů a napodobitelů. Ale ani Mme de Villedieu, ani Catherine Bernard, třeba že v detailech zdokonalily románovou techniku, nedosáhly jejího mistrovství. Scházela jim ona hluboká poetická divinace, jíž měla Mme de La Fayette v tak velké míře. I ony, hlavně Catherine Bernard, snaží se vyjádřiti složité psychické stavy citlivých a krásných duší, ale jsou nuceny pomáhati si celým arsenálem frází a slovních obratů, vzdechy, slzemi, zmatkem, smutkem atd. a zůstávají na povrchu. Skutečný krok ku předu v analyse duševních stavů a psychologické drobnokresbě znamenají některé passáže z románů Mlle. Caumont de La Force, která dovedla po-

chopit kouzlo smutku a zasněné melancholie. Plodná tato autorka spojovala bohatství napínavého děje svých historických románů, které jsou plny intrik a galantních dobrodružství, s hlubší psychickou introspekcí. Duševní rozpory jejích hrdin jsou komplikovanější než dosud, citové konflikty složitější a bolestnější láska jejích figur nuancovanější; tu a tam najdeme stopy zcela moderní náladovosti. Roku 1697 vyšel její román „Gustave Vasa, histoire de Suède", první francouzský román, jenž snaží se poněkud zachytit lokální barvu Skandinavie a v němž setkáváme se poprvé s nevěstkou jako hrdinkou jedné z interpolovaných vložek (Histoire de Colombine). V tomto díle smělé a neprávem zapomenuté novateurky najdeme první stopy citu pro náladovost severní přírody a jejího působení na duši lidskou. Gustav Vasa jde lesem, jedním z těch velkých lesů „dont l'aspect a je ne sçais quelle beauté terrible". Vasa odpočívá v trávě a Eric, který jej provází, obdivuje se těm vysokým stromům, „l'agrément sauvage de ces beaux déserts", a té „strašné samotě". To je už čistě romantický cit pro divokou krásu přírody, nedotknuté lidskou rukou, akcenty, jež uslyšíme z úst Rousseauových. Jemná duše nešťastné této ženy měla záblesky geniálnosti, jež však nestačily strhnouti vývoj francouzského románu na nové cesty, neboť neměla k disposici sílu vyjádřiti své umělecké chtění novým a obrozeným stylem, podmaniti si ustrnulé stylistické prostředky své doby.[9]

Neznamená-li vývoj románu od Mme de La Fayette plné vítězství psychologické pravdy, je tu přece celá řada drobných „trouvailles", malých objevů, šťastně zachycených scén, pokusy

náladového líčení v románech píšících žen — neboť se zdá, že toto pole literární tvorby jim mužové té doby skoro úplně přenechali. Jmenuji z nich jen hraběnku d'Aulnoy, mezi jiným autorku sentimentálních pohádek, hraběnku de Murat a Mme Durand.

Na počátku osmnáctého století vidíme konečně muže. Je to Des Challes, jehož smělá ruka odvážně shrnuje všecky výsledky dosavadního uměleckého chtění ženských předchůdkyň. Des Challes ve svých Illustres Françoises zachytil typické zjevy ze života sedmnáctého století, energicky nakreslil celou řadu markantních typů, přímo ze života vytržených, bez jakékoli šablony, jemně odstíněných; tento miniaturní Balzac sedmnáctého století stal se historikem buržoasie své doby s překvapující odvahou novoteura a hlubokým uměleckým smyslem vnímavého a citlivého pozorovatele.[10]

Rostoucí libertinství společnosti orientuje román pomalu v jinou stranu, k rozkošnickému pojímání života. Počátek osmnáctého století ve své žízni po požitcích má více smyslu pro líčení smyslných závratí než pro tiché odříkání kněžny de Clèves. Ale to, co bylo už dobyto uměleckými snahami, pronikavější psychologie, hlubší duševní introspekce, větší zájem na vnitřním obsahu uměleckého díla než na spletitosti děje, a hlavně, zvýšení citové vnímavosti u čtoucího publika — to zůstalo už majetkem všeobecným a nemohlo býti ztraceno.

Ještě koncem sedmnáctého století ptal se La Bruyère: „Jak to, že se lidé v divadle smějí a stydí se plakat?“ O nějakých čtyřicet let byl by mohl už otázku tu klidně obrátit. Století

osmnácté už potřebovalo slzy. Připravovány už půl století četbou románů, duše stávají se přístupnějšími teplejšímu citovému vznícení. Brunetière upozorňuje nás na datum 1730 jako na počátek šíření se citlivosti.[11] Vynikající kritik byl sveden patrně příliš jednostranným zájmem o dějiny divadla. Viděli jsme, že počátky sensibility nutno klásti do šedesátých let století sedmnáctého. Nicméně datum Brunetièrovo má svou váhu. R. 1730 píše Marivaux „Hru náhody a lásky", rok na to vychází první vydání Prévostovy „Manon Lescaut" a Voltairova „Zaïre" je z r. 1732. Dodejme, že r. 1733 má Nivelle de la Chaussée první velký divadelní úspěch. Pathetický a larmoyantní genre jeho vítězí na celé čáře: la Chaussée opouští typisující a synthetické umění velké klassické školy a staví na jeviště scény a postavy ze života jednotlivců.

Ovšem, sensibilita první polovice osmnáctého věku není ještě tím, co jsme později uvykli označovati tímto jménem, aspoň pojem není ještě tak plný. Je to spíše disposice, ochota cítit, než cit sám, spíše schopnost rozplývat se citem nad dojmy třeba neskutečnými, než hluboké a opravdové cítění. Lanson snaží se vymeziti citlivost oné doby asi takto: Citlivá duše je ta, která chápe příležitost, kdy má cítit a která dá co nejrychleji na jevo všecky vnější známky, odpovídající příležitostem k cítění. Velká myšlenková, morální a náboženská přeměna společnosti podporuje tento vývoj. Cit stává se rozkoší. Proto kolem roku 1700. lidé počínají pocitovat zvláštní požitek v tom, že hledají v sobě a kolem sebe sentimentální projevy. Tato náklonnost jeví se napřed v lásce a v přátelství: potom filosofie

zmocní se ducha; místo lásky k Bohu postaví lásku k lidstvu; místo pokažené přírody poskytne přírodu plnou dobroty. Lidstvo, příroda, všecky sociální vztahy, každý společenský akt stává se dušim příležitostí k prudkému rozechvění nebo rozkošnické rozměklosti.[12]

Tato ochota, dát se pohnout, jde tak daleko, že slzy stávají se potřebou. Heroiny Racinovy měly tragickou vinu na svém zahynutí. Voltairova Zaïre ničeho nezavinila a hyne. V tom je cosi nového, snad umělecky nižšího, ale působí silněji na cit, na soucit. Heroiny Racinovy raději umíraly, než by podlehly, než by se podvolily. U Voltaira život nabývá větší ceny a tragika spočívá v hrůze před smrtí. Odtud pak vítězí na divadle slzy. „Už nejedná se o to," praví Brunetière v citované knize, „obdivovat se nebo se smát, žertovat nebo se třást: lidé chtějí plakat a opravdu pláčou. Pláčou nad Holofernem a pláčou nad Zaïrou, pláčou nad romány abbé Prévosta: Manon Lescaut, Cleveland, le Doyen de Killerine; pláčou nad komediemi od La Chaussée: Mélanide, La Gouvernante, le Préjugé à la Mode; pláčou nad sebou, hned z rozlítostnění a hned z výčitek svědomí; a jsou vděčni sami sobě za to, že pláčou, jako za známku ctnosti, jako za důkaz, že jsou „krásné duše".

Prévostův chevalier Des Grieux je o sobě přesvědčen, že přes všecky své špinavé kousky je dokonalý kavalír, poněvadž si zachoval schopnost prolévati nad nimi hořké slzy. Tento podezřelý gentleman, sběhlý klerik, podvodník, lhář, falešný hráč a vrah budí nesmírné sympatie čtenářstva, neboť dovede dojemně deklamovat o tom,

co nazývá „mes malheurs“ a „mes disgrâces“, poněvadž snaží se čtenáře přesvědčiti, že jen jeho bezmezná láska k rozkošné a ničemné Manon jej strhla tak hluboko. Jeho nezkrotná vášeň je mu omluvou, ba důvodem pro obdiv citlivého čtenářstva. Vzpomeňme jen, kterak tento hrdina, jenž bez nejmenšího pohnutí skolí svého žalářníka, aniž by pocítil jakékoli výčitky svědomí, lká nad smrtí své zbožňované Manon:

„Přes čtyřiadvacet hodin zůstal jsem s ústy přitisknutými na tvář a na ruce své drahé Manon. Hodlal jsem tak zemříti, ale na počátku druhého dne jsem uvážil, že její tělo po mé smrti bylo by vystaveno za pokrm divé zvěři. Rozhodl jsem se, že ji pohřbím a na hrobě budu očekávati smrt. Byl jsem již tak blízek konci, seslabením, které mi způsobil půst a bolest, že bylo potřebí několika pokusů, abych se udržel na nohou... Zlomil jsem svůj kord, abych ho užil ke kopání; ale byl mi méně platen než ruce. Vykopal jsem široký hrob; tam uložil jsem modlu svého srdce, když jsem ji byl napřed pečlivě zaobalil všemi svými šaty, aby se jí písek nedotkl. Ale neučinil jsem tak, dokud jsem ji tisíckrát nezlíbal se vší horoucností nejdokonalejší lásky. Znovu jsem usedl vedle ní; dlouho jsem na ni hleděl: nemohl jsem se rozhodnout, abych zasypal hrob. Konečně, když mé síly začly ochabovati, boje se, že by mi vypověděly docela službu dříve, než bych dokončil své počínání, pohřbil jsem naždy do klínu země to, co nosila nejdokonalejšího a lásky nejhodnějšího. Pak ulehl jsem na hrob, tváří do písku, a zavřev oči s úmyslem, už nikdy jich neotevříti, vzýval jsem pomoc nebe a netrpělivě očekával jsem smrt.“

Hle, jak změnil se ideál muže od dob klassicismu! Už ne tvrdý héros, ale měkký, sensitivní, slabý a vášní zmítaný člověk může býti hrdinou románu; miloval — to je jediná omluva všech jeho chyb a zločinů — a všecko bude mu odpuštěno.

II.

Viděli jsme, že byl to hlavně vliv ženy, který působil na vývoj citové vnímavosti a připravoval obrat od středověkého člověka k modernímu. I v osmnáctém století měly ženy na další vývoj cítění veliký vliv, a bude snad dobře všimnouti si trochu jejich života.

Ani otec, ani matka nevítali narození dcery s radostí. Dítě bylo stále odkázáno na společnost cizích lidí: cizí žena kojila nemluvně, cizí vychovatelka formovala mladou duši. Vedle gouvernantky byl nejdůležitější osobou ve vychování dívčím taneční mistr. A tak rostly generace dívek roztomilých sice a graciésních, ale každé přirozené hnutí jejich duše bylo utlačeno pravidly módy a dobrého tónu. Nepoznaly kouzla mateřské něhy. Dítě smělo políbit matku nejvýš pod bradu, aby jí nesetřelo červeň se rtů a tváří a nepocuchalo umělou paruku. Nebylo něžných a intimních svazků mezi matkou a dcerou; poměr děvčátka k rodičům byl obřadný a podstatou jeho byl spíše strach než oddaná a důvěřivá láska. Od sedmého roku pak odchází děvče z domu do kláštera a ztrácí tak i tu nepatrnou trochu mateřské lásky.

Nutno ovšem přiznati, že doba vychování klášterního patřila obyčejně k nejkrásnějším

vzpomínkám ženy v osmnáctém století, neboť jeptišky byly si dobře vědomy, že vychovávají budoucí dámy velkého světa, a klášter nebyl nikterak neprodyšně uzavřen okolnímu životu. Pokračovalo se v domácím vychování: dívky učily se hře na clavecin, zpěvu, tanci; často bujný smích rozlehl se chodbami kláštera, který byl spíše útulkem než vězením. Vychování pohybovalo se mezi mondainností a klášterním odříkáním. Mladá dívčí imaginace mohla tu směle spřádati sny o budoucím skvělém životě: tím větší bylo potom náhlé zklamání, byla-li dívka nešťastně provdána.

A to se stávalo až příliš často, neboť manželství bylo v první řadě záležitostí rodinnou; rodiče vybírali dceři budoucího muže dle postavení a dle poměrů majetkových. Shodnuvše se na určitém nápadníku, oznámili prostě dceři, že bude provdána, ani kdo se jí neptal, co ona sama při tom cítí a je-li s tím spokojena. Typický přímo pro tuto dobu je způsob, jakým bylo uzavřeno zasnoubení sl. de Bellegarde, pozdější přítelky Rousseauovy, s panem d'Houdetot — během jediného dîner. Ovšem že tato graciésní a křehká stvoření se nebránila. Byla příliš mladá a nezkušená, než aby mohla pochopit vážnost okamžiku, a Mme d'Houdetot prozradila později sama své tehdejší myšlenky, když se Diderotovi přiznala: „Vdala jsem se, abych mohla chodit do společnosti, do plesu, na promenádu, do opery a do divadla...“ Diamanty, krásné spřežení, pozlacená berline, krátce svoboda a oslnivá nádhera společnosti usmívala se na nezkušenou klášterní chovanku — která byla by odolala takovému pokušení?

„Uprostřed roztomilé vylhanosti všech věcí,“

napsali E. a J. Goncourtové v krásné knize, kterou věnovali ženě v osmnáctém století, „pod nebem salonů a firmamentem malovaných stropů, ve zdech potažených hedvábím nebeských barev nebo plným květů, jež se odrážely v tisíci zrcadlech, na židlích, kde se kreslí jezera lásky, na vykládaných parketách, uprostřed toho malého musea vzácností, nápadů, malých chef-d'oeuvrů, klenotů a fantastických předmětů, roztroušených po bytě, ba i na venkově, v těch zahradách, jež jsou jen samá terrassa, loubí, schodiště, amfithéâtry, bosquety, žena byla by rušila všechnu harmonii, kdyby se nezbavila vší prostoty a přirozenosti.“[13]

Jakmile se žena provdala, strhl ji proud společenských zábav, nepřirozený a unavující život salonů, který nechával tak málo času a samoty k meditaci, k samostatnému rozvinutí niterního života. Život celé společnosti, dvorem počínaje, není ničím než jedinou honbou za rozkoší. Bohatství, nádhera a umění snaží se všemožně zpříjemniti život, zastříti vše, co mohlo by rušiti smavou harmonii, lehkým a koketním úsměvem. Všecko směřuje k rozkoši, již může dát toliko žena: toto křehké stvoření stává se středem světa. Hudba, poesie, malířství i sochařství jsou ve službách její krásy a jejího půvabu. V jejích drobných ručkách sbíhají se všecky nitky, které řídí osud Francie. Žena má v rukou krále, ministry, kardinály i generály, rozdílí úřady dvorské, vojenské i církevní beneficia, disponuje fauteuily v Akademii: „... ten, kdo je u dvora, kdo vidí jednat ministry, úředníky, preláty, nezná-li ženy, které jimi vládnou, je jako ten, kdo vidí stroj, který je v chodu, ale nezná jeho hybnou sílu—“ napsal Montesquieu v Lettres persanes.

Svazky manželství se uvolňují a pomalu stává se pravdou slovo, že nevěra, která byla za Ludvíka XIII. kratochvílí a za Ludvíka XIV. módou, je pod vládou Ludvíka XV. téměř povinností. Veliké vášně jsou řídkým zjevem a ustupují libertinství a frivolním poměrům. Žena podrobuje si muže svou uvědomělou a rafinovanou koketerií. Láska není vášnivým rozhořením celé bytosti, ale redukuje se na to, co později Chamfort tak cynicky stylisoval jako „échange de deux fantaisies et le contact de deux épidermes". Láska má zřídka morální hloubku, je čistě fysická. „Ženy té doby nemilují srdcem, ale hlavou," řekl jeden z nejbystřejších současníků, abbé Galiani.

Žena snaží se filosofickou sofistikou odůvodnit úpadek niterných, psychických kvalit. V poměru, v jakém roste její duševní suchost, mohutní její intellektuální schopnosti, které dovedou omluvit vše. Hledí nahradit duchaplností, co ztratila na studu, na půvabu ženství. Proto je nutno dobývat jí všemožnou strategií, rafinovaně úskočnými manévry. Choderlos de Laclos zanechal ve svých Liaisons dangereuses v postavách Valmonta a markýzy de Merteuil dle přírody kreslené typy této intellektuální depravace. Přesycení požitky a blaseovanost rozkoší zaváděly společnost k těmto výstřelkům, k této virtuositě ve svůdnictví, k tomuto machiavelismu lásky. Marquis de Sade je jen dalším a zcela přirozeným článkem vývojového řetězu psychické a citové perverse, v němž předcházejí Manon Lescaut, Chevalier de Faublas, romány Crébillona mladšího, Restifa de la Bretonne a Liaisons dangereuses.

Ženy osmnáctého století, krásné, duchaplné,

*

elegantní a roztomilé, ty rozkošné hlavičky, jak se jim obdivujeme u Bouchera, Fragonarda, Watteaua a Lancreta, jsou po většině vnitřně prázdné, neschopné hlubokého citu, duševně zkorrumpované; jsou nervosní, udýchány věčnou honbou za rozkoší, za novým dojmem, za duchaplným paradoxem, jedovatě přibroušeným vtipem, znaveny zcela nepřirozeným způsobem života, který učinil z noci den, ze dne noc a podrýval jejich zdraví. Nervový systém nutně podléhal tomuto soustavnému přepínání. Celkový tělesný stav nemohl také zůstat nedotčen tím, že tělo ženy bylo už od dětství sešněrováno v mučivý „corps à baleine", který rušil zažívání a deformoval všecky vnitřní ústroje, přiváděl časté mdloby, celkovou nevolnost, nervové krise, hysterické záchvaty — krátce nemoc, již století označovalo úhrnným jménem: vapeurs, a již by dnešní medicina nazvala asi neurasthenií. Nemoc, proti které marně bojovali slavní lékaři Pomme teplými lázněmi a geniální ženevský Tronchin, který ženám radil pohyb, tělesnou námahu a únavu.

Celý ten horečný shon za zábavou, ta nekonečná serie dîners, soupers, dobrodružství, flirtů, milostných aventur a intimních svazků, které byly vždy za chvíli vystřídány jinými, celý ten život společnosti, která dospěla k nejvyššímu bodu rafinované civilisace, zanechával v duši lidské a hlavně v duši ženy pocit zoufalého a bezútěšného prázdna. Stálá duchaplnost, jež není zavlažována a zúrodněna citem a něhou, která se od svého materialismu a sensualismu nikdy nepovznese k nějakému vyššímu hledisku, které jsou cizí pojmy oběť a oddanost, unavuje a konečně znudí. Nuda zachvacuje celou společnost,

nuda stává se hroznou metlou, nezhojitelnou nemocí osmnáctého století. Dopisy i memoiry současné stále opakují slovo „ennui", a ženy jdou často tak daleko, že nalézají jediné slovo, aby vyjádřily strašnou morální nemoc, jíž trpí: „le néant", nicota.

Od spodních vrstev společenských až ke trůnu — nikdo neubránil se miasmatům choroby. Prostí vojáci vraždili se sami jen ze zvědavosti,[14] a čím výše, tím je nemoc horší a rozšířenější. Král Ludvík XV. je velkým příkladem, velkou obětí, inkarnací nudy. „Tento representant lidstva," píší Goncourtové v právě citované knize, „který shrnuje v tak dokonalém historickém typu jeho slabosti a bolesti, tento vládce, stvořený k obrazu Francie v osmnáctém věku, žije a panuje hlodán a ožírán zhnusením, únavou, nejhorší nervosností. Nuda je zlým géniem tohoto panovníka. Ochromuje všecky šťastné vlohy jeho povahy; redukuje jeho intelligenci na duchaplnost, činí jeho ducha štiplavým, kousavým, skeptickým a sterilním; odzbrojuje a zhasíná jeho vůli a činí ji stařeckou; dusí jeho královské sebevědomí a choutky. Degraduje krátce až k lhostejnosti tohoto suveréna. Abbé Galiani říkal o Ludvíku XV., že provozuje nejohavnější řemeslo, řemeslo královské, pokud možno s největší nechutí: a to je celý portrét tohoto panovníka." Vládne bez zájmu, bez přesvědčení, bez nadšení; nudí se a zívá. Je sám jen divákem své vlády, divákem, který se nudí při protivně slavnostním obřadu, při špatném kuse. „Nuda má jej opravdu úplně v moci. Nuda je démon, důvěrný kat jeho zdlouhavé existence, jeho těžkých hodin, jeho líné a spleenovité nálady, jeho sobeckého a vysušeného srdce." Historie jeho vlády,

jeho lásek, jeho orgií je vlastně jen historií nudícího se člověka. „A k této nudě, kterou sdílí se svými poddanými, mísí se u krále ještě náklonnost k smrti, o níž se rád baví a na kterou se rád dívá.“

Celé tajemství obliby a vlivu, jejž si dovedla získat na krále Mme de Pompadour, leží v tom, že vypozorovala dobře jeho nemoc a dovedla proti ní bojovat. Dovedla ho bavit, zaměstnat, probudit z apathie dětinským žvatláním, hrou na clavecin a zpěvem, pikantní anekdotou nebo veselým žertem, arranžovala divadelní představení, a když vyčerpala vše, i svou osobní svůdnost, klesla až na kuplířku, zaopatřující králi čerstvé dodávky do Jeleního parku.

V aristokracii není lépe. Typickým dokladem toho je Mme du Deffand, obdivuhodná žena, která prožila téměř celé století (1697—1780), která viděla v mládí západ „krále slunce“ a zemřela skoro v předvečer Revoluce, jejíž salon měl evropskou pověst a byl po celá desetiletí ze středisek společnosti, žena, která byla přítelkyní Voltairovou a d'Alembertovou, která poznala všecka opojení lehkomyslného a frivolního mládí, společenských úspěchů. A tato žena stává se velkou hlasatelkou zoufalého zklamání a neradostné bezútěšnosti života. Před ní snad jen Mme de Maintenon měla tak hlubokou intuici marnosti všeho. — Ta, která od lenošky mrzáka Scarrona dostala se až k samému trůnu Francie, dovedla napsati věty, jako jsou tyto: „Což nevidíte, že umírám smutkem v postavení tak šťastném, že těžko si je představiti a že jen pomoc Boží mne chrání, abych nepodlehla.“ „Kdybych věděla, že byste mohl způsobiti, abych žila sto let, řekla bych vám všecky své důvody,

proč bych chtěla zemřít.“ „Mrzí mne život, mrzí mne k smrti, nechci už nic milovat na světě; jedinou útěchou je mi to, že jsem stará.“[15]

Markýza du Deffand je nejčistším typem ženy, jak byla shora vylíčena a celý postup nemocí století, jak byl prve všeobecně nastíněn, dal by se na ní demonstrovati. Měla chladnou a mrazivou duchaplnost, jež dovede dvěma, třemi slovy chytit jedovatě ostrými barvami portrét bližního; její positivistický názor na svět nebyl v základu ničím, než úžasnou duševní sprahlostí a studeným egoismem. Grimm a La Harpe zachovali nám charakteristický obraz, který nám poví o markýze víc, než sebe delší rozbory a který má cosi mrazivě příšerného v té suché stručnosti dialogu. Scéna hraje se v klášteře sv. Josefa, který byl po dlouhá léta obydlím oslepnuvší a sestárlé markýzy. Veliký salon. Ona sedí ve fauteuilu; u krbu na pohovce leží starý její přítel Pont de Veyle. Oba přátelé hovoří: „Pont de Veyle? — Madame. — Kde jste? — U vašeho krbu. — Ležíte, máte nohy na roštu, jako to děláme, jsme-li u přátel? — Ano, madame. — Nutno přiznat, že je málo tak starých přátelství, jako naše. — To je pravda. — Už padesát let. — Ano, už přes padesát let. — A za tu dlouhou dobu ani mráčku, ani stín hněvu. — Tomu jsem se vždycky obdivoval. — Ale, Pont de Veyle, není to snad proto, že jsme si vlastně byli vždycky velice lhostejní? — To by mohlo být, madame.“

Jaký to úžasný a tvrdý cynismus!

Nikdo nedovedl s tak neúprosnou jasností analysovat svou morální bídu a prázdnotu vlastního srdce jako Mme du Deffand. „Nalézám v sobě jen nicotu ... Jsem tedy nucena pokoušet

se, abych z ní vybředla; chytám se, kde mohu, a odtud všecky moje přehmaty, každodenní nespokojenost a hnus ze života, který je však přece k něčemu dobrý: působí, že snáším trpělivě zchátralost stáří a zmenšuje živost a vnímavost pro všecko." Voltaire dobře vycítil podstatu její nemoci, když jí psal r. 1759: „Ale vy, madame, chcete žít, jako se hovoří? vzít knihu, jako když se ptáme, co je nového, číst ji, a zas jí nechat vzít jinou, která nemá vztahu k předešlé a nechat jí a vzít do ruky třetí? Takto nemáte velké rozkoše. Chceme-li pocítit rozkoš, nutno míti trochu vášně, nutno mít velký předmět, který baví, rozhodnou chut po vzdělání, která stále zaměstnává duši: to se dá těžko najít a nikdo to nemůže darovat. Jste zhnusena, chcete se jen bavit, vidím to dobře, a zábavy jsou dosti vzácné!"[16]

A tato slepá stařena setkala se ve svém šedesátém osmém roce s mužem, z něhož chtěla učiniti onen velký předmět, o kterém mluvil Voltaire. Zahořela absurdní a nesmyslnou láskou k anglickému lordu, který přijel do Paříže navštívit znamenitosti města a mezi nimi ovšem i její salon. Byl to Horace Walpole, muž tehdy osmačtyřicetiletý, dokonalý gentleman, vzdělaný a duchaplný, člověk bystrého a samostatného úsudku. Zoufalou, skoro křečovitou silou chytila se stařena této pozdní a přece první opravdové lásky, kterou v životě pocítila. Walpole nezdržel se dlouho v Paříži a markýza posílala mu dlouhé dopisy, plné nadšených výlevů, metafysického theoretisování o lásce a přátelství a zas pessimistických reflexí. Ona, která poznala v životě skoro vše, má z něho hrůzu. „Když pomyslím na všechny lidi, které znám," píše Vol-

tairovi r. 1771, „i na ty, s nimiž každodenně žiju, kteří jsou nazýváni mými přáteli, není mezi nimi nikoho, ani muže ani ženy, který by měl ke mně nejmenší zdání citu, anebo k němuž bych je měla já; i u těch, s nimiž se nejčastěji stýkám, vycituji jakousi žárlivost, závist, jejíž účinky a pokroky stále zastavuji; domýšlivost, pretense činí většinu lidí nespolečenskými. Nemám příčiny se domnívat, že narození je neštěstím.“ Jindy píše Walpolovi: „Uznejte, že život je ohavný, že neštěstí jsou skutečná a štěstí že je illusí. Jsem o tom tak pevně přesvědčena, že stáří je mi méně nesnesitelné, než má vlastně býti. Na všecky věci, které mne trápí (a jsou nepřetržité), říkám: Nebude to dlouho trvat; ale přece mám strach ze smrti; nedovedu na ni soustředit své myšlenky, ale nenávidím život.“ „Chcete, abych se dožila devadesáti let! Což nevíte, že jsem zoufalá, že jsem tolik žila a že se nemohu upokojit, že jsem se vůbec narodila.“[17]

Nuda a z ní klíčící melancholie a smutek jeví se čím dále tím hojněji v memoirech a korrespondencích doby. Hlavně ženy trpí touto chorobou. Stále intensivněji cítí, že jen mozkem a smysly nelze v životě vystačit. Srdce, umlčované srdce chce promluvit.

Všimněme si blíže ženy, která byla po léta spiata nerozlučně s Mme. du Deffand, aby se s ní později na krev znepřátelila — Mlle de Lespinasse.

Byl to podivný a smutný život. „Některý den,“ píše příteli, „budu vám vypravovati věci, jakých nenajdete ani v románech Prévostových ani Richardsonových... Některého zimního večera, až budeme hodně smutni a naladěni k reflexím, ukrátím vám chvíli vypravováním, které

by vás bavilo, kdybyste je nalezl v knize, ale při němž pocítíte hrůzu před lidským pokolením. Ach! Jak jsou lidé krutí! Tygři jsou ještě dobří u porovnání s nimi... Můj Bože! Příteli, je mi sto let; ten život, který se zdá stejný, tak jednotvárný, byl vydán v šanc všemu neštěstí..."

Mlle de Lespinasse byla illegitimní dcerou Mme d'Albon; legenda považovala ji za dceru kardinála de Tencin. Marquis de Ségur dokázal nedávno ve své knize,[18] že tato legenda neobstojí. Zdá se spíše, že otcem jejím byl hrabě Gaspard de Vichy-Chamrond, bratr Mme du Deffand. Julie žila u své matky se svými sourozenci, z nichž jeden byl plodem téhož cizoložného poměru jako ona. Ale to všecko by ještě neospravedlňovalo tak hrozný pessimismus z úst mladé ženy, nebot podobné případy nebyly nic neobyčejného v osmnáctém věku. Připomínám jen, že na př. d'Alembert byl illegitimním synem markýzy de Tencin, sestry kardinálovy. Případ Juliin je však komplikovanější. Hrabě Gaspard Vichy, když jeho milenka sestárla, pojal za ženu její legitimní dceru, tedy nevlastní sestru své dcery. A Julie bydlila v domě svého otce, jejž považovala dlouho za svého švakra. Později zvěděla tajemství svého původu a chápeme proto celou propast hrůzy a hnusu z lidského pokolení, která vane z výše citovaných vět, a pochopíme snadno, že s radostí uvítala nabídku své tety, Mme du Deffand, aby se stala její společnicí. Julie nebyla krásná, daleko ne: ale měla vzácný dar skromné duchaplnosti, kterou si dovedla každého získat. Měla v plné míře onu vzácnou uměleckou úměrnost, to, čemu říkají Francouzové „mesure", která nikomu nedává cítit svou duševní převahu. Ale smutek a me-

lancholie byly základním rysem její povahy. D'Alembert, s nímž ji pojilo dlouholeté a nerozlučné přátelství, napsal jí tato slova: „Ač nejste vždycky melancholická, jste stále proniknuta citem ještě smutnějším; je to hnus ze života: toto zhnusení vás tak zřídka opouští, že i kdyby vám ve chvíli veselosti někdo navrhl, abyste zemřela, souhlasila byste bez lítosti. Tento stálý cit pochází z hlubokého a živého dojmu, jaký ve vás vaše žalosti zůstavily; ani vaše náklonnosti, ani jakási vášeň, kterou do nich vkládáte, jej nezruší; je patrno, mohu-li tak říci, že bolest vás odkojila, a že city vás jen utěšují."

Ale tato bytost, jejíž vnější vystupování bylo tak harmonické a podmaňující, že takřka bez prostředků, jen půvabem a přednostmi svého ducha dovedla si po svém rozchodu s Mme du Deffand zařídit salon, který závodil s nejslavnějšími a nejnádhernějšími, kde byli dennímí hosty d'Alembert, Condorcet, Turgot, kde rozdávány fauteuily akademické, ba kde se i ministerstva tvořila, tato nehezká bytost nesla v duši jednu z největších vášní, jimiž se kdy ženská duše rozhořela; její srdce vysténalo a vyplakalo svou bolest ve velké serii listů, které učinily jméno její nesmrtelným v annálech lásky a postavily ji do jedné řady s Heloïsou a Mariannou Alcoforado. Julie milovala několik let španělského markýze de Mora, který byl dle svědectví současníků z nejušlechtilejších a nejnadanějších lidí své doby, a byla jím milována, ač nebyla krásná a blížila se už ke čtyřicítce. Jak žhavá byla láska jeho k Julii, je patrno z toho, že r. 1771 za krátkého pobytu ve Fontainebleau napsal jí během deseti dnů dvaadvacet listů.[19] Pan de Mora byl nucen na radu lékařskou opustiti Paříž

a vrátiti se do vlasti. Brzo po jeho odchodu setkala se Julie s mladým, ještě ne třicetiletým plukovníkem de Guibertem. Byl to krásný muž velikých ambicí, ale prostředního talentu. Celá literární Paříž, ani Voltaira nevyjímaje, nadšeně se mu obdivovala a čekala od něho zázraky. I Julie podlehla kouzlu, jež vyzařovala osobnost Guibertova. A nyní počíná v její duši strašný zápas obou citů, zápas tím bolestnější, že konečně prohlédla falešnou velikost Guibertovu. Mladá a suverénní láska vítězí; není to však láska šťastná, zářivá, oblažující. Je to neustálá trýzeň, žal, pokořování, boj vlastní důstojnosti a sebeúcty s rostoucí lhostejností milencovou, hořká láska, otrávená trpkou vzpomínkou na ušlechtilou a milující duši pana de Mora, který r. 1774 v Bordeaux opuštěn zemřel, několik neděl po tom, co Julie vzdala se Guibertovi.

Přes tři roky trvá tato nesmyslná vášeň, toto citové delirium, tři roky píše Julie své zoufalé dopisy, tři roky trpí nesnesitelná muka duševní, provázená a zvyšovaná utrpením tělesným. Těch stoosmdesát dopisů Guibertovi, které se nám zachovaly, jaký to strašný brevíř bolesti! Není stránky, jež by nesvědčila o mukách toho vášnivého srdce, které přechází stále z křečovitých konvulsí do tichého a smrtelného shroucení. „Nalézám odpočinek jen v myšlence na smrt; jsou dny, kdy smrt je mou jedinou nadějí; ale pociťuji také dojmy zcela opačné; někdy cítím se připoutána k životu... přílišná nedůslednost zavádí mého ducha na scestí a tíha života drtí mou duši."

„... neboť poznala jsem záhy bolest a ta má tu dobrou vlastnost, že chrání před mnohými hloupostmi. Byla jsem vychována velkým učite-

lem lidstva: neštěstím.“ Není možno sledovati bez hlubokého dojmu všecky peripetie tohoto trochu snad monotonního, ale přece tak vzrušujícího psychického dramatu, všecky krise umdlené a vysílené duše. „Bože, nebojte se, že budete se mnou smuten; smutek, to je můj tón, to je můj život. Má duše je poušť, má hlava je prázdná jako lucerna. Co mluvím, co slyším, je mi méně než lhostejno a řeknu dnes jako onen člověk, jemuž vyčítali, že se nezabije, když je mu život tak cizí: Nezabiju se, protože je mi to jedno — žít nebo zemřít. Přece to není pravda: neboť já trpím a smrt by mi byla ulehčením; ale nejsem schopna jednat.“ „Dobrou noc, je mi smutno, život mne bolí.“ „Trpěla jsem; nenáviděla jsem život; vzývala jsem smrt; ale od dob onoho drvoštěpa je k nešťastníkům hluchá; bojí se, že by byla zase zahnána. Oh! At přijde, přísahám, že jí nerozhněvám, že ji přijmu jako osvoboditelku.“

Ale z těch šedých a těžkých mlhovin šlehá stále čistý a horký plamen lásky. Čtěte tento kratičký dopis, jenž shrnuje smysl celé její existence:

„Ve všech okamžicích mého života. 1774.

Příteli, trpím, miluji vás a čekám na vás.“

Ani v posledních okamžicích života nepřestala jej milovat. „Dostala jsem váš dopis v jednu hodinu — praví v posledním dopisu — měla jsem prudkou horečku. Nemohu vám říci, co mne to stálo námahy a času, než jsem jej přečetla: nechtěla jsem jej odložit na dnešek a byla jsem z toho téměř v deliriu. — Čekám večer zprávy od vás. S bohem, příteli. Kdybych se znovu vrá-

tila k životu, znovu bych jej užila k tomu, abych vás milovala; ale není už času.“ Nebylo opravdu času. Dne 23. května 1776 umírá Julie de Lespinasse, vysílena smutkem života a lásky.

Martyrium, které prožila Mlle de Lespinasse, není ojedinělé. Nutno vrátiti se ještě zpět, do periody regentské, k andělsky čisté postavě Mlle Aïssé. Sličná Čerkeska, kterou francouzský vyslanec v Cařihradě, pan de Ferriol, jako tříleté děvčátko koupil a poslal do Francie, byla vychována v rodině jeho bratra, sešvakřeného s rodinou Tencinů. Její dopisy, psané r. 1726—33 důvěrné přítelkyni, Mme Calandrini,[20] patří k nejlepšímu, co nám osmnácté století v tomto genru poskytlo, a ukazují zároveň celou hloubku oné čisté duše, schopné vznešeného odříkání uprostřed požitkářské periody regentství a v prvních letech vlády Ludvíka XV. Její láska k panu d' Aydie nebyla o nic méně žhavá, než láska Mariannina nebo Juliina. Ale Mlle Aïssé, ačkoli měla od něho dcerušku, bránila se vší silou sňatku s milovaným mužem, neboť nechtěla kompromittovati jeho budoucnost a jeho slávu sňatkem se ženou beze jmění a bez příbuzenstva. Je to zcela ojedinělý případ dokonalé oddanosti a velkodušné obětavosti. Ta žena umírá láskou, slábne a chřadne, spalována vnitřním ohněm a starostí o budoucnost té „malé osůbky“, jak nazývá něžně svou dcerušku. To všecko je tak diskretně pověděno, bez velkých slov, s odevzdaným klidem, pod nímž cítíte celé propasti citu. „Je mnoho lidí, kteří neznají radost milovati s takovou delikátností, aby výše kladli štěstí milovaného než svoje vlastní,“ píše sama, a když se jí závistivá Mme de Ferriol ptá, kterak učarovala svému milenci, odpovídá: „Kouzlo, je-

hož jsem užila, je to, že jsem jej milovala proti své vůli a že jsem mu učinila život na tom světě sladším.“ Krátce před smrtí píše poslední dopis přítelkyni. Její láska je už úplně spirituelní. Nemá už strachu o budoucnost své dcerušky. Smířena se světem i Bohem odchází: „Život, který jsem vedla, byl velmi bídný: měla jsem vůbec někdy okamžik radosti? ... Proč bych se děsila oddělení své duše, když jsem přesvědčena, že Bůh je dobrota sama a že okamžik, kdy pocítím štěstí, bude ten, kdy opustím toto bídné tělo?“

Stačí čísti tyto dojímavé dopisy, stačí čísti horoucí listy lehkomyslné přítelkyně tiché trpitelky Aïssé, Mme de la Popelinière Richelieuovi nebo listy hraběnky de Sabran hraběti de Bouflers, z nichž jeden končí slovy: „S bohem, můj manžele, můj milenče, můj příteli, můj světe, moje duše, můj bože!“ stačí zamysliti se nad čistou a vášnivou láskou princezny de Condé k mladému a neznámému důstojníku, nebo na známou tragickou historii herečky Adrienny Lecouvreur, abychom nabyli přesvědčení o hluboké změně duševní nálady, jež se udála během první polovice století osmnáctého. V lásce hledají ty ženy záchranu před chladností a rozumovostí své doby a vzplanuvše jednou, odhazují všechnu pýchu, všecky předsudky rodových tradic, všechnu superioritu své zjemnělé intelligence, aby se oddaly vášnivému vznícení hladovícího srdce, aby se oddaně a s radostí pokořily milovanému muži, aby z jeho rukou radostně přijaly nejtěžší urážky, ba i smrt. K jejich duši mluví těžký smutek a zdušené zoufání Gluckova Orfea, jeho úpěnlivé lkání a volání smrti nad urnou s popelem Eurydiky, teskné harmonie

Gluckových chórů stejně jako šílenství des Grieuxovo nad mrtvolou nešťastné Manon.

A když pak v polovici století promluvil Rousseau, otevřela se srdce žen jeho slovům, která zněla pro ně přímo zázračně. Je málo dokladů v literární historii, že by byl některý autor tak nadšeně uctíván, ba skoro zbožňován ženami své doby. „Čím je Voltaire duchu muže v osmnáctém století, tím je Rousseau duši ženy. Emancipuje a obnovuje ji. Vrací ji dítěti, rodině a mateřství. Dává jí život a illusi; zavádí ji a poznáší; volá ji k svobodě a utrpení. Nalezl ji prázdnou a zanechal ji plnou opojení.“[21] Místo chladného rozumu osmnáctého století postavil Rousseau vášeň; místo lehké galanterie, místo rozmarné hry imaginace a smyslů hodil na váhu celé srdce, celou duši. Celé osmnácté století myslilo a tento syn ženevského hodináře, tento potulný tovaryš odvážil se jít zcela opačným směrem a proklamoval sensibilitu, cit a vášeň za princip života a literárního tvoření. S vehemencí plebejského a nekultivovaného venkovana, exaltovanou, poněkud vulgární výmluvností káže právo lidského srdce, právo smyslné lásky, které nemá dráždivý parfum rafinovanosti, ale za to živelnou sílu vášně a dovede se pozvednout až k akcentům mystiky. „Posvátné delirium!“ praví krásně Goncourtové, „ideál plný svůdnosti, k němuž Nová Héloïsa zve všecky smysly ženské duše: její schopnosti, její aspirace, ve stránkách, které se chvějí jako první Juliin polibek a které prorážejí a pálí, jako on, až do morku!“[22]

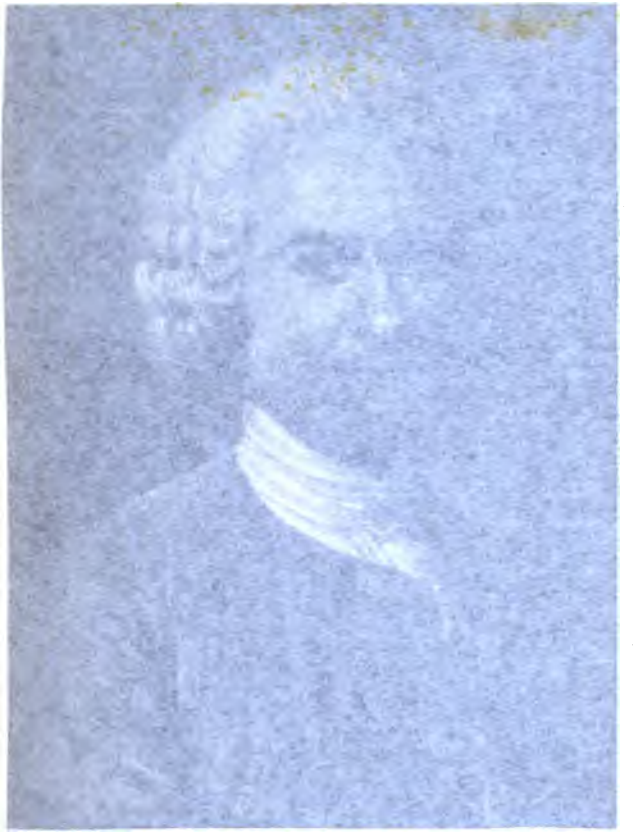

J.-J. Rousseau.

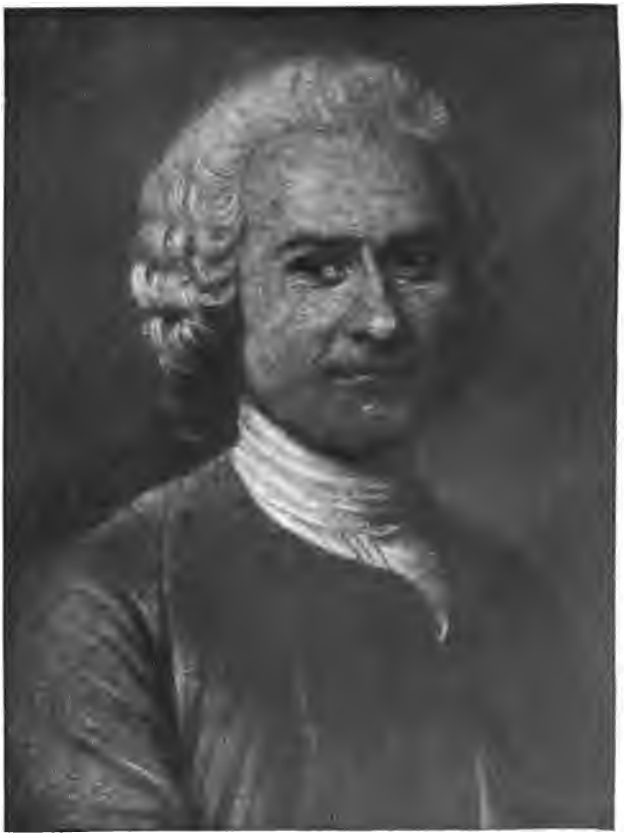

J.-Jacques Rousseau.

III.

Narodil se 28. června 1712 v Kalvínově městě z kněhkupecké rodiny, která se v XVI. století uchýlila do Ženevy. Měl krásnou matku, romaneskního a lyrického temperamentu. Uměla kreslit, zpívat a doprovázela se na loutnu, byla sčetlá a sama veršovala. Měl podivínského otce, který mladou ženu po narození prvního dítěte opustil a odešel na dobrodružnou výpravu do Cařihradu, kdež byl hodinářem v serailu. Když se vrátil, přivítala jej paní Suzanna s otevřenou náručí.

„Byl jsem smutným plodem tohoto návratu. Deset měsíců po tom narodil jsem se chorobný a nemocný. Stál jsem svou matku život a moje narození bylo první mé neštěstí," praví Confesse.[23] Nastalo mu pak podivné mládí, takřka bez vychování. Starší bratr byl povahy zpurné a záhy opustil rodný dům. Zmizel beze stopy kdesi v Německu.

Jean Jacquesovi bylo osm let, když otec, aby se vyhnul následkům jakési hádky, odešel ze Ženevy. Bratr jeho matky, inženýr Bernard, dal jej spolu se svým synem na vychování do Bossey k pastoru Lambercierovi. Již zde probouzejí se předčasně sexuální instinkty v hochovi, když jej pastorova sestra tělesně trestá. Po dvou letech

vzal strýc oba hochy domů. Když bylo Rousseauovi asi třináct let, měl se učiti řemeslu. Po nezdařeném pokusu, vyučiti se advokátem, vidíme jej v rytecké dílně.

Po své matce zdědil Rousseau lásku k umění, k hudbě, lásku k četbě. Osmiletý hoch čítával La Calprenèda, Plutarcha a d'Urféovu Astrée. I otec jeho byl veliký čtenář — stávalo se, že bílý den zastihl oba nad knihou. Nikým neregulovaná lektura živila nebezpečně mladou a divokou obraznost. Rytecký učeň, nemající nijaké náklonnosti k svému povolání, stává se zamlklým, divokým a plachým. Hltá celou půjčovnu staré Tribu, a žije ve vybájeném a vysněném světě, který se příkře odráží od nevlídné dílny mistrovy a zvětšuje jeho nechuť: „Tato láska k předmětům imaginárním a tato snadnost, jimi se zabývati, dovršily můj hnus ke všemu, co mne obklopovalo, a rozhodly mou náklonost k samotě, která mi od té doby zůstala ... Tak dospěl jsem šestnáctého roku, neklidný, nespokojen vším a sebou samým, bez chuti k svému povolání, bez radostí svého věku, sžírán touhami, jichž předmětu jsem neznal, roně bez příčiny slzy, vzdychaje, aniž bych věděl proč, obíraje se s láskou chiméry, poněvadž neviděl jsem kolem sebe nic, co by je vyvážilo."[24] Jedné neděle, vrátiv se pozdě s procházky, nachází brány městské uzavřeny. Ne chtěje se vystaviti hrubostem mistrovým, Jean Jacques rozhodne se nevkročiti už do dílny a obrátí se do světa.

Tím dnem počíná druhá perioda jeho podivného a toulavého mládí. Široký svět! Svoboda! Volnost! Zámek, kde bude pohostinně přijat, kde bude milencem zámecké slečny, přítelem jejího bratra a ochráncem sousedů —

to všecko vidí mladá jeho duše. Několik dní potuloval se kolem Ženevy. Katolický farář v Confignonu nakrmil uprchlíka, a chtěje získati církvi jednu zbloudilou ovečku, poslal jej s doporučením do Annecy k Mme de Warens, která sama nedávno přistoupila ke katolicismu a požívajíc pense od sardinského krále, měla za svou povinnost, ujímati se mladých katechumenů. Na Květnou neděli r. 1728 oslovil nesmělý hoch mladou ještě baronku, která měla míti na jeho další život tak hluboký vliv. „Tvář plnou půvabů, krásné, modré a měkké oči, oslňující pleť a kontury okouzlujícího hrdla“[25] — to všecko spatřil Rousseau jediným pohledem, a tento okamžik rozhodl o celém jeho životě, jak napsal o padesát let později v Rêveriích.[26] Dobrá Mme de Warens ujala se hocha a poslala jej do Turinu, kde byl v katolickém hospicu obrácen a s několika franky postaven na dlažbu.

A tak vidíme jej, kterak pokouší se zužitkovat to málo, co získal v rytecké dílně, aby si vydělal na živobytí. Opuštěný hoch vzbudí útrpnost a snad i trochu sympathie u hezké kupcové Mme Bazile. Byv podezíravým kupcem vyhozen, nachází místo lokaje u hraběnky de Vercellis a později u hraběte de Gouvon. Bystrý hoch upozornil na sebe a abbé de Gouvon učí jej italštině a latině, hodlaje mu připraviti lepší budoucnost. Ale v tom probudí se v hochovi znovu náklonnost k toulání a svobodě, a nic nedovede jej zdržeti, ani láska k dceři domu, slečně du Breil; seznámiv se s mladým krajanem, sebere Heronovu baňku, již od abbého dostal, a doufaje, že ji bude ukazovati a tak si vydělá na živobytí, zamíří s přítelem k severu, kde modrají se pásma Savojských Alp.

*

Dobrá „maman", jak nazýval Mme de Warens, přijímá svého chráněnce vlídně a bez výčitek. Rousseau zkouší pod jejím dohledem jiné povolání. Seminář a latina mu také nesvědčí. Učí se tedy hudbě u pana Nicoloze, ředitele chrámové hudby. Po několika měsících, které stačily sotva, aby se naučil základům zpěvu, pan Nicoloz je nucen uprchnouti z Annecy. Rousseau doprovází jej do Lyonu, ale když ubohý muž, který byl pijákem, dostane na ulici záchvat epilepsie nebo deliria, opustí jej a vrací se k maman.

Zatím však paní de Warens odjela. Kam, Rousseau nezvěděl. Zdá se, že byla diplomatickou agentkou sardinského dvora a to že souvisí s její tajemnou cestou. Vida, že se maman nevrací, Rousseau doprovází její komornou k rodičům do Freiburgu. Cestou navštíví otce, kterého od dětství neviděl. Otec, který byl podruhé ženat, nesnažil se příliš zdržeti svého syna. Hochovi nezbývá než tuláctví: po příkladu potulného hudebníka Venture, s nímž se byl v Annecy seznámil, odhodlá se zaopatřit si živobytí vyučováním hudbě. V Lausanne odváží se dokonce dirigovati vlastní skladbu, kterou komponoval bez jakékoli znalosti harmonie a kontrapunktu. Strží přirozeně výsměch. Toulá se dále Švýcarskem, spatří Vevey, rodiště své dobroditelky, a zimu tráví v Neufchâtelu. Nouze naučila Dalibora housti — Jean Jacques pod nátlakem nutnosti vžil se konečně do hudby tak, že mohl bez ostudy vyučovati počátkům zpěvu.

Brzo zamění toto málo výnosné řemeslo za jiné, — stane se tlumočníkem řeckého archimandrity, který sbírá příspěvky na obnovení Božího Hrobu v Jerusalemě. Řeční výmluvně ve

problémem a stálá extase, kterou oni považoval za pouhý trik, za přípustné konečně literární šarlatánství, bylo mu nezbytnou potřebou. „Filosofové“ dobře postřehli absurdnost a nelogičnost jeho systému, ale neměli pochopení pro ohromný dosah třeba konfusní reformy, která postavila proti ideálu raffinovanému skeptického a duchaplného člověka, citlivou, nadšenou, instinktům podléhající, bloudící lidskou duši, jak vyšla z rukou přírody. Nikoli bel esprit, ale belle âme.

Opustiv Eremitage, Rousseau usadil se (v prosinci 1757) v Montlouis u Montmorency, nedaleko zámku vévody de Luxembourg, tentokrát už bez matky Levasseurové. Odtrhnuv se od encyklopedistů, cítí odvahu otevřeně postaviti se proti nim a píše „Lettre à d'Alembert“ (Lette sur les spectacles), jako už dříve soukromě polemisoval proti Voltairovi pro jeho báseň o zkáze Lissabonu. (Voltairova odpověď vyšla teprve po r. 1759. Byl to Candide.) Omezil své styky s velkými tohoto světa a v tichém ústraní, rušeném jen občasným stykem s maršálem de Luxembourg a jeho chotí, dokončuje svá hlavní díla, Novou Héloïsu, Émila a Contrat social, na němž pracoval už v Benátkách. Héloïsa vyšla r. 1761 a byla přijata s nadšením. Za to Émile (1762) byl parlamentem odsouzen a na Rousseaua vydán zatykač. V noci opustil Rousseau svůj klidný domek a prchal do Švýcar, kde doufal nalézti útulek. Nové zklamání. Émil byl v Ženevě odsouzen a spálen stejně jako v Paříži. Rousseau skrývá se nějaký čas v Iverdunu, ale výnos bernského senátu jej vypudí. Odchází do Motiers-Travers, na území Neufchâtelském, a získá si úctu a přátelství guvernéra mylorda

Keita. Zde píše skvělou polemiku proti pařížskému arcibiskupovi, Kryštofu de Beaumont, který odsoudil Émila a zde také počíná psát svůj chef-d'oeuvre: „Confessions". Zatím ženevští pastoři nepřestávají štváti proti Rousseauovi a ten s bolestí vrací své „nevděčné vlasti" titul občana a proti Tronchinovým „Lettres de la Campagne" píše překypující, přímo prorockou výmluvností své „Lettres de la Montagne", které vzbudí proti němu pravou bouři odporu, jsou odsouzeny a spáleny na několika místech. Jean-Jacques nemá domova. Trpí stále více svými chorobami. Trpí nespokojeností Terézy, která se nudí v Motiers. V tu dobu ztrácí mocného ochránce v panu de Luxembourg a dovídá se o smrti Mme de Warens. Současně vydává proti němu Voltaire anonymně nízký a ničemný pamflet: Sentiments des citoyens. (Rousseau nikdy nezvěděl, kdo je vlastně jeho autorem.) Obyvatelstvo, které si dosud málo všímalo podivínského filosofa v arménském hábitě, popuzeno pastorem, počíná jej pronásledovati a konečně v noci kamenuje jeho dům. Nebohý Rousseau prchá na ostrůvek Sv. Petra v jezeře Biennském. Šest neděl tu v klidu botanisuje, ale bernský senát jej odtud vypudí. Jean-Jacques prchá do Strassburku, odtud do Paříže, kde se ho přátelsky ujímá filosof Hume a odváží jej s sebou do Wootonu do Anglie. Ale Rousseau, jehož podezřívavost byla bolestně vydrážděna tolikerým pronásledováním, vidí všude nepřátelská spiknutí, rozejde se brzy s Humem, opouští už po roce (1767) Anglii a jako štvané zvíře bloudí po tři léta s místa na místo, hledaje marně asyl před svou vlastní podrážděností. Konečně vrací se do Paříže a živí se, jako před léty, opisováním not. Žije poměrně

klidně, požívaje evropské slávy a obdivu všech citlivých srdcí. Nejmilejší jeho zábavou jsou dlouhé vycházky do okolí, věnované botanisování. Ale stihomam otravuje mu i poslední léta života: v záchvatech hrozné té choroby píše své pološílené dialogy. (Rousseau juge de Jean-Jacques.) Celý svět se spikl proti němu. Je obklopen špehouny, policejními agenty, hlídači. Žebráci nechtějí přijmouti od něho almužny. Cídiči bot nechtějí mu vycídit boty. Převozníci nechtějí ho převézt. Vozy jezdí schválně tak, aby jej potříkaly blátem. Hokyně prodávají mu ovoce naschvál laciněji, aby jej pokořily. Dokončiv tuto bolestnou rhapsodii, chce ji svěřiti Prozřetelnosti — neboť nedůvěřuje ani tiskárně — a položiti ji na oltář v Notre-Dame — ale mříže před oltářem jsou uzavřeny. — Ani Bůh nechce jej vyslyšet.

Konečně resignuje a odvrátiv se úplně od světa do nitra, píše nejpoetičtější a nejharmoničtější své dílo: Les Rêveries d'un promeneur solitaire. Koncem dubna 1778 odchází na venek, do Ermenonvillu a zde umírá dne 2. června téhož roku tak náhle, že mohla povstati falešná pověst o samovraždě.

IV.

Věnoval jsem více místa stručnému résumé životopisu Rousseauova, poněvadž nebylo před ním nikdy autora tak subjektivního, poněvadž u nikoho nesouviselo dílo tolik s citovým životem jako u něho.

Rousseau je čistý typ citového snílka. Přesunuv těžiště života z hlavy do srdce, porušil sám svou vlastní rovnováhu. Učiniv svoje lehce vznětlivé a důvěřivé srdce jediným zákonodárcem a pánem svých osudů, nenalezl nikdy klidu. Potácel se z extrému do extrému, od utrpení k utrpení, od slepé důvěřivosti k zarputilé plachosti, od naivního optimismu k prudkým výbuchům pessimismu, „zřídka spokojen s jinými a nikdy se sebou samým“,[35] podobal se dle slov Humeových člověku, který nejen nahý, ale svlečen z kůže měl by zápasit s divokými živly. Bytost plná kontradikcí, nesrovnalostí a rozporů. Jsa schopen ocenit jemnou ušlechtilost ženské duše, žije po léta s hrubou a nevzdělanou pradlenou. Jsa vlídný a laskavý ke kterémukoli kučeravému děcku na silnici a vždy ochoten prolévat slzy pohnutí nad půvabným kouzlem dětství, dovedl pětkrát zapřít otcovské city a poslat vlastní krev do nalezince, on, který odhalil ženám své doby sladké kouzlo

prospěch svého pána před senátem v Bernu, ale v Soleure francouzský vyslanec, pan de Bonac, pozná v archimandritovi šibala a zadrží oba dobrodruhy. Oblíbiv si Rousseaua, chce se ho ujmout a pošle ho do Paříže s doporučením a dá mu nějakou sumu na cestu. Jean Jacques vykoná cestu pěšky. Měl být v Paříži vychovatelem, ale neshodne se s otcem svého svěřence, a zanechav mu na památku perný epigram, odchází zpět do Savojska přes Lyon, kde se doví, že Mme de Warens se usadila v Chambéry.

Maman, jako vždy, přijme jej s otevřenou náručí do svého domu a zaopatří mu nové postavení v katastrální kanceláři. Rousseauovi je dvacet let. Pracuje horlivě v úřadě, doplňuje své vědomosti z mathematiky, kreslí, čte, pěstuje hudbu a s pomocí zahradníka Clauda Aneta, který byl už po léta důvěrníkem a správcem domu u paní de Warens, všímá si i botaniky.

Tato náklonnost zůstala mu až do konce života a byla mu útěchou v nejhorších chvílích. Ale brzy omrzí jej nutné zaměstnání kancelářské. Resignuje na svůj úřad a dává znovu hodiny zpěvu a hudby. Má celou řadu mladých a sličných žaček. V tu dobu změní se jeho poměr k „maman". Až dosud Rousseau, přes všechnu smyslnost svého temperamentu, zůstal panicem. Mme de Warens, chtějíc jej uchrániti před svedením, stane se sama jeho milenkou. „Byl jsem šťasten? Nikoli, chutnal jsem rozkoš. Jakýsi nepřemožitelný smutek otravoval její půvab, bylo mi, jako kdybych byl spáchal incest."[27] Passivní povaha jeho spokojí se dokonce i s tím, že se dělí o přízeň Mme de Warens s Claudem Anetem. Žijí tak idyllicky ve třech. „Naše přání, naše starosti, naše srdce, všecko bylo společné;

nic z toho nevybočovalo z našeho malého kroužku. Zvyk žíti společně a žíti tak výhradně stal se tak silným, že scházel-li při jídle jeden, nebo přišel-li někdo čtvrtý, vše bylo vyrušeno z pořádku a přes naše soukromé svazky bylo nám méně sladké býti v tête-à-tête, než býti pohromadě.“ [28] Několik let trvá tento klidný život, který ponechává Jean-Jacquesovi dosti volnosti, aby mohl mnoho a tentokrát už systematicky čísti, zabývati se vážně theorií hudby (cesta do Besançonu k abbé Blanchardovi).

R. 1738, po smrti Anetově, Rousseau a maman stěhují se do Charmettes, statečku nedaleko Chambéry.[29] Ač v tu dobu už Rousseau pocítil první vážnější otřesy nemoci, která jej celý život pronásledovala, vane z těch stránek Confessí, kde líčí život v Charmettes, podnes svěží vůně. „Vstával jsem s východem slunce a byl jsem šťasten; procházel jsem se, a byl jsem šťasten; viděl jsem maman, a byl šťasten; opouštěl jsem ji a byl jsem šťasten; pobíhal jsem po hájích, stráních, bloudil jsem v údolích, četl jsem, lenošil jsem, pracoval jsem v zahradě, trhal jsem ovoce, pomáhal jsem v domácnosti a štěstí šlo všude za mnou: nebylo v žádné věci, již možno označit, bylo hluboko ve mně...“ [30]

Byla to doba vážného studia, která položila základ filosofického vzdělání Rousseauova, bylo to štěstí, rušené jen starostmi o budoucnost Mme de Warens, která ohrožovala svůj finanční stav dobrodružnými spekulacemi a svou neschopností šetřit. Vzrůstající bolestná nemoc konečně přinutí Rousseaua hledat pomoc v Montpellieru. Na cestě prožívá svou první opravdu milostnou aventuru s Mme de Larnage. Vrátiv se po dvouměsíčním pobytu nevyléčen domů, na-

lézá v domě i v ložnici Mme de Warens holiče Wintzenrieda. Maman se sice domnívá, že to na poměru k Jean-Jacquesovi ničeho nemění, ale on nehodlá už děliti se s nikým o její přízeň; odchází do Lyonu a najde si místo vychovatele. Po roce vrací se do Charmettes, ale nesnese dlouho pánovitost holičovu a chladnost paní domu, která při vší své dobrotě nemůže mu zapomenout, že její nabídku na novou intimitu ve třech nepřijal. Rousseau zatím vymyslil nový systém psaní not. Domnívaje se, že tím je jeho budoucnost zajištěna, odchází s touto novou Heronovou baňkou do Paříže r. 1741.

Takové bylo jeho mládí. Dosud volný a blouznivý vagabund, který vždy šel jen za hlasem svého srdce, ocitá se třicetiletý muž na dlažbě velkoměsta. Není možno v rámci této knihy podrobně sledovat všecky peripetie jeho života. Je nutno jen letmo dotknouti se hlavních událostí.

Notový systém, který nebyl Akademií přijat, získal mu přece jméno a mnoho známostí ve vznešených domech a v literárních kruzích. Poznal Mme de Beuzenval, Mme Dupin, pana de Francueil, z literátů Fontenella, Bernise, Marivauxe a konečně Diderota, Holbacha a Grimma, který přišel o něco později než on do Paříže za stejným cílem — uplatniti se, „faire fortune". Netrvalo to ani dva roky, Rousseau byl sekretářem vyslanectví v Benátkách. Ale nepohodnuv se s vyslancem, panem de Montaigu,[31] vrátil se do Paříže. Od té doby datuje se jeho poměr s Terézou Levasseurovou, pradlenou v hotelu, kde bydlil. Od r. 1749 bydlí s ní a s její matkou.

Proč Rousseau, který v tu dobu počínal už míti sebevědomí svého génia, spojil svůj život

s tímto děvčetem, jež, dle vlastních jeho slov, nenaučilo se nikdy plynně čísti, ba ani znát hodiny, a jehož příbuzenstvo, hlavně matka, jej i Terézu bez milosti okrádalo? Zvyklý od let mít kolem sebe měkkou a oddanou ženskou duši, cítil se osamělým. Jeho choroba činila mu přítomnost oddané ošetřovatelky nezbytnou. Tereza byla tichá, mírná, skromná, její nevzdělanost a malé duševní potřeby nechávaly Rousseauovi úplnou volnost psychickou, konkubinát neukládal mu nijakých společenských povinností a tak byly mu okamžiky, jež Teréze věnoval, chvílemi odpočinku a klidu po vysilující práci a únavných povinnostech společenského života. Ostatní bylo pak dílem zvyku a passivnosti Rousseauovy.

V pozdějších letech, když Jean-Jacques trpěl pronásledovací manií, byl její vliv méně blahodárný. Zdá se, že nudíc se v samotách, kam se pronásledovaný filosof utíkal, živila uměle jeho nedůvěřivost a zvyšovala tak jeho chorobu a neštěstí.

Zatím plynou léta v literárních a hudebních pracích, v živých stycích se společností encyklopedistů, zvláště s Diderotem; okruh vznešených známostí jeho se šíří; Francueil seznámí jej s Mme d'Epinay. Jean-Jacques žije v stálé kontradikci se svým nitrem. On, plebejec, nemohl nikdy spřáteliti se s lehkým tónem duchaplné konversace v modních salonech, a přece neměl dost síly se odloučiti. Jeho bojácnost a těžkopádnost nikdy jeneopouštěly. Náhlý záblesk inspirace, který osvětlil celé jeho nitro, diktoval mu první dílo, které má opravdu jeho styl a jeho výmluvnost. Je to „Discours sur les sciences et les arts". Inspirovala jej otázka, položená Dijonskou akademií: „Zda pokrok věd a umění působí zhoubně

či očistně na mravy?" Rousseau odpovídá: Vědy a umění působí zhoubně a snaží se dokázati toto tvrzení z historie malých a šťastných národů, nepokažených civilisací. Vědy i umění povstaly z pověry, marné zvědavosti a prázdné pýchy. Zavádí národy k luxu, který je zhoubou. — Rousseauova odpověď měla veliký úspěch skandálu a obdivu, ne tak obsahem, jako spíše tím akcentem vnitřní opravdovosti, oním dechem geniální výmluvnosti, která od té chvíle karakterisuje vše, co z jeho péra vyšlo. Rousseau sám cítí, že je nutno přivésti i život v soulad s reformátorskou emfasí tohoto díla a zříká se dobrovolně výnosného postavení berního pokladníka, které mu Francueil zaopatřil, zříká se všeho luxu osobního, odmítá všecky dary, jimiž vznešené přítelkyně jej zahrnují a rozhodne se žíti na příště jen z vlastní práce — opisování not. Zavírá se doma, pokud mu to četné návštěvy obdivovatelů dovolují, a píše — nikoli další filosofické dílo — ale operu, pastýřskou operu italského stylu — „Vesnický hadač". Le Devin du Village byl provozován r. 1752 ve Fontainebleau. Rousseau, neoholen, v kulaté paruce seděl v loži a viděl krále, Mme de Pompadour a celý dvůr v plném lesku, který s rozkoší naslouchal jeho melodiím. Druhého dne měl být skladatel představen králi, kterému se opera tak líbila, že si nazejtří pozpěvoval „nejfalešnějším hlasem z celého království"[32] jednu arii. Rousseau uprchl. Jednak jeho choroba a bojácnost, jednak obava před ztrátou nezávislosti přiměly ho zříci se audience i pense, kterou měl obdržeti.

Vrátil se k svým pracím i účastnil se boje mezi přívrženci francouzské a italské hudby — na straně italofilů, a napsal — zase na thema

Dijonské akademie — Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes. Je to prudká a vášnivá obžaloba lidstva, které opustilo svou prvotní přirozenou prostotu a dobrotu a zavinilo nerovnost, majetek a otroctví. Zatracuje hromadný život ve velkých městech, který budí v lidech nejhorší instinkty a zostřuje jejich egoismus. Visionářská síla a mohutný pathos této knihy měly dalekosáhlý vliv hluboko do budoucnosti. Tribunové Revoluce spíjeli se nadšeným lyrismem jeho passáží proti bohatství, proti despotismu a tyranii.

Zatím co tiskl se „Discours sur l'inégalité", který měl býti věnován rodnému městu Jean-Jacquesovu, navštívil Rousseau Ženevu. Cestou zastavil se i s Terézou v Chambéry, navštívit Mme de Warens. „Spatřil jsem ji zas... V jakém stavu, můj Bože! V jakém zbídačení! Co jí zbylo z její původní ctnosti?... Jak bylo moje srdce sevřeno bolestí!"[33] Marně se snažil pohnouti ji, aby opustila svou pensi, z níž beztoho sama praničeho neměla, a aby šla žíti klidně s ním, který ji chtěl učiniti šťastnou. Nezbylo než zanechat jí nějakou podporu.

Ženevané přijali slavného krajana s nadšením. Zároveň pojal Rousseau úmysl, navrátit se k náboženství, v němž se zrodil, a odstěhovati se z Paříže do Ženevy. „Měl jsem za to, že Evangelium je pro všechny křesťany stejné... Styky s Encyklopedisty nejen že neotřásly mojí věrou, ale utvrdily mne v mé přirozené aversi pro hádky a pro strany. Studium člověka i světa ukázalo mi všude konečné příčiny i smysl, který je řídí... Četba Bible a hlavně Evangelia vzbudila ve mně pohrdání k nízkým a hloupým výkladům, které dávali slovům Kristovým lidé nej-

méně hodní toho, aby jim rozuměli... Soudě, že není pro rozumného člověka dvojí způsob křesťanství, měl jsem také za to, že všecko, co se vztahuje k formě a věrouce, spadá v každé zemi v obor zákonodárství. Z této zásady, tak rozumné, tak společenské, tak mírumilovné, která mi přivodila tolik krutých pronásledování, následovalo, že, chtěje býti občanem, musil jsem býti protestantem a vrátiti se zase k tamnímu kultu.“ [34]

Ale „Discours sur l'inégalité“, ač byl věnován Ženevě, nenalezl milosti před očima republikánů. Kromě toho Voltaire usadil se tehdy ve Ferney, u samé Ženevy. Jean-Jacques, pevně rozhodnutý opustiti Paříž, přijal tedy s radostí nabídku Mme d'Epinay, která mu dala k disposici domek l'Ermitage na pokraji rozsáhlých lesů u Montmorency. Byla to zase chvíle štěstí, klidu a práce. Ale jen chvíle. Jeho přátelé encyklopedisté nevěřili příliš v opravdovost jeho poustevnictví. Viděli v jeho rozhodnutí patrně záchvat podivínství a rozmaru. Chtěli patrně v jeho vlastním zájmu dostat zpět do Paříže druha, jehož talentu si vážili. Netroufajíce si jíti přímo, obrátili se k oběma ženám, Teréze a její matce. To Rousseaua rozčililo; počal nedůvěřovati všem, nejvíc Grimmovi a Holbachovi a rozšířil konečně svoji nedůvěru i na Diderota, jejž do té doby vřele miloval. Od té doby viděl kolem sebe spiknutí.

Na dlouhých procházkách v samotě lesů, na osamělých potulkách po rozkvetlých pasekách ocitl se Rousseau tváří v tvář světlým vzpomínkám svého snivého a marně toužícího mládí. Dosavadní život nedal mu lásky. Ani Mme de Warens, ani Teréza nemohly vyplniti jeho duši.

Vracel se zpět k svěžím postavám dívčím, jež se jen kmitly jeho životem. Mlle Galley, Mlle de Graffenried, Mlle du Breil, pikantní benátská hetéra Zulietta, všecky, jichž oči jen na okamžik zazářily, jichž bílý šat jen letmo zavlál do jeho snů. V tomto erotickém opojení vyrůstají před jeho očima imaginární postavy dívčí, až konečně básník vytvoří z nich Julii a Kláru z Nové Héloïsy. Ve chvíli, kdy jeho hlava byla nejvíce rozpálena sny, touhou a zápasem o umělecké zformování těchto postav, přichází jej navštívit mladá hraběnka d'Houdetot. Její milenec, Saint-Lambert, byl u svého pluku a mladá šlechtična přišla se pobavit s jeho přítelem Jean-Jacquesem. Šestačtyřicetiletý muž, ztrýzněný chorobou a svou žhavou obrazotvorností, zamiloval se šíleně do Mme d'Houdetot, v níž viděl inkarnaci svých snů. Tato marná, smutná a příliš pozdní láska, která se odvážila jen k horoucím dopisům, vzbudila žárlivost Mme d'Epinay a posměšky celého Grimmova kruhu. Vzájemné podráždění na obou stranách způsobilo konečně úplnou roztržku mezi Rousseauem a jeho bývalými přáteli a utvrdilo jej tím více v domněnce o organisovaném spiknutí, v jehož čele stáli Mme d'Epinay a její milenec Grimm.

Není možno zde podrobně líčiti vnější příčiny roztržky, k níž dříve či později musilo dojíti. Encyklopedisté viděli v Rousseauovi z počátku talentovaného podivína, ale jednoho ze svých, a nechtěli nebo nemohli chápat hluboký a zásadní rozpor jeho ideí a jeho temperamentu se svým rozumovým skepticismem a chladným kriticismem. Rousseau byl člověk skrz na skrz citový, impulsivní a v jádře hluboce nábožensky založený. Citový život byl pro něho tragickým

mateřství! Duše od přírody odbojná, on, jeden z duševních otců a průkopníků Revoluce, strávil polovinu života v hmotné odvislosti od mocných šlechticů. Dalo by se najíti bez počtu takovýchto rozporů v jeho životě a také jeho odpůrci tak činili a činí, zapomínajíce poněkud, že on sám s bezpříkladnou otevřeností nám odhalil své nitro i nejtajnější záhyby srdce, že on sám přiznal se otevřeně k věcem, jež každý pečlivě skrývá a k nimž se sotva sám sobě přizná. Vzpomeňme, že tento muž skoro celý život trpěl bolestnými a trapnými chorobami[36] a těžkou neuralgií, vzpomeňme, že tato žhavá a pyšná duše vlastně v celém svém životě nepoznala očišťujícího vlivu šťastné lásky, neboť Mme de Warens byla vlastně žena bez pohlaví, Teréza byla jen hospodyní, a pochopíme celou tragiku jeho nitra.

Nenaleznuv ve světě klidu, utíkal do přírody. Jen zde se cítil šťastným. A nebylo-li to možno, vracel se v duchu zpět ke krásným dobám toulavého mládí na břehy modrého Lémanu. Hle, o čem snival ubohý Jean-Jacques: „Musím nutně míti sad na břehu tohoto jezera a ne jiného; musím míti spolehlivého přítele, milou ženu, krávu a lodičku. Nepocítím na zemi dokonalého štěstí, dokud nebudu míti to všecko.“[37] Ale jeho duše nebyla z těch, jež mohou najít klid a uspokojení, a byl si chvílemi jasně vědom, jak marna je všecka nádhera jeho visí. I uprostřed „zlata kručinek a purpuru vřesu“ „marnost mých chimér mne leckdy náhle rozesmutnila. Kdyby všecky moje sny byly se obrátily ve skutečnost, byl bych ještě imaginoval, snil, toužil. Nalézal jsem v sobě nevysvětlitelnou prázdnotu, kterou nic nemohlo vyplnit, jakési

vzepětí srdce k rozkoši jiného rázu, o níž jsem neměl pojmu a jíž potřebu jsem přece cítil. Nuže, pane, už to bylo rozkoší, poněvadž jsem byl proniknut velmi živým citem a lákavým smutkem, kterého bych se nechtěl zříci."[38]

A odtud je pro něho jen krok k náboženskomystické extasi, která je skvostnou ukázkou jeho způsobu myšlení.

„Brzo zvedl jsem své myšlenky od povrchu země ke všem bytostem v přírodě, k soustavě všehomíra, k nepochopitelné bytosti, která všecko zahrnuje. Tu ztrácel se můj duch v této ohromnosti, a já nemyslil, nerozumoval, nefilosofoval; cítil jsem s jakousi rozkoší, kterak mne drtí tíže toho všehomíra, poddával jsem se s rozkoší zmatku těch velkých myšlenek, rád jsem se ztrácel svou obrazností v prostoru, moje srdce, sevřené hranicemi bytostí, cítilo se příliš stísněným; dusil jsem se ve všemmíru; byl bych chtěl rozlétnouti se v nekonečno. Myslím, že kdybych byl odhalil všechna tajemství přírody, byl bych se cítil v situaci méně rozkošné než v této opojivé extasi, jíž se můj duch bezuzdně oddával; rozbouřen svými výbuchy, leckdy jsem volával: Ó, velká Bytosti! Ó, velká Bytosti! aniž bych mohl říci nebo mysliti něco jiného."[39]

Netvrdím, že je tato passáž vzorem jasného filosofického myšlení. Ale jaká síla lyrismu, hluboce náboženského nadšení a uchvacující výmluvnosti! To už je prósou psaná strofa příštího Lamartina nebo Victora Huga.

Řekl jsem slovo „lyrismus" a právem. Nebot Jean-Jacques, který nenapsal ve svém životě zvučného a melodického verše, je největším lyrikem osmnáctého století a otcem velké generace romantických básníků. Harmonicky se nesoucí

s takovými duševními vlohami jako jsou jeho, tvoří malby vábivé nádhery, ale ony nejsou ryze básnické. Nikoli bílé světlo sluneční: něco operního, jistý druh růžové, červené umělé strojenosti. On obdivuje se často nebo spíše obecně od té doby u Francouzů. Paní de Staël má něco z toho; St. Pierre; a odtud dále k nynější úžasné literatuře zoufalství, všude v hojnosti se vysvětluje. Ona růžovost není pravá barva. Všimněme si Shakespeara, Goetha, ba i Waltera Scotta! Kdo jednou do toho nahlédl, uviděl různost mezi pravým a zdánlivě pravdivým a rozezná je později vždy."[61]

Lasserre břitkou logikou a posměškem pronásleduje všecky slabosti Rousseauovy povahy, jeho systému, jeho umění. Sleduje zhoubný a destruktivní účinek jeho sensibility na jeho dědicích: Chateaubriandovi, Sénancourovi, Mme de Staël, Lamartineovi, Hugovi, Mussetovi, A. de Vigny, Micheletovi a Quinetovi.

Lasserre plaiduje pro věc reakce a jeho kniha je stejně nespravedlivá k Rousseauovi jako Lemaîtrova. Jako Lemaître, vytrhl Rousseaua z literárního vývoje. Hned druhá kapitola nese jméno: Rousseau est le Romantisme. To je falešná these. Lasserre, zasedaje k práci, byl předem pevně přesvědčen, že romantismus je zhoubný a škodlivý; přehlédnuv celé století, jež předcházelo, století, jež leží mezi Portugalskými Listy a Novou Héloïsou, století, v němž plakaly celé generace nad Manon Lescaut, nad Richardsonovou Clarisse Harlowe a Pamélou, nad pochmurnými náladami Youngovými a Herveyovými, století, kdy v samém klínu filosofické společnosti mohla vyrůst žena jako Mlle de Lespinasse, viní jej jako původce vší citové rozhá-

ranosti. V Rousseauovi propukla epidemie v plné síle a infikovala století — potud je diagnosa Lasserrova správná. Ale od diagnosy přechází francouzský kritik k vášnivé polemice, vidí fakta pod zorným úhlem své předem pojaté theorie o škodlivosti romantismu, a tak stává se tato kniha spíše pamfletem než knihou historické akribie. Prudká konservativní a protipokroková tendenčnost tohoto díla nebrání mi ovšem nikterak, abych se neobdivoval skvělé výmluvnosti a opravdu bystrému zraku jeho autora. Ale všecky námitky, jež jsem uvedl, mluvě o knize Lemaîtrově, platí ve zvýšené míře i proti Lasserrovi. Řekl jsem již, že přehlédl vliv předchůdců Rousseauových; zapomněl ve svém bojovném zápalu úplně, jak mu správně vytkl Rémy de Gourmont,[62] na Byrona a jeho ohromný vliv na poesii romantickou.

Lasserre, dokazuje myšlenkovou chudobu a morální bídu citové revoluce romantické, již celou připisuje Rousseauovi, její nemohoucnost, zmatenost, nespořádanost a zrůdnost, zapomněl si uvědomit, že právě z citové exaltace, kterou on nazývá falešnou, z onoho hluboce intuitivního cítění subjektivní bolesti, vytryskly nejkrásnější zpěvy romantických básníků, ty, které zůstanou nesmrtelnými. Francouzský kritik, prosáklý klassickým tradicionalismem, nemá dosti smyslu pro onu krvácející poesii trpícího lidského nitra, již tak hluboce cítil Alfred de Musset, když napsal o těchto zpěvech bolesti:

„— et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots“ — —

Jednostranný a tendenční ideolog reakce a klassické renaissance přehlíží všecko, co vlastně devatenácté století přineslo v poesii nového. Je

výmluvnost některých jeho passáží vyrovná se často dlouhodechým strofám pozdějších romantiků. Slyšte jen tato slova, jež mohla trysknouti jen ze srdce velkého básníka:

„Ženy! ženy! stvoření drahá a neblahá, jež příroda ozdobila pro naše utrpení, vy, jež trestáte, když vám vzdorujeme, jež pronásledujete, když se vás bojíme, jichž nenávist a láska jsou stejně škodlivy, vy, jež není možno vyhledávati a jimž není možno se vyhýbati beztrestně! Kráso, kouzlo, půvabe sympathie, bytosti či nepochopitelná chiméro, propasti bolestí a rozkoší! Kráso, strašnější pro smrtelníky než život, z něhož prý jsi se zrodila, běda tomu, kdo oddá se tvému klamnému kouzlu! Ono budí bouře, jež trýzní lidské pokolení.“[40]

To, co je dnes snad dost běžný locus communis, bylo tehdy jasným zábleskem génia. A bylo by možno citovati z kteréhokoli díla Rousseauova řadu passáží strhující výmluvnosti, jež bychom dnes přešli jako dutě znějící frasi, ale jež byla pravým zjevením před stopadesáti lety. Slyšte jen začátek této periody: „Jako nezkrocený oř zježí hřívu, udeří do země kopytem a vzpíná se prudce, když jen se k němu blíží udidlo, zatím co vycvičený kůň trpělivě snese rány bičem i bodnutí ostruhou, člověk barbar nesehne hlavu pod jho, jež člověk civilisovaný nese bez reptání, a nejbouřlivější svoboda je mu milejší než vlídné porobení . . .“[41], nebo vzpomeňte, kterak mluví o despotismu, který zvedá svou ohyzdnou hlavu, sžírá vše dobré a zdravé ve státě, a nohama šlape zákony i národ, a pochopíte, že tribunové Revoluce mohli deklamovati passáže z něho ve veřejných shromážděních.

Ale tento lyrik pompésních frasí dovede být též chorobně citlivým a měkkým jako malé dítě a tesknit a ronit slzy sladkého pohnutí. Mladý dobrodruh toulá se po březích jezera Lémanského a přijde do Vevey, rodiště své dobré maman. Jeho duše je plna „nejsladší melancholie". „Moje srdce spělo vstříc tisíceré nevinné blaženosti; byl jsem rozněžnělý, vzdychal a plakal jsem jako dítě. Kolikrát jsem se zastavil, abych se do syta vyplakal a usednuv na velký kámen, díval jsem se, kterak moje slzy padají do vody."[42] Mme d'Épinay pošle mu flanelovou sukni, aby mu z ní Teréza ušila teplou vestu. Tato prostá přátelská pozornost dojala jej tak, že „dvacetkrát s pláčem" zlíbal lístek i sukni. „Teréza myslila, že jsem se zbláznil," dodává se skvostnou naivností.[43] Z celé řady dokladů chorobné citlivosti, jež bych mohl uvésti, cituji jen ještě jeden, který je, tuším nejvýznačnější. Episoda ta je z doby pobytu Jean-Jacquesova v Benátkách. Rousseau vstupuje do pokoje rozkošné Zulietty, která jej očekává „in vestito di confidenza". Zulietta je krásná. „... Mladé panny v klášterech jsou méně svěží, krásky v serailu méně živé, hurisky v ráji jsou méně pikantní." „Vcházel jsem do pokoje kurtisány jako do svatyně lásky a krásy; zdálo se mi, že vidím zosobněné jejich božstvo. Nebyl bych nikdy věřil, že bez úcty a vážnosti bylo by možno cítit něco takového, co jsem u ní pocítil... Náhle uprostřed plamenů, které mne sžíraly, cítím, kterak teče mými žilami smrtelný chlad; nohy se mi chvějí, je mi nevolno, usedám a pláču jako dítě."

„Kdo mohl by uhodnouti příčinu mých slz a to, co mi kmitlo hlavou v tu chvíli? Myslil jsem si: Toto stvoření, jež je v mé moci, je vele-

dílo přírody a lásky; dech, tělo, vše je na ní dokonalé; je dobrá a velkodušná stejně jako milá a krásná; velmožové, knížata měli by býti jejími otroky; žezla měla by ležet u jejích nohou. A zatím, hle, bídná běhna, vydaná každému; kapitán obchodní lodi dělá s ní co chce; právě vrhla se mně na krk, mně, o kterém ví, že ničeho nemám, mně, jehož zásluhy, kterých nemůže znáti, nejsou ničím v jejích očích."[44] Lemaître, mluvě o této passáži, právem upozorňuje: „Jean-Jacques u Zulietty, není to už Rolla u lůžka Mariony?"[45] a připomíná slavné verše Musset-tovy:

O chaos éternel, prostituer l'enfance!...
Pauvreté, Pauvreté: c'est toi la courtisane,
C'est toi qui dans ce lit a poussé cet enfant
Que la Grèce eût jeté sur l'autel de Diane!...

Jacques était immobile et regardait Marie...
Il se sentait frémir d'un frisson inconnu.
N'était-ce pas sa soeur, cette prostituée?...

Toto nemocné srdce mohlo najít chvíle štěstí jen v přírodě. Bojácný, trochu těžkopádný plebejec nehodil se dobře do skvělých salonů rokokových. Sledujíce jeho biografii, viděli jsme, že jen v samotě mohl býti šťasten, pokud to u něho vůbec bylo možno. Snažil jsem se v předchozích kapitolách stopovati vývoj sensibility a upozornil jsem na dva, tři záblesky krajinného cítění u Mme de La Fayette, u La Fontaina, u Mlle de La Force. Ale široké vrstvy i intelligence byly dosud téměř úplně slepé k přírodě, k zeleni, sluneční záři, k hořícímu západu, k velikosti hor a mírnému kouzlu rovin, k melancholii podzimu, k dekadentní bojácnosti probouzejícího se jara, k jeho jásotu a k slávě léta,

k ptačí písni a vůni květu. Ti lidé vyrostli v umělém ovzduší společnosti a tím také byl dán jejich obzor. Život společenský vyčerpává všechen jejich zájem. Žena z dobré společnosti ve dne téměř ani nevychází, neboť tráví den na loži a vstává teprve se soumrakem. Je-li nucena být na venkově, považuje to za vyhnanství a i když později stává se letní pobyt na venkovských sídlech módou, zřídka vyjde za hradbu přistříhaného a příliš uměle pěstovaného zámeckého parku. Ohromné bohatství nálad a dojmů, jimiž sensitivní duše moderního člověka korresponduje s přírodou, je do polovice osmnáctého století věcí takřka úplně neznámou. Ještě r. 1716 prošel Dán Ludvík Holberg Savojskem a napsal o něm: „Z Paříže cestoval jsem přes Alpy a přišel jsem do Savojska, země, která je skalnatá a ohyzdná na pohled, ale má mnohá krásná města."[46]

Čtrnáct let na to kráčel tudy mladý vagabund do Turina, a táž krajina „skalnatá a ohyzdná na pohled" probudila v duši jeho tolik nadšení a obdivu, že stačila, aby naučil celé generace lásce k přírodě. Jean Jacques dotkl se jakoby čarovnou húlkou smyslů, stižených hluchotou a slepotou — stromy, keře a lučiny se zazelenaly, kouzelné architektury mraků objevily se na nebi, ptáci zazpívali, potoky zašuměly, květiny zavoněly, příroda ožila a stala se soucitnou a vlídnou důvěrnicí lidské bolesti a melancholie. Po něm chápe se už krajina jinak. Po něm už nedivíme se tomu, co piše kníže de Ligne markýze de Coigny z Krymu. Je večer, on sedí na pobřežním skalisku a dívá se na klidné moře. Myslí na všechny lidi a všechny národy, kteří táhli po těchto březích, kteří žili v těchto zbo-

ţených městech. Táže se, co jest, kam jde, jaký je cíl a konec jeho neklidu. „Posuzuji svět a hledím naň jako na čínské stínové obrázky... Myslím na nicotnost slávy... Myslím na nicotnost ctižádosti.“ Nastává noc a zahaluje snílka. Tataři ženou skopce domů, ozývá se hlas muezzina z minaretu: „a člověk, sbíraje své myšlenky, sedá na tatarského koně a mizí v temnotě noční.“[47] Je už cosi lyricky meditativního v té sešeřelé náladě, jejíž snivě poetický nádech dává už tušit příští Lamartinovo.

Jako nikdo před ním, Rousseau akcentoval právo individua. Naplnil svět svým pyšným a nemocným já, jež s tak cynickou upřímností odhalil v Confessích. Do čtyř úhlů světa vykřikl všecku pýchu své osobnosti, která dovedla klesnouti až na samé hranice nízkosti a při tom zase byla schopna nejvyššího rozpětí ideového a nejčistší, až k mysticismu jdoucí exaltace citové. Vzpomeňte jen vět, jimiž zahajuje Confesse:

„Chci ukázati svým bližním člověka v celé pravdivosti přírody, a ten člověk, to budu já. — Já sám. Cítím své srdce a znám lidi. Nejsem jako žádný z těch, které jsem viděl; odvažuji se domnívati se, že nejsem jako žádný z těch, kdož existují. Nejsem-li lepší, jsem aspoň jiný... odhalil jsem své nitro tak, jak jsi je sám viděl, Věčná Bytosti. Shromáždi kolem mne nesčetný dav mých bližních; ať poslechnou mé vyznání, ať vzdychají nad mou nehodností, ať rdí se nad mojí bídou. Ať každý z nich odkryje své srdce u paty tvého trůnu s touž upřímností, a pak ať jediný ti řekne, odváží-li se: Byl jsem lepší než tento člověk.“[48] Odtud je už jen malý krok k pyšnému opojení vlastním géniem, s nímž se

setkáme u Chateaubrianda a jenž staví hrdiny Byronovy v revoltu proti celému světu.

Rousseau rehabilitoval lidské srdce, jeho právo na cit, učinil z lásky božství. „Neoživuje láska velké a silné duše? nezušlechťuje jejich city? nezdvojnásobuje jejich myšlení? nepovznáší je nad ně samé?“[49] Dovedl se exaltovat pro kouzlo jediné a věčné lásky: „Ó Julie, jsou dojmy věčné, které čas nezahladí. Rána se zhojí, ale známka zůstane, a tato známka je pečetí, která ochraňuje srdce ... Naše milování, první a jediné milování nevymizí nikdy z mého srdce. Květ mých let nesvadne nikdy v mé paměti.“[50] Tak volal Saint-Preux a tisíce srdcí, žíznivých po lásce, spíjelo se jeho slovy v době největšího rozkvětu libertinství a frivolity.

Vliv Rousseauův jest nesmírný. Druhá polovina osmnáctého století je pod jeho vládou. Není hned tak příkladu, aby byl autor tak zbožňován, jako byl Jean Jacques. Když vyšla Nová Héloïsa a Emil, nosily vznešené dámy děti i do divadla a v ložích je kojily. Spousta lidí navštěvovala Rousseaua a žádala na něm rady v nejdelikátnějších soukromých záležitostech a v otázkách týkajících se výchovy dětí. Korsika žádala na něm návrh ústavy. V Německu Hamann a Herder jsou jeho ctiteli; mladý Goethe čte Novou Héloïsu, jež hluboce působí na něho v době wertherovského kvasu, takže Hettner dokonce tvrdí, že Werther, ba ani Faust nebyl možný bez vlivu Rousseauova. Herderova nevěsta Karolina učí se k vůli němu francouzštině: „Es ist eine undankbare Arbeit, Wörter auswendig zu lernen, aber für Rousseau thue ich alles, mir ist er ein Heiliger, ein Prophet, den ich fast an-

bete."[51] Stejně nadšeně obdivují se mu Klinger a Lenz.

Ve Francii však podlehl Rousseauovi jediný Bernardin de St. Pierre. I neklidnou a nestálou povahou upomíná na svého mistra a přítele, který napsal v Rêveriích (VIIIème promenade): „Společenský ruch mne ohlušoval, samota mne nudila, musil jsem stále měniti místo a nikde jsem se necítil spokojen." Vzpomeňme biografie Bernardinovy, sledujme mladého a ctižádostivého inženýra na Maltu, do Hollandska, Polska, Ruska, Finska a na Ile de France. Tento muž, tak často zklamaný ve svých touhách, tento pyšný sobec, tak často poškozený životem, tento tvrdý a bezcitný manžel dvou krásných a mladičkých žen, obrátil se k přírodě a našel v ní inspiraci: spisovatel je dobrý, plný sentimentálnosti. Tvrdá duše dobrodruha zjemněla a zněžněla. Imaginace jeho, obohacená tolikerými cestami, diktuje mu absurdní dílo: Etudes de la nature, vědecky nemožnou a zmatenou knihu, v níž mísí se naivní přírodozpytné nehoráznosti s filosofickými a sociálními digressemi a sentimentálními výlevy. Ale při tom najdeme tu celou řadu drobných, literárně technických nálezů, řadu smělých a nových termínů, dodávajících jeho stylu malířských kvalit. Při vší jednotvárnosti příliš rozměklé sensibility nutno mu přiznati jisté harmonické kouzlo, měkké a lichotné proniknutí přírody a bohatství barev a tónů, které značně převyšuje poněkud chudou paletu Jean Jacquesovu. Bernardinova doména v přírodě je nepoměrně širší. Rousseau znal jen romantiku alpskou; savojská a švýcarská jezera nebo idyllická zákoutí v Charmettes, Ermitáži a Montmorence byla mu vrcholem přírodní krásy. Bernardin uvedl do

literatury velikost oceánu a bujnou nádheru tropické přírody a navázal tak zároveň umělecky tam, kam spíše citem byl veden Daniel Defoe, když r. 1719 psal svého Robinsona Crusoe. Kniha Bernardinova měla velký vliv na Chateaubrianda. Methoda Génie du Christianisme je vlastně táž. „Projděte tyto nadpisy, praví Lanson; Du merveilleux — Plaisir du mystère — Du sentiment de la mélancolie — Plaisir de la ruine — Plaisir des tombeaux — plaisir de la solitude; zeptáte se, co vlastně Chateaubriand našel. Hroby jsou v jeho očích nejzajímavějšími památkami, hlavně, jsou-li to hroby příbuzných. Rozkoš samoty lichotí našemu animálnímu instinktu, poskytujíc nám úkryty tím tišší, čím větší byl neklid našeho života a rozšiřuje náš instinkt božský, poskytujíc nám perspektivy, kde přirozené a morální krásy se naskýtají se všemi půvaby citu.“ (Cit. dílo, str. 818.)

Bernardin zanechal nám však drobné umělecké dílko, které zůstane nesmrtelným. Je to sentimentální a tragická idyllka: Paul et Virginie. Je tak známa, že není třeba rozboru a citátů. Bratři Goncourtové napsali ve svých denících: „Paul et Virginie — první přijímání touhy.“ Ano, tyto světlé a čisté postavy jsou prvním přijímáním bolestně krásné touhy, jsou bolest sama. Jsou plny melancholického smutku, jejž budí rozpor mezi šťastným jejich dětstvím ve stínu kokosových palem, uprostřed nádhery tropické přírody, kde jsou sami se svou láskou tváří v tvář nesmírnému oceánu, a mezi jejich tristanovsky tragickým koncem.

Měl-li Rousseau dluhy k Anglii, k Lockeovi po stránce myšlenkové, k Richardsonovi po stránce umělecké, splatil je skvěle svým vli-

vem na Byrona. Byron netajil se nikdy tím, že Rousseau byl jedním z inspirátorů jeho mládí. Prostřednictvím Byronovým, který jej nazval „apoštolem smutku" a věnoval mu několik stancí v Childe Haroldovi,[52] působil Rousseau nejsilněji na Lamartina, de Vignyho, na Musseta, který si toho patrně sám nebyl vědom.[53] Rousseauova nemocně podrážděná sensibilita a jeho revolucionářský individualismus, Chateaubriandova melancholická pýcha, křesťansky a spiritualisticky zabarvený pessimismus Youngův, cynický materialismus Voltaireův, filosofická hloubka Goetheova a vášnivá misanthropie Schillerova — všecky tyto prvky, assimilovány geniem, tvoří podstatu byronismu.[54]

Rousseauův vliv proráží často v dílech anglického básníka, jeho heroiny často upomínají na sličnou a slabou Julii d'Etanges; u obou týtéž vášnivé výbuchy skvělé lyrické výmluvnosti a nenávisti k lidem, totéž hledání samoty a týž nábožný přímo obdiv k přírodě. Objevil-li Rousseau drsnou krásu divokých scenerií Alpských, v nichž prožil svoje mládí, mohl šťastnější a vším favorisovaný anglický miláček bohů spíjeti svou velkou duši krásou Orientu, Hellady a Španělska.

Přímo i nepřímo — prostřednictvím Byronovým — cítí literatura devatenáctého století dlouho mohutné chvění myšlenkové i citové bouře, již rozpoutal ženevský filosof. Přes velkou generaci romantických poetů až k Micheletovi a Quinetovi, ba ještě dnes, po půldruhém století otřásá zpětný odraz jeho ideí atmosférou dvacátého věku. Mínim velkou kritickou kampaň proti duchu a vlivu Rousseauovu, jíž jsme byli svědky. Pamflety Voltaireovy zapadly v na-

dšeném obdivu, jímž ctila Revoluce jednoho ze svých intellektuálních otců. Po letech positivismus Comteův polemisoval proti ideám Rousseauovým. Comte považoval je přímo za barbarskou anarchii, protichůdnou francouzským tradicím jasného úsudku a uvědomělého řádu, proti tradicím francouzského klassicismu, voltairianismu. Rousseau, po jeho soudu, ohrožuje až do základů zdravý vývoj lidského a francouzského myšlení. V nedávných letech p. Charles Maurras, hlasatel klassické renaissance, vehementně potíral myšlenky Jean-Jacquesovy.

„Šílenost, zdivočení, ignorance, podivínství, osamělost, pýchu a revoltu — to postavil tento dobrodruh, vyživený biblickou šťavou, na oltář pod jménem ctnosti.“[55]

V posledních letech byla Francie rozdělena politicky i myšlenkově na dva velké tábory bojem o rozluku církve a státu. Konservativní živly srazily se v jeden šik proti kulturnímu činu, jenž je důsledným pokračováním ve velkém díle Revoluce a dalším krokem v boji za osvobození lidské myšlenky. Jules Lemaître zvedl jedovatě přibroušené, ač zrezavělé zbraně pamfletů Voltairových a vytáhl v boj proti památce Rousseauově, jemuž zcela klidně připisuje otcovství revoluce. Na hlavu Jean-Jacquesovu padá všecka krev, nevinně prolitá Maratem a Robespierrem. Rousseau je původcem romantismu. Confesse jsou „kniha nestoudnosti: tato kniha je tedy vskutku matkou polovice literatury minulého století.“[56] S patrnou zálibou, jež svědčí o malé dávce vkusu a velkodušnosti, probírá Lemaître nejchoulostivější detaily života Rousseauova, jeho chorobnou sexualitu. Rozplývá se bolestí nad osudem jeho opuštěných dětí.[57] Ví dobře, že Rous-

seau, jako každý na světě, je jen jedním, třeba mohutným článkem řetězu vývoje myšlenkového. Ví, že tento autodidakt znal dobře literaturu sedmnáctého století, v níž našli jsme již během této studie — a najdeme ještě v kapitole o poesii — zárodky jeho sensibility, vášně, jeho romantického cítění krajiny; je mu známo — a neopomíjí to uvésti — že už v Lockeovi lze najíti mnoho prvků z Emila a Smlouvy společenské, a přece týmž dechem činí Rousseaua zodpovědným za Revoluci. Strašlivé to drama, připravované po celé století vládou Ludvíka XV. a XVI., mělo tak hluboké příčiny politické a sociální, že je přímo absurdní tvrditi, že jeden člověk mohl by vzbuditi tak elementární výbuch vůle celého národa. Anglie prošla týmž processem o sto let dříve, třeba méně krvavě (1688). „Od té doby literatura i veřejná moc (le pouvoir) staly se opět majetkem národním: od té doby také počalo morální hnutí osmnáctého století, které měla brzo Francie přejmouti, urychliti a Evropě předati. — Všeobecný duch, a takřka životní princip této nové éry, to je svoboda jednotlivce, projevivší se napřed triumfem protestantismu, v politice konstituční vládou, a proklamovaná filosofií v negaci vší autority kromě autority rozumu," praví Demogeot.[58]

Lemaître ve své bojovné horlivosti zapomíná, že všichni národové evropští politicky i literárně prošli týmž vývojem, že romantismus není nikterak zjevem specielně francouzským, a že na příklad romantismus německý vyrostl samostatně, ba přímo z reakce proti idejím revoluce francouzské. O úzkoprsé a malicherné námitce, že Rousseau vlastně není Francouz, a že zavlékl do Francie svůj ženevský protestantismus, nebudu

ani mluviti, neboť nezdá se mi ani důstojna autora tak skvělé minulosti, jako Lemaître.[59]

Nejprudší útok na Rousseaua a jeho myšlenkové dědice podnikl Pierre Lasserre.[60] Stejně konservativní jako Lemaître, tento neobyčejně duchaplný autor vyplýtval úžasně mnoho práce, bystrosti a vzácné erudice na vehementní boj proti Revoluci a romantismu.

Vidí v Rousseauovi integrální romantismus a romantism znamená mu „rozklad umění, poněvadž je rozkladem člověka". Rousseau učinil z vášně náboženství. Dal jí methodu, systém. Analysuje ideové prvky tohoto učení, Lasserre vidí v něm jen irreálnost, nebezpečí, sterilnost, morální nihilismus. Genius, po jeho názoru, může plně rozkvésti jen ve vysoké kultuře. Genius při svém vášnivém cítění života má smysl pro řád, zákon, harmonii. Je protinožcem všeho divošského, barbarského. Je-li v něm posvátné šílení, je to šílení po dokonalosti. Romantismus vyčerpává genia a činí jej sterilním. Dráždí jej a nutí jej rozptylovat se, plýtvat citem a nadšením v egoistických rozkoších individuálního citu. Učí jednotlivce považovat se za střed světa, osamocuje ho uprostřed všehomíra. Odtud rodí se stálá marná touha, bez konce a bez předmětu, která podmaňuje a nezhojitelně unavuje tvůrčí sílu; romantik stále vrací se k sobě, a chce-li vytvořiti něco jiného než portrét svého já, mimoděk skresluje skutečnost dle svých snů. Svoje tvrzení opírá Lasserre autoritou Carlylovou, který svou stať o Rousseauovi počíná touto passáží:

„Jeho spisy jsou jako on sám, jsou, co nazývám nezdravými; není to dobrý druh kněh. Jest smyslnost v Rousseauovi. Jsouc spojena

příliš zaujat obdivem pro básníky, kteří dle jeho slov opěvají „pravdu a věčnost přírody a existence lidské", pro básníky, z nichž jmenuje Homera, Virgila, Goetha a Mistrala, a uniká mu celá veliká doména poetické inspirace — čistá intimní lyrika. V důsledcích svých theorií musil by Lasserre škrtnouti ze světové poesie všecky pěvce věčného thematu lásky a marné touhy, od Waltra v. der Vogeweide, Villona a Théofila de Viau až po Lermontova, Heinea, Verlaina, všechna ta trpící a příliš lidská srdce, jež od věků zpívala křehkou a bolestnou, pyšnou a vzdornou a zas vzlykavou a lítostivou píseň naší slabosti a našich poblouzení.

Tak stojí Rousseau před námi, tragická obět vlastní geniálnosti, mučedník rozporu „mezi svým ideálem a existujícím řádem věcí".[63] Svým vášnivým a čistě citovým optimismem vstřikl do žil příštích generací nebezpečný jed illusionismu, z něhož vzklíčila ona těžká choroba srdcí a imaginací, již na počátku století nejvýznačněji interpretovali: Chateaubriand, Mme de Staël, Senancour a B. Constant. Ale vedle této morbidnosti zasil do duší semena vzpoury a věčné revolty,[64] jež je principem života a zárukou, že vlnobití lidské myšlenky neustane, ale že věčně bude se vzpínati, tříštiti a znovu vzpínati k nedostupné skále pravdy.

V.

Novou Héloïsu psal muž skoro padesátiletý. Julie byla z počátku jen vidinou jeho rozpálené fantasie. Teprve později přistoupila skutečná, ale marná a hořká láska k Mme d'Houdetot. Rousseau přemohl ji násilím, nechtěje zradit přátelství k St. Lambertovi. Na románu je možno pozorovat toto zlomení, neboť delirium vášně mísí se tu stále s deliriem ctnosti. St. Preux i Julie zvítězí nad svou vášní a nastává pak psychologicky falešný a nepravdivý poměr mezi všemi osobami románu, jehož umělecký účinek ještě seslabují nekonečné ctnostné dissertace. Uváznuv na písčině, je autor nucen zasáhnouti násilně do děje a smrt Juliina má příčiny čistě vnější, nesouvisící nikterak s dějovou ani psychologickou osnovou románu.

Autoru Werthera bylo čtyřiadvacet let. Stál mnohem blíže životu než samotářský a snivý filosof z Eremitáže. Werther tryskl přímo ze života. Jednotnost fabule dala Goetheovi možnost vytvořiti dílo daleko ucelenější, sevřenější a v uměleckém účinku bezprostřednější. Formálně i stylově mají oba romány ovšem mnoho společného. Jako Rousseau převzal dopisovou formu svého díla od Richardsona — ač i dopisové romány francouzské ze sedmnáctého století mohly mu

dáti tuto myšlenku — tak převzal Goethe svoji formu od Rousseaua. Ovšem že mezi charaktery obou milenců leží distance, která dělila temperament a věk obou autorů. St. Preux volal sice: „Mourons, mourons, ma douce amie!“ [65] ale jeho passivita nikdy nebyla by se odhodlala k tomuto kroku. Werther od počátku své nešťastné vášně obírá se touto myšlenkou a je odhodlán „opustiti tento žalář, kdykoli se mu zlíbí“. Zpíjí se chmurnými zpěvy Ossiana; Oskar, Malvina a Fingal jsou důvěrníky jeho těžkých bolestí.

Osudný výstřel, jenž učinil konec životu mladého Jerusalema a poskytl Goetheovi tragické rozuzlení jeho románu, měl tisícerou ozvěnu v srdcích francouzské mládeže. První francouzský překlad Werthera (v. Seckendorff) vyšel už r. 1776, tedy za dva roky po prvním vydání originálu, a dva jiné následovaly ještě během roku příštího.

R. 1777 vyšel v Yverdunu ve Švýcarsku dialogisovaný román: Les dernières aventures du jeune d'Olban, Fragment des amours alsaciennes“. Autor její, Ramond, dedikoval jej památce nešťastné oběti Wertherismu, Lenzovi. Hrdina díla, d'Olban, je pronásledován nesnesitelnou a nevyléčitelnou melancholií, klíčící z nešťastné lásky. Slyšme jeho zpověď:

„Moje srdce je zavřeno; bolest tam sídlí... Jsem-li cizincem na tomto světě, je tím vinna jen moje citlivost.“ Jeho láska je sklamána: „Je po všem; hledím kolem sebe; svět je pouští. Smrt! Smrt! Musím na ni čekat, hledat ji, tu smrt, tolikrát vytouženou, v neznámých slujích, v místech, kde mne oko lidské ani nenajde.“

Prchá do samoty. „S výše skaliska, sám a sám, blíž k nebesům, díval jsem se zasmušile,

*

jak ticho a noc leží nad vašimi rovinami a poskytuje mi slabý obraz věčného spánku.“ Myšlenka na smrt stále se vrací, vždy silněji a mocněji. A tak mladý muž bloudí v temném lese smrkovém, šaty v nepořádku, dvě pistole za pasem. Chvílemi usedá pod strom, v dlouhém monologu uvažuje o své smrti, pak „skryje hlavu do dlaní a hluboce stená“. Konečně zoufalství zažene jej na opuštěnou zříceninu hradu.

Je opřen o kus zdi, šat jeho je rozedrán; bez klobouku, vlasy shrnuty do obličeje, hlas ochraptělý, s klidným vzezřením odhodlaného člověka, jenž je cele oddán svému rozhodnutí, zpívá k nebi svou poslední hymnu.

„Bože, který vedeš ruku mou, přijmi mne do svého lůna po dvaadvacetiletém vyhnanství.“ Pak poklekne, rozepne náruč a loučí se se vším, co miloval: „S bohem všemu!“ zvolá. Houkne rána a mladý muž je mrtev.

Ramond, později vlivný žurnalista a politik, inspiroval se, jak patrno, na Wertherovi. Jeho knížka nebyla ojedinělým zjevem. Ch. Nodier zachránil ji před úplným zapomenutím, vydav ji znovu r. 1829. V předmluvě svého vydání d'Olbana praví Nodier o současných wertheriádách: „Je jisto, že většina těchto dnes už zapomenutých pastiches jeví překotný chvat a neobratnost nezkušené ruky a že jsou více či méně plny epileptického přehánění oné ničemné sentimentality, jež na první pohled prozrazuje napodobitele bez inspirace a vkusu.“[66]

Ostatně Nodier sám nebýval tak zcela prost oné „ničemné sentimentality“, o níž tak pohrdavě mluví. I jeho Musa, pod vlivem severským a skotským, melancholicky a sentimentálně naříká, jak o tom svědčí jeho: „Essais d'un jeune barde“

(1804). Jeho romány „Stella ou les Proscrits" (1802) a „Le Peintre de Salzbourg" (1803), nesoucí podtitul: „Denník trpícího srdce", jsou důkazem, že epidemie wertherismu byla akutní ještě počátkem osmnáctého století. Hrdina „Psanců" mluví o sobě takto: „Mnoho jsem žil, mnoho miloval, mnoho trpěl a napsal jsem knihu svým srdcem ... Pro vás píšu, bytosti prudké a citlivé, jichž duše jest odkojena lekcemi neštěstí." Jeho přítel Lovely uvede jej k sobě. Bible, Klopstock, Shakespeare, Richardson, Rousseau — taková je jeho knihovna. Největším však pokladem jejím — ale je líp citovat: „Lovely mi stiskl měkce ruku, upřel na mne zrak s tajemným výrazem, vytáhl ze zásuvky ebenovou krabici, pozorně ji otevřel a vyňal z ní knihu, zavinutou krépem." — „Ještě jeden přítel, pravil, podávaje mi ji: byl to Werther." Hrdina druhého románu, Charles Münster, stejně obdivuje se Wertherovi, ale nekončí sebevraždou, nýbrž pohřbí své hoře ve zdech kláštera, až konečně dravé vlny rozvodněného Dunaje dají věčný klid jeho rozervané duši.[67]

Tolik jen na doklad, jak dlouho trvala wertherovská epidemie na francouzské půdě. I v Anglii a v Italii vyvolal Werther celou řadu larmoyantních publikací, na př.: „Lettres of Charlotte during her connexion with Werther" od nejmenovaného autora r. 1786. I tato publikace dočkala se hned dvou francouzských překladů. Jiní zpracovávali osudy nešťastného jinocha dramaticky. Tak na př. Kotzebue viděl ještě v r. 1804 v Římě komedii „Carlotta e Werther."[68] V Anglii byl Goethe znám hlavně jako autor této knihy. Walter Scott na př. napsal v předmluvě k svému překladu Götze v. Berlichingen:

„Drama, jež následuje, sepsáno bylo elegantním autorem „Utrpení mladého Werthera“.[69]

Jak nekriticky a bezpodmínečně mládež tehdejší obdivovala se tomuto dílu, o tom svědčí francouzský dopis Zimmermannův paní von Stein z r. 1775: „Werthers Leiden! — snad mne nepovažujete za schopna, že bych jedinou chvíli váhal shltat tento román tak pravdivý, tak přirozený, tak podobný všemu, co jsme cítili tisíckrát ve svém životě; a přece mne četba prvního dílu tak silně rozrušila, tolik rozechvěla všecky struny v mé duši, že jsem si musil čtrnáct dní odpočinout, než jsem se odhodlal pustit se do druhého dílu, jehož četba trvala také jen okamžik.“

Goethe sám nečekal tak velký úspěch svého románu ve Francii a přiznává se v dopise paní v. Stein ze Ženevy r. 1779 adressovaném:

„Dass man bei den Franzosen auch von meinem Werther bezaubert wird, hätte ich nicht vermuthet. Man macht mir viel Complimente und ich versichere dagegen, dass es mir unerwartet ist, man fragt mich, ob ich nicht mehr dergleichen schreibe ...“

Nejzajímavější a po stránce umělecké nejvýznamnější projev wertherismu na půdě latinské je bez odporu Foscolův román „Ultime lettre di Jacopo Ortis“ (1802). Ortis je postava inspirovaná Wertherem. Hrdinové jsou si podobni osudem i náladou, ale rozdíl raçy je přece velmi patrný. V žilách Ortisových proudí žhavá krev italského patrioty. Nešťastná jeho náklonnost k Teréze komplikuje se tu hlubokým citem pro pokořenou vlast, ale posledním motivem, jenž vtiskne mu do ruky smrtící zbraň (německá pistole Wertherova je tu zaměněna

italskou dýkou), je zasnoubení Terézy. Úspěch Foscolova románu zvětšoval vlastenecký zápal a divoká nenávist proti Bonapartovi, vrahu benátské svobody.

I mnozí silní duchové, kteří se později, jako autor Werthera, úplně vymanili z melancholické nálady, mívali v mládí chvíle, kdy podléhali nemoci, jejíž miasmata plnila atmosféru doby. Sám Napoleon měl v mládí záchvaty černé melancholie, o čemž svědčí poznámka r. 1788 nalezená v papírech kardinála Fesche: „Jednou odešel jsem ze společnosti, abych sníl sám a sám a oddal se zcela své melancholii. Kam se dnes obrátila? K smrti. V jitře svého života mohu ještě doufati, že budu dlouho žít, jaká to zuřivost vede mne k tomu, abych chtěl svoje zničení? Ovšem, co činit zde na světě? Mám-li už zemřít, nebylo by lépe se zabít? Kdybych byl překročil šedesát let, respektoval bych předsudky vrstevníků a čekal bych trpělivě, až příroda dokončí své dílo; ale když začínám pociťovat neštěstí; když nic není pro mne radostí, proč bych snášel dny, v nichž nic se mi nedaří?[70]

Příští podmanitel světa ovšem brzy přemohl tyto krise, ale Werther zůstal jeho oblíbenou knihou, můžeme-li tak souditi z toho, že jej generál Bonaparte vezl s sebou do Egypta ve své polní bibliothéce. Ale když se r. 1808 s Goethem v Erfurtě setkal, interpelloval jej pro jedno místo ve Wertherovi, které ve vydání z r. 1787 bylo vynecháno, a Goethe se pak Eckermannovi o této rozmluvě vyslovil: „Er hatte ihn studiert wie ein Kriminalrichter seine Akten und in diesem Sinne sprach er auch mit mir darüber."

I Mme de Staël podlehla mámivému kouzlu Werthera a píše o něm: „Ce qui est

sans égal et sans pareil, c'est Werther", a pokračuje: „Zde je vidět, co všecko dovedl Goetheův génius, když byl rozvášněn. Praví se, že si málo cení tohoto díla svého mládí. Rozvíření obraznosti, které mu inspirovalo skoro nadšení pro sebevraždu, musí se mu nyní zdát zavržitelným. Pokud je člověk velmi mlád, pokud nenastal v ničem úpadek bytosti, hrob zdá se poetickým obrazem, jen snem obklopeným klečícími postavami, které nás oplakávají. Jakmile dospějeme středu života, není tomu již tak; a tu chápeme, proč náboženství, tato věda duše, přimísila k sebevraždě hrůzu vraždy.

Přece však byl by Goethe velice v neprávu, kdyby pohrdal obdivuhodným talentem, jaký se zračí ve Wertherovi. To nejsou jen bolesti lásky, ale bolesti imaginace v našem století, jež dovedl vylíčiti. Myšlenky, které se v duchu tísní a jež není možno změniti v projevy vůle, ten podivný rozpor mezi životem mnohem jednotvárnějším, než byl život našich předků, a mezi vnitřní existencí daleko pohnutější, to všecko způsobuje jakousi závrať podobnou té, jež se člověka zmocní na pokraji propasti; a únava, kterou pociťujeme, když jsme do ní dlouho pohlíželi, může svést, abychom se tam vrhli. Goethe dovedl spojiti s tímto líčením duševních zmatků, tak filosofickým ve svých výsledcích, prostou, ale neobyčejně zajímavou fikci."[24]

Málokdo z těch, kdož zasaženi byli neznámou chorobou melancholie, dovedl tak jasně a přesně definovati její povahu, jako tato žena. Než všimněme si jí blíže.

VI.

„Byla jsem vždy stejná, živá a smutná; milovala jsem Boha, svého otce a svobodu“ — touto paradoxní formulí snažila se shrnouti smysl svého života slavná autorka Delphiny a Corinny. Zachytila touto větou skutečně základní rozpor své živé a výbušné povahy. Nezkrocený temperament a vášnivost, úžasná agilnost, nepřirovnatelné umění konversace, silný mozek ideologa v těle půvabné ženy — to všecko na první pohled přímo odporuje jakékoli sklonnosti k morbidním stavům rousseauovské a wertherovské sensibility.

Ale jen na první pohled.

Mme de Staël stojí na rozhraní dvou věků, jež v její bytosti srostly v jediný komplikovaný celek. Dcera ministra Neckera vyrostla v ovzduší salonu své matky a zachytila v duši ještě poslední záři zapadajícího a hasnoucího slunce galantního století. Mladá a živá intelligence její měla příležitost naslouchat hovorům, jichž účastnili se Grimm, abbé Morellet, Marmontel, Buffon. Ale když rozešla se společnost ze salonu, malá Germaine zahloubala se v četbu Nové Héloïsy, Richardsonovy Pamély nebo Clarisse Harlowe, nečetla-li právě Werthera. Tak formuloval se její duch mezi chladným proudem racionalismu

a žhavým větrem sensitivní literatury, aby byl schopen obsáhnouti všecky myšlenky, a její srdce aby dovedlo pocítit všecky bolesti doby.

Jean Jacques naučil je milovat lidstvo, svobodu, spravedlnost, nenávidět tyranii: ve svém nezkrotném individualismu je plně žačkou svého mistra, její romaneskní srdce má nesmírnou potřebu lásky. V tom zůstala vždycky věrna svému ženství, i při vší mužnosti svého génia. Zůstala vždy bytostí, jež se vzpíná k světlu a k slunci. Toužila po lásce, neboť jen v lásce může žena naplnit své poslání. Čím jsou Corinně vavříny, není-li milována? Sláva je ženě jen „oslňujícím smutkem po štěstí". Má neuhasitelnou žízeň po štěstí — odtud její těžké smutky, její hrůza před samotou; hrůza, kterou chvílemi ani kruh přátel, jež soustředila v Coppetu v době svého exilu, nedovede rozptýlit, smutek, který jí diktuje tento dopis, adressovaný Mme de Récamier. „Jsem pohřížena do jakéhosi zoufalství, které mne sžírá; což nemám se pokusit, abych z něho vyvázla? Nevěřím, že bych se někdy vzpamatovala z toho, co zakouším; už nic mne nezajímá; nic mne netěší; život je mi jako ples, jehož hudba přestala, a vše, vyjímaje to, co je mi odňato, zdá se mi bez barvy. Ujišťuji vás, kdybyste četla v mé duši, cítila byste se mnou lítost . . ."[72] Stesk po Paříži, stesk po svobodě pociťovala jako skutečné utrpení i v nádherné přírodě švýcarské. Byron, který ji poznal rok před její smrtí (1816), napsal si do zápisníku: „Byla dobrota sama a nikdo nebyl v jádru duchaplnější a milejší než ona; ale byla zkažena svou touhou být . . . nevěděla sama čím."[73]

Zde se Byron dotknul tajemné struny, která se ozývá a bude ozývat v duších všech roman-

tiků — neboť Mme de Staël — citovou půlí své bytosti, je veliký romantik. Touha po štěstí, touha po čemsi neznámém, neznámý smutek a neurčitý žal vrací se vždy v její duši po periodách vysilující práce, únavného společenského života, vyčerpávající činnosti. Jako Chateaubriand i ona má stálý pocit vnitřního osamocení přes všechnu vrozenou družnost své povahy, pocit neštěstí přes všechen optimismus a víru v pokrok lidstva.[74] Jako Chateaubriand nedovede vystoupit ze sebe samé: Delfina i Corinna, to je stále ona, její touhy, její smutky, její vlastní revolta proti společenským předsudkům. Romány ty byly by dnes už nečitelné. Ale pro toho, kdo dovede se přenésti přes nesnesitelný, příliš rozcitlivělý jargon, mají podivné kouzlo, neboť naslouchajíce tesknému lkání neštastných heroin, slyšíte hluboce lidský vzlyk geniální ženy, lítostivý pláč velikého a vznešeného srdce, úzkostné vzdechy superiorní bytosti, trpící malicherností okolí, prostředností sociálních zvyků a předsudků.

K opravdovému umění schází tu ovšem kouzlo stylu a k plnému dojmu opravdovosti tragický akcent přirozené vášně.

Ale nejen hrdinky, i hrdinové její jsou melancholicky zatížené bytosti. Tak Oswald v Corinně. „A vingt-cinq ans, il était découragé de la vie . . .“ Jeho duch „soudil vše napřed a jeho poraněnou sensibilitu nevábila již illuse srdce“. A přece měl šlechetný lord Oswald povahu „hybnou, citlivou, vášnivou“. Ale „neštěstí a lítost učinily jej bojácným vůči osudu“.

Mme de Staël cítí čistě romanticky. Cítí se declassovanou a opuštěnou, řekl jsem. Čtěte jen tento katarakt slov, v němž uslyšíte ozvěnu Rousseaua a preludium bolestí Renéových a

Mussetových: „Lásko, nejvyšší moci srdce, tajemné nadšení, které uzavíráš v sobě poesii, heroismus a náboženství! Co stane se, když osud odloučí od nás toho, kdo měl tajemství naší duše, a kdo dal nám život srdce, život nebeský? Co stane se, když nepřítomnost nebo smrt osamotí ženu na zemi? Odumírá, padá . . .“ „Nepronásleduje osud duše exaltované, básníky, jichž imaginace souvisí se silou milování a utrpení? Jsou vyhnanci z jiné krajiny . . . Co chtěli říci staří, když mluvili s takovou hrůzou o osudu? Co může tento osud ublížiti bytostem všedním a pokojným? Žijí léta a pokojně dožijí obyčejný běh života. Ale kněžka, která věštila, cítila se zmítanou krutou mocí. Nevím, jaká neuvědomělá síla vrhá génia v neštěstí: on slyší šumění sfér, které nemohou zachytit orgány smrtelné; proniká tajemství citu, neznámá jiným lidem, a v jeho duši tají se Bůh, kterého ona může obsáhnout!“[75]

Není pochyby — to je už celá romantická vzpoura génia proti osudu, to je už jádro byronismu. Génius, toť vzbouřenec, toť mohutný dub, převyšující vysoko třesavé osyky všedního davu, a nastavující své křečovitě zkřivené větve ranám blesku.

Zmínil jsem se už, že vyhnanství, v němž musila žít hrdá odpůrkyně Napoleonova, zvyšovalo ještě morbidní nálady její. Nalézám v Corinně passáž, která ušla rysímu oku Sainte-Beuveovu a kterou lze přiřadit přímo k citovanému již dopisu Mme de Récamier.

„Moje situace stávala se den ze dne nepříjemnější; cítila jsem, že se mne zmocnila tesknice (la maladie du pays), nejneklidnější bolest, jež může se zmocniti duše. Vyhnanství bývá pro

povahy živé a citlivé někdy trestem mnohem krutějším nežli smrt; imaginaci znechutí se všecky předměty, jež vás obklopují, podnebí, krajina, jazyk, zvyky, obyčeje, život v celku i život v jednotlivostech . . .“[76]

Zde nemluví Corinne, ale baronka de Staël, internovaná do Coppetu, hledající marně útěchy na dalekých cestách Německem, Ruskem, Anglií a Švédskem. Vždyť cestování je, jak sama praví, „z nejsmutnějších rozkoší života“.[77]

Dle slov Schillerových (dopis Goetheovi ze dne 21. pros. 1803) neměla smyslu pro to, co Němci nazývají poesií. Schillerův bystrý zrak správně postřehl, že měla málo pravého uměleckého cítění. Ale přec vytušila se vzácnou prozíravostí, co scházelo dosud literatuře francouzské. Hlásala příští nové literatury, která se obrátí k vzdálenému snění, hlubokému citu náboženskému (i v tom byla opravdu ženou), a vnitřní, melancholické kontemplaci, která bude chápati nekonečno v lidské duši i v kosmu.

Toužila po básnících, kteří půjdou odevzdaně za svou poetickou inspirací, plni hluboké víry ve své poslání, a vady takového díla, v němž bylo by cítit kus svatého nadšení, byly jí milejší než korrektní a chladně konstruovaná klassická dokonalost.

Pronesl jsem slovo: hluboký cit náboženský. I v tom spojuje Rousseaua se Chateaubriandem. Není sice křesťankou ve smyslu církevním, ale cítí význam náboženských emocí, cítí dle slov Faguetových „vážný charakter křesťanství, jeho velký smutek, který je znamením, ne-li jeho pravdivosti, tož aspoň jeho hloubky, poněvadž není pro člověka hlubokého citu, ani myšlenky, která by nebyla smutná! a poněvadž dobře chápe,

VII.

[illegible]

Sledovali jsme dosud [illegible] proud ob[illegible] a [illegible] sensibility [illegible]tekl širokým [illegible] [illegible] [illegible]zie, sevřena těsnými pravidly [illegible] [illegible] v železný kruh tradice, vzdorovala [illegible] [illegible] prostředí. Možno říci dokonce, že v [illegible] [illegible] vzdalovala se sice tiché [illegible] [illegible] těsnosty a [illegible]ké [illegible] přístupnoš[illegible] [illegible] nám moderní lyrika nemyslitelná. [illegible] Racana [illegible] o Th[illegible]phila naj[illegible] [illegible] našeho Silvi, [illegible] počín osmn[illegible] [illegible] doby [illegible] Fontaine byl [illegible] [illegible] který při všem [illegible] [illegible] napsal známé verše:

[illegible] il n'est rien
qui ne me [illegible] rien [illegible]
[illegible]

Drobná lyrika první poloviny osmnáctého [illegible] je především galantní. Libertinská, [illegible] [illegible] rokoka, zcela ve shodě s [illegible] [illegible] oné doby. Ozve-li se tu a

A. Chénier.

v elegii procítěnější tón, je to vzácností. U Voltaira najdete v drobných verších tu a tam tóny, které mají lehký nádech snivosti. Cituji na př.:

Dieu des êtres pensants, dieu des coeurs fortunés,
Conservez les désirs que vous m'avez donnés,
Le goût de l'amitié, cette ardeur pour étude,
Cet amour de beaux arts et de la solitude,
Voilà mes passions...[88]

Má několik elegií, připomínajících Racana. Uvádím jen známé stance pro Mme Châtelet:

Si vous voulez que j'aime encore,
Rendez-moi l'âge des amours...

a stanci XXXIV., která končí:

Nous naissons, nous vivons, bergère,
Nous mourons sans savoir comment;
Chacun est parti du néant:
Où va-t-il? Dieu le sait, ma chère.

Snivost a melancholie je Voltairovi cizí, jako je mu cizí příroda. (Vzpomínám zlomyslně vtipného slova, že v celé „Henriadě" není ani travičky pro koně.) Ale i graciesní a nikoli hluboký smutek stancí je dosti řídkým zjevem v současné poesii. Galantní rýmování, vtipný kompliment, rozmarný veršík, libertinský žert — taková je poesie doby. Nikde nepromluví vášeň, něha, opravdový cit. Dorat, který stál v čele básníků, sám bystře vypozoroval příčinu tohoto nedostatku, řka: „Všechno se s nás smekne: tím, že vidíme příliš dobře, nevidíme ničeho; naše imaginace je příliš zaměstnána, než aby bylo zaměstnáno naše srdce."[84]

Henri Potez, který ve své krásně dokumentované knize o francouzské elegii prostudoval celou řadu básníků druhého a třetího řádu, snesl několik zajímavých dokladů o tom, kterak se tehdy pohlíželo na lásku. Věrnost nebyla nikterak v módě. Chaulieu, Dorat, Bernis, Gentil-Bernard a Boufflers přímo opěvali nestálost, a čteme-li verše:

„Va, ma fille, crois-moi, des papillons constants
Fatigueraient bientôt les roses,"

jimiž pečlivá kterási matka hleděla dceři vštípit tento princip lásky, pochopíme, jaká ohromná distance dělí Rousseauovu Julii od koketních a napudrovaných markýz z doby Ludvíka XV.

Poesie ovšem nenalezla svého Watteaua ani Lancreta. Líbit se — to je jediný cíl básníků, kteří opouštějí i alexandrin a uchylují se častěji k verši desetislabičnému, jehož snadný tok ulehčuje vlastní poetickou práci. Neboť o to se jedná: žít lehce, milovat lehce, chytit ze života co nejvíce prchavé rozkoše, bez namáhání, bez těžkopádnosti, bez zasmušilé vážnosti. Verš je plochý, rým banální, výraz nepřesný. Celá zásoba ustálených obratů a hotových clichés je k disposici veršovcům. Stále tytéž vůně, tytéž drahokamy, táž serie mythologických jmen, táž fádní scenerie boudoiru, tytéž boskety, parky, plné křídlatých amorků a sylfů — takový je vkus doby a takový je též vkus básníků.

Teprve v polovici století zavanul od severu trochu jiný vítr. Mlhu a stín přinesl do růžových dekorací galantní poesie.

Angličtí básníci Pope, Young a Hervey počínají působit. Není tím řečeno, že by tito An-

gličané nebyli stejně nudní jako současní veršovci francouzští. Ale jejich zasmušilé pathos bylo přece čímsi novým a neznámým.

„But o'er the twilight groves and dusky caves
Longs ounding aisles, and intermingled graves,
Black Melancholy sits, and round her trows
A death-like silence . . ."

Černá Melancholie, sedící na hrobech a rozšiřující kolem sebe smrtelné ticho, jak ji líčil Pope v „Listu Heloïsy Abaelardovi", získala nadšené obdivovatele. Feutry a Colardeau jej napodobili, Colardeau volně přeložil citovanou Popeovu heroidu r. 1758 a zahájil tak celou nekonečnou serii poetických heroid. Feutry uveřejnil už r. 1753 pod vlivem Popeovým, Youngovým a Herveyovým napsanou báseň „Le Temple de la Mort", r. 1756 Les Tombeaux a 1767 Les Ruines. Ve všech těchto básních je plno hrobů, lebek, smutečních pochodní, krve a příšerných allegorií. V básni „Hroby" stojí autor nad pohřbenou dívkou, kdysi „pýchou přírody", z níž nyní zbývá jen „une masse putride". Všecky tyto nářky, celý tento aparát, který se tehdy tolik líbil, zní nám dnes dutě a falešně. Ale Feutry pojímal to vše snad až příliš vážně. Oběsil se r. 1789. Největší zásluhy o rozšíření anglické poesie měl Le Tourneur. Přeložil Youngovy „Noci" r. 1769, rok na to Herveye, 1776 a násl. překládal Shakespeara a 1777 vydal překlad Ossiana.

Přes všecky vady, bombastickou rhetoričnost a mnohomluvné tirády protestantského kazatele poesie Youngova působila svým smutkem. Le Tourneur byl si toho dobře vědom. „Dílo stále žertovné vás brzo unaví, znudí," pravil v před-

*

mluvě k svému překladu. „Nesáhnete k němu, aby vás potěšilo, máte-li nějakou příčinu k smutku, zakoušíte-li ten nejasný a zmatený cit, jemuž se říká nuda,[85] a jehož pravý lék spočívá v dojmutí duše a v slzách citlivosti. Jakmile duše je zasažena touto nevolností, když pocítí ono přeplnění a přesycení, které v ní budí hnus ze života, odneste ji do samoty; věnujte ji na několik hodin těmto melancholickým autorům, kteří byli v podobném stavu, když psali, a jakmile jí vyloudí několik slz, pocítíte ihned, že se jí ulevilo."

Le Tourneur znal, jak patrno, tajemství úspěchu těchto zasmušilých veršů, plných hrobů, pomníků a měsíčního svitu. Kniha ta, s případnými illustracemi hnátů, lebek a smutečních cypřišů, nabyla značné populárnosti, jež potrvala hluboko do císařství. Robespierre nosíval ji téměř vždycky u sebe a Camille Desmoulins četl prý v ní krátce před tím, než jej odvezli na popraviště. Podobný byl úspěch Ossiana. Generál Bonaparte obdivoval skotského barda a císař Napoleon odměnil pensí Baour-Lormiana, který Ossiana napodobil. Lamartine znal také dobře Younga, Herveye i Richardsona. Sám překládal některé partie Nocí a Shakespeare a Ossian byli oblíbenou četbou jeho mládí.[86]

S druhé strany, ze Švýcar, přicházel vliv Hallerovy deskriptivní poesie a Gessnerových sentimentálních a ctnostných Idyll. Curyšský knihkupec Gessner učil ve svých pastorálách opěvovati šlechetná srdce, věrné manžely, poslušné a obětavé děti; měl už smysl pro pittoreskní krajinu, pro růžovou záři svítání a bledý svit měsíce. Počátkem let šedesátých přeložil Huber

Abelovu smrt a Idylly a v úvodu prohlásil, že Gessnera staví nad Theokrita. Plačtivý optimismus Gessnerův a ctnostný a kazatelný tón měly půvab novoty v době bezuzdného požitkářství, a čtenářstvo unavené nudnými galantnostmi salonních básníků rádo sahalo k Huberově čtyřdílné Anthologii z německé poesie, která přinášela změnu.

Současní básníci francouzští byli většinou elegiakové studené formy, neschopní vážné a hluboké vášně, za to však libující si v pikantních podrobnostech a „hrubých důvěrnostech ložnic“[87], operující ještě zastaralým aparátem mythologie. I když pak vlivem anglickým a německým přišla móda slz a vzdechů, zůstali mnozí čistě na povrchu a slzy nemohou zakrýti vnitřní prázdnotu, nízkost a cynismus.

Typem takových rýmařů je na př. Lebrun-Pindare, „Ambigu d'Harpagon et de Lovelace“, napsal o něm Chateaubriand, který jej osobně znal, smutný hrdina skandálního processu s vlastní ženou, s níž surově nakládal. To mu ovšem nevadilo, aby nepsal nejnevkusnější tirády, plné smutečních dekorací, vlajících černých krepů, planoucích pochodní, žalostného lkání a tajemné hrůzy.

Dojat volá:

„O sensibilité, présent cher et funeste!
Que d'amertume, hélas! dans ton Nectar céleste!
Toujours de son bonheur un coeur tendre est puni...“[88]

Stejně málo mohou imponovati larmoyantní dramata a prosy, jaké psal Baculard d'Arnaud. Sympatičtějším zjevem je Gilbert. Žil v bídě a v rozporu s vládnoucí literární klikou

filosofů a zemřel záhy „nejspíše pýchou a vztekem", praví o něm Potez, a pokračuje: „To je už ctižádostivý, netrpělivý hrdina romantismu, s nekonečnými aspiracemi a touhou po slávě, po požitku, omezený v prostředcích, s nemocnou vůlí." Na smrtelném loži napsal svou nejkrásnější báseň, „Odu imitovanou dle několika žalmů", jejíž čistá a harmonická inspirace připomíná melodickou něhu André Chéniera a „dojatou resignaci lamartinovských agonií, ozářených nebeskou nadějí."[89]

„Soyez béni, mon Dieu! vous qui daignez me rendre
L'innocence et son noble orgueil,
Vous qui, pour protéger le repos de ma cendre
Veillerez près de mon cercueil."

Melancholicky resumuje svůj ztracený život:

Au banquet de la vie, infortuné convive
j'apparus un jour, et je meurs...

Pak prostě a dojímavě loučí se se sladkou a obdivuhodnou přírodou, již miloval.

Salut, champs que j'aimais, et vous, douce verdure,
Et vous, riant exil des bois
Ciel, pavillon de l'homme, admirable nature,
Salut pour la dernière fois!

Nejslavnější lyrik své doby, Parny (1753 až 1814), byl Kreol z ostrova Bourbonu. Jeho lyrická sláva dnes značně pobledla, a ani nadšení J.-J. Weissovo a Sainte-Beuveovo nedovedlo ji na dlouho oživit.[90] Byl to rozkošnický lyrik lehkého pojímání života, erotik, jemuž pravá vášeň zůstala neznámou a jenž nedovedl si Amora před-

stavit jinak než se špičatými oušky a kozí nožkou satyra. Byl to ještě plně člověk osmnáctého století, mělký voltairovský svobodomyslník (La Guerre des Dieux), popařížštělý Kreol, který uprostřed subtropické přírody rodného ostrova v dopise bratrovi vzpomíná: c'est l'heure de l'Opéra. Objevit tuto přírodu bylo zůstaveno hâvreskému rodáku, Bernardinu de Saint-Pierre, a umělecky přemohl toto thema o celé téměř století později teprve Leconte de Lisle v nádherných, pompésně mramorových strofách svých Poèmes barbares.

Parny prožil v mládí román, který připomíná z daleka historii Nové Héloïsy. Dvacetiletý šlechtic a důstojník, který se vrátil z Francie, z dlouhé chvíle vyučoval hudbě v jakémsi pensionátě. Jedna z žaček, třináctiletá Kreolka Esther, zamilovala si mladého muže, a učitel hudby stal se jí i učitelem života a lásky, jež nezůstala platonickou. Esther však nebyla šlechtičnou a rodiče Parnyovi nedovolili nerovný sňatek a vypravili syna znovu do Francie. Eléonora, jak ji Parny ve verších nazýval, se vdala a básník, zvěděv o tom, našel pro svoji bolest několik tónů opravdového smutku, bolesti a ušlechtilého pathosu, který zachraňuje aspoň něco z jeho díla a úplného zapomenutí. Čtěte tyto verše z poslední elegie:[91]

Le chagrin dévorant a flétri ma jeunesse!
Je suis mort aux plaisirs et mort à la tendresse.
Hélas! j'ai trop aimé; dans mon coeur épuisé
Le sentiment ne peut renaître.
Non, non; vous avez fui, pour ne plus reparaître
Première illusion de mes premiers beaux jours,
Céleste enchantement de premières amours!
O fraîcheur du plaisir! ô volupté suprême!...

Nebo tuto sloku, kterou, dle slov Sainte-Beuveových, Lamartine uměl z paměti a v níž skutečně lze cítit něco jako předzvěst velkého lyrika „Meditací“:

J'ai cherché dans l'absence un remède à mes maux,
J'ai fui les lieux charmants qu'embellit l'infidèle.
Caché dans ces forêts dont l'ombre est éternelle,
J'ai trouvé le silence, et jamais le repos.
Par les sombres détours d'une route inconnue
J'arrive sur ces monts qui divisent la nue;
De quel étonnement mes sens sont frappés!
Quel calme! Quels objets! Quelle immense étendue!

Jsou to ovšem jen řídké záblesky a jsou opravdu velmi vzácné v současné poesii.

Krajan a přítel Parnyův, Bertin, druh veselých přátelských schůzek, kdy ještě oba nosili uniformu královských důstojníků, byl sice méně jemný a méně rafinovaný než Parny. Za to však jeho erotika zní upřímněji a čistěji. Ve svých elegiích byl často příliš odvislý od klassických vzorů, Tibulla, Horáce a Ovidia, ale měl daleko více smyslu pro přesný odstín, charakteristickou podrobnost, pro barvu a vůni v líčení krajiny. Ale kromě tohoto citu krajinářského, který ukazuje na budoucnost, jeho dílo tkví svými kořeny příliš hluboko ve starém století.

I v básnících druhého řádu z oné doby, jako byli Ginguené, Daguerle, de Bonnard, nalezli bychom, ne-li přímo vyslovenou melancholii, aspoň zjemnělou sensibilitu a náklonnost ke snění. Nejzajímavější v tom směru je Léonard, autor románu „La nouvelle Clémentine“, v němž vypravoval historii své nešťastné lásky.[92] Léonard patří mezi básníky — tak řídké v osmnáctém století — kteří bolesti, jež líčili, opravdu žili a na ně umírali. Jeho poslední ele-

gie jsou plny vzlykavého rythmu bolesti. Ve chvílích, „kdy sestárlá země, vydaná v plen ničivým větrům, nám připomíná večer života, kdo necítí v své sesláblé duši melancholii a potřebu prolévati slzy? Na lučinách a podél potoků rád naslouchám v roztesknění žalnému šumotu větrů a vod —“[93] tak volá a v tom lze cítit dech opravdového básníka. Nejsou ovšem všechny jeho pieçy stejné ceny. Jeho pastýřské idylly a elegie jsou často fádní a nesnesitelně sentimentální, jak bylo v modě; časem však promluví nikoli anakreontický a při tom gessnerovský rýmovník, ale člověk, který trpěl.

Slyšme, kterak mluví o posmrtném životě své duše:

Si mon âme vers toi peut descendre ici-bas,
Qu'un doux frémissement t'annonce sa présence!
Quand le coeur plein de tes regrets
Tu viendras méditer dans l'ombre des forêts,
Songe que sur ta tête elle plane en silence.[94]

„Meditovati ve stínů lesů“ — to zní už zcela moderně. Jindy svadlý květ inspiruje mu báseň plnou tklivého smutku. Přirovnává lidský osud k osudu jeho a od banální této paralelly přechází k subjektivnímu vzdechu:

Moi-même, consumé d'une tristesse amère,
Je péris, je m'éteins sur des bords étrangers — —
Celle que j'adorais n'est plus:
Mes mânes dans ces lieux gémiront inconnus
Et sur ma tombe solitaire
Les pleurs d'aucun ami ne seront répandus.

Jedna ze stancí Léonardových končí verši:

Et le dernier bien qui me reste
Est-il la douceur de pleurer?

Připomíná to až nápadně slavný sonnet Mussetův, který končí:

> Le seul bien qui me reste au monde
> Est d'avoir quelquefois pleuré.

Je to patrná reminiscence, která dokazuje, že Musset znal elegiaky osmnáctého století a že i jeho revolucionářské dílo rostlo z domácí půdy aspoň tolik jako z Byrona.[95]

Ještě jen tuto zajímavou ukázku krajinného cítění Léonardova z „Listu o cestě na Antilly": „Modravé a v páry zahalené shluky hor, které mne provázejí na cestě a vrhají na mou chatrč cosi samotářského a romantického . . ."

Zdržel jsem se poněkud déle u zapomenutého Léonarda, poněvadž od něho vede přímá cesta přes Millevoye k Lamartinovi a Mussetovi.

J. Fontanes, londýnský rádce a přítel Chateaubriandův, je také v mnohém ohledu předchůdcem nové poesie. Nikdo ho dnes nečte, ale literární historik najde v něm leckdy akkord, jenž stal se později příznačným pro poesii devatenáctého věku. Byl to vychovanec filosofie osmnáctého století, epikurejec, který neznal „nic příjemnějšího než hodně neslušný balet po dobrém dîner", a který nezapomněl nikdy úplně na své mistry, galantního Dorata a rozkošnického Parnya. Ale už v šestnáctém svém roce psal verše plné bolesti a sentimentálních nářků. V Almanachu Mus r. 1778 uveřejnil mladičký básník „Výkřik mého srdce", kde budoucí Napoleonův „grand-maître de l'Université" s trochu naivně velkým gestem apostrofuje Boha:

> Toi qui, sans mon aveu, me donnas l'existence,
> Grand Dieu, parle . . . A souffrir m'aurais-tu destiné?

Instrument qu'à ton choix fait mouvoir ta puissance,
Pouvais-je être coupable avant d'être né?
De ta main qui peut tout mon argile est l'ouvrage
Et je pleure à seize ans!

Než přejděme k největšímu básníku, jejž osmnácté století, žel na krátko, dalo Francii. Je to André Chénier. Chénier znal dobře poesii svých předchůdců a podlehl z počátku vlivu této povrchní poesie. Gessner a Parny zanechali své stopy v jeho verších vedle Tibulla, Properce, Anakreonta, Catulla, Ovidia a Horáce. Ale i Rousseau a Richardson byli druhy jeho mládí. Svědčí o tom jasně jedna z elegií.[96] Básník líčí, kterak prchl z města na venkov: touží po tom, mít „přátele, děti, krásnou a hodnou manželku, bloudit s knihou od lesíka k lesíku." Volá: douce mélancolie! aimable mensongère . . .

A ve svých snech vidí vedle sebe

Ces fantômes si beaux, à nos pleurs tant aimés,
Dont la troupe immortelle habite sa mémoire;
Julie, amante faible et tombée avec gloire,
Clarisse, beauté sainte où respire le ciel,
Dont la douleur ignore et la haine et le fiel,
Qui souffre sans gémir, qui périt sans murmure,
Clémentine adorée, âme céleste et pure . . .

Myslí na tyto drahé stíny a slzy kanou mu z očí. Náhle však vzpomene, že všecky tyto postavy jsou snad jen chiméry, zrozené imaginací geniálních duší. Vstává a chce odejíti, aby hledal, žije-li nějaká Klementina, a nalezne-li ji, aby někde na poušti daleko od žárlivých zraků

„jí sloužil, zbožňoval a žil u jejích nohou".

Chénier byl dle svědectví svých vrstevníků přirozeně melancholický a zkrušen tíhou pře-

vládající sensibility. Jako téměř všichni současní básníci oblíbil si thema předčasné smrti. Trápen jsa nemocí, poddává se tesknym myšlenkám a zoufá, volaje: lépe nebýti, než býti bídným. Jeho mládí bylo mládí přísné práce a bolesti, ač leckdy vybuchl jeho žhavý temperament při pověstných dîners, která pořádal Grimod de la Reynière a jichž se André zúčastnil s bratry Trudaine.[97]

Jak hluboko však bylo jeho mládí zasaženo tesklivou těžkomyslností, o tom svědčí tyto řádky, jež psal v době svého pobytu v Londýně:

„Covent Garden. Hood's Taverne. Poněvadž se tu velice nudím po dost špatné večeři, pokusím se zabít půldruhé hodiny škrábáním po papíru, o nějž jsem požádal ... Ti, kdož nejsou šťastni, milují a hledají samotu. Je pro ně velkou bolestí ještě spíš než velkou rozkoší; tu předmět jejich zármutku představuje se stále jejich imaginaci ... vrací se jim na paměť to, co se tam už stokrát vrátilo se slzami; oni přežvykují žluč, trpí bolestmi minulými i přítomnými; trpí i budoucností; neboť, ač trochu naděje mísí se vždy ke všemu, přece zkušenost činí nedůvěřivým a tento neklid je trapný stav. Člověk uvykne všemu, i utrpení ... ale tento osudný zvyk má příšerný důvod: pochází z toho, že bolest unavila hlavu a poskvrnila duši. Tento zvyk je oslabením: oslabení nemá už síly vážiti každou věc, zkoumati ji s vlastního hlediska a odvolati se k svaté primitivní přírodě a postaviti se na odpor k tvrdým a nespravedlivým institucím lidským ... Hle, co znamená uvyknouti všemu, i utrpení. Chraň bůh moje přátele před tímto smutným zvykem! Jsem vydán sobě samému, podro-

ben svému těžkému osudu, a nemám, o koho bych se opřel . . .“

Vliv Rousseauův je až příliš patrný v tomto monologu, psaném v hodině smutku jen pro básníka samého. V jeho poesii rovněž setkáváme se s výrazy utrpení a tesklivými reflexemi. Bojuje s myšlenkou na sebevraždu, která se častěji vrací, a apostrofuje sebe sama:

„Lâche! Aime donc la vie ou n'attends pas la mort!“

Má často trpké a bolestné chvíle, dovede však jejich tíhu vyjádřiti s noblessou přímo antickou:

Souvent, las d'être exclave et de boire la lie
De ce calice amer que l'on nomme la vie,
Las du mépris des sots qui suit la pauvreté
Je regarde ma tombe, asile souhaité;
Je souris à la mort volontaire et prochaine;
Je me prie en pleurant, d'oser rompre ma chaîne.“[98]

Již zvedá dýku, „le fer libérateur“, ale v tom seslábne jeho odvaha. „Rodiče, přátelé, budoucnost, mládí“ přijdou mu na mysl. Umělec se v něm probudí, vzpomene na své nedokonalé dílo, „mes écrits imparfaits“, a tak, jako trpěl, trpí dál.[99]

Bylo už často psáno o melancholii Chénierově. Dály se pokusy, klassifikovat jeho melancholii na rozdíl od podobných nálad pozdějších romantiků. Chénier souvisí těsně se svými předchůdci a učiteli Parnym, Bertinem, Léonardem, u nichž jsme postihli překvapující známky sensibility a čistého lyrismu. Chénier dovedl vyjádřiti nálady ty o to líp a hloub, oč byl jeho génij hlubší. Nebyl ještě člověkem čistě moder-

ním. Správně upozorňuje Haraszti proti Saint-Marc Girardinovi, že opěval-li André Rousseauovu Julii a Richardsonovu Clarissu, opěval častěji svoji Camillu a Fanny.

Chénier není impulsivním básníkem, který improvisuje živelně, vnitřní silou; má náklonnost k didaktice a theoretisování. V tom je plně žákem antiky. Je Řekem po matce krví i vzdělánim, je výtečným humanistou a je spolu moderním umělcem vůlí a uvědomělým tvořením, je básníkem, který byl si vědom všech finess svého umění („sur des pensers nouveaux faisons des vers antiques . . .“).

Má často klassickou neosobnost, objektivnost a v tom je mezi ním a mezi lidmi nového, měkce se poddávajího citu velká distance. Nám, moderním lidem, je drahý nejen značnou částí svého díla, ale i životem. Cítil příliš žhavě svou souvislost s osudy národa, z něhož vyšel, aby se nebyl postavil proti fanatismu Girondistů a zuřivé demagogii Jakobínů. Svou odvahu zaplatil hlavou a skoro na stupních guillotiny nalezl svou nejčistší inspiraci. Svým životem i smrtí dal André Chénier krásný a vznešený příklad osudu opravdového básníka.

Jak podivně srůstají u něho moderní vlivy s klassickým základem, je patrno v některých deskriptivních passážích, v nichž Rousseauovské nazírání na krajinu mísí se s přesnými a studenými konturami veršů, jakoby z Ovidia přeložených. Cituji jeden doklad:

Sur d'arides sommets le voyageur porté
S'étonne. Auprès des rocs d'âge en âge entassée
En flots âpres et durs brille une mer glacée.
A peine sur le dos de ces sentiers luisants

Un bois armé de fer soutient ses pas glissants...
A ses yeux s'étendent mollement vallons délicieux
Pâturages et prés, doux enfants des rosées...[100]

Jak jsme tu ještě daleko od jemného oparu melancholických mlh Lamartinových i od nádherného koloritu a neurčitého smutku Chateaubriandova!

I ve verších Gabriele Legouvé leckdy zazní něco jako předzvěst romantického cítění.[101] Je to cituplný, trochu staromódní poeta, který v době Direktoria libuje si ještě v truchlivých hřbitovních sceneriích à la Young a Gray. Příroda však je mu nezbytnou staffáží pro zasmušilé snění. Mluví o lese, kde je rozkošné pološero „un demi-jour charmant", kde jeho srdce „rádo se otvírá", oddává se „něžnému snění a rádo probouzí své drahé rány". Hledí na smuteční vrbu, kterou bude Musset opěvati o třicet let později. Vidí, kterak vrba smáčí své dlouhé vlasy v potoce, a cítí ve své duši „celou rozkoš melancholie". Rád se jí poddává, dává se unášet měkkými vlnami snivé a neurčité bolesti: je v tom kus rozkošnictví. Melancholie, jak on ji chápe, činí svět krásnějším, „embellit la scène de l'univers". Slyšme, jak ji vidí fantasie básníkova:

„... une vierge assise sous l'ombrage,
Qui, rêveuse et livrée a de vagues regrets
Nourrit au bruit des flots un chagrin plein d'attraits,
Laisse voir, en ouvrant ses paupières timides
Des pleurs voluptueux dans ses regards humides,
Et se plaît aux soupirs qui soulèvent son sein,
Un cyprès devant elle, et Werther à la main."

Hle, kam jsme dospěli od Melancholie, jak do dřeva ryl Albrecht Dürer, zasmušile hledící do dálky, mající u nohou vědecké nástroje, jimiž

marně se člověk snažil zbádati záhady bytí. Zde snivá dívka s uslzeným zrakem ve stínu cypřiše, vzdychající nad Wertherem. Vidina Legouvéova je ovšem inofensivní, spíš dekorativní než opravdu bolestná melancholie.

Ale mnozí z těch, kdož jako on rostli v době Revoluce, kdož prožili emoce toho obrovského požáru, v němž shroutila se stará Francie, kdož mladou duší vnímali všecky tragédie, které se kolem nich denně odehrávaly, nesli si do života trochu jiný názor na svět.

V době, kdy půda celé Evropy duněla pod železnými kroky armád Napoleonových a třásla se hřímáním děl, kdy obrovský vzmach životní síly francouzského národa burcoval národy ostatní ze stagnace k zoufalému boji proti usurpátorovi, v době, kdy tvořila se vlastně nová, moderní Evropa, mládež cítí neodolatelný smutek a touhu po změně. „Mládež," píše kolem r. 1800 Guéneau de Mussy, „oddávala se podivným smutkům, falešným něžnostem bizarrní a střeštěné obraznosti, svrchovanému pohrdání životem, lhostejnosti, která se rodí ze zoufalství: veliká nemoc projevila se v tisíceré různé formě." [102]

A tu vzchází velká postava — René. Zasmušile stojí na prahu století a vrhá v ně hluboko svůj stín.

CHATEAUBRIAND.

[illegible] se člověk snažil zbádati záhady bytí. Zde snívá dívka s usíženým zrakem ve stínu cypřiše, vzdychající nad Wertherem. Vidina Legouvéova je ovšem inofensivní, spíš dekorativní než opravdu bolestná melancholie.

Ale mnozí z těch, kdož jako on rostli v době Revoluce, kdož prožili emoce toho obrovského [illegible], v [illegible] shroutila se stará Francie, kdo [illegible] vnímali všecky tragédie, které se [illegible] denně odehrávaly, nesli si do života [illegible] názor na svět.

[illegible], kdy půda celé Evropy duněla po[illegible] kroky armád Napoleonových a třásla se [illegible] děl, kdy obrovský vzmach životní [illegible] francouzského národa burcoval národy ostatní [illegible] k zoufalému boji proti usurpátorovi. [illegible], kdy tvořila se vlastně nová, moderní [illegible] cítí neodolatelný smutek a touhu [illegible] změně. „Mládež," píše kolem r. 1800 Guéneau de Mussy, „oddávala se podivným smutkům, [illegible] něžnostem bizarní a střeštěné obrazno[illegible] [illegible] pohrdání životem, lhostejnosti [illegible] zoufalství: veliká nemoc proje[illegible] různé formě."[102]

[illegible] velká postava — René. Zasm[illegible] století a vrhá v ně hluboké

CHATEAUBRIAND.

VIII.

„Nesmírné a všeobecné spiknutí smutku a skleslosti," jak charakterisoval Paul Albert[103] náladu mládeže na počátku století devatenáctého, našlo teprve v Chateaubriandovi mluvčího, jenž dovedl mu dát uměleckou formulaci a je ztypisovat.

S Rousseauem vtrhl do literatury egotismus, vášeň, síla individua. I Chateaubriandovi je ono „já", které bylo Pascalovi „haïssable", nenávisti hodné, středem světa a konec konců jediným předmětem umění. Analysujme kteroukoli postavu jeho: pod indiánskou kožešinou Chactasovou jako pod hedvábným kabátcem Renéovým, pod řeckou chlamydou Eudorovou jako pod orientálním pláštěm Aben Hametovým bije totéž nezkrotné, pyšné a ctižádostivé srdce vicomta de Chateaubriand, a na dně jeho spí nezhojitelná nuda a zhnusení všeho.

Divoce smutné je pobřeží Bretaně, kde roste, naslouchaje zvuku veliké a nekonečně teskné písně oceánu: podivínská matka, nevlídný otec, pak Combourg, zasmušilé a kdysi nedobytné feudální hnízdo uprostřed pustoty lesů — takové jsou dojmy jeho dětství. Pak kollej v Rennes, kde spí v téže ložnici, v níž spával kdysi Evariste Parny. Po krátké námořnické episodě v Brestu

obléká na chvíli uniformu Navarrského pluku. Okouší literárního a společenského života, poznává osobně La Harpea, Chamforta, Parnya, debutuje v Almanachu Mus a pokouší se o první kroky na kluzkých parketách královského dvora; assistuje bez zájmu prvním otřesům revoluce. Vida rostoucí rozklad a úpadek starého režimu a nemaje dosti sympatií k novému, odjíždí roku 1791 do Baltimore, obědvá u Washingtona a po osm měsíců cestuje udiven neznámou ohromností panenské přírody. Nenašel cestu do Indie, kterou hledal; za to nalezl celý svět nových dojmů. Zvěděv náhodou o útěku Ludvíkově do Varennes, vracel se do Francie; nesl domů bohatší kořist, než kterýkoli conquistador: měl v duši zárodky regenerace evropského umění.

Vrátiv se, vstoupí na přání rodiny lehkovážně v sňatek, ale ihned opouští choť, aby konal svou povinnost šlechtice v armádě emigrantů; je raněn u Thionvillu, potácí se po čtyři měsíce mezi životem a smrtí a ocitá se r. 1793 na dlažbě londýnské v úplné bídě; pozná, co je to hlad a úporná práce, aby zachován byl holý život.

Za hořkých těch dní poznává také svůdnou horečku literárního tvoření. Z nejasných snů o literární činnosti roste v mansardě nemocného, krev plivajícího emigranta první slib příštího génia, skeptická a neurovnaná kniha: Essai sur les Révolutions. Kniha „pochybování a bolesti", řekl o ní sám; kniha, obracející se s velkým aparátem sčetlosti a učenosti proti jediné positivní víře osmnáctého století, proti nauce o zdokonalování se a o stálém pokroku lidstva; proti té víře, která byla Condorcetovi útěchou v tragické chvíli, kdy mu nastala volba mezi guillotinou a číší jedu. Sedmadvacetiletý psanec

odvážně zamítá tuto víru. Indiskretnost Sainte-Beuveova dala nám možnost poznati autorovy názory z důvěrných poznámek in margine této knihy. Kol r. 1797 byl Chateaubriand fatalistou, ba atheistou.

Kniha nevzbudila přílišnou pozornost, ale přece způsobila pohoršení v literárních kruzích, v nichž se Chateaubriand za svého pobytu v Paříži pohyboval. „Essai sur les Révolutions" je z r. 1797; „Le Génie du Christianisme" vyšel v dubnu 1802. Kterak vysvětlit tu pronikavou změnu názorů, tu ohromnou vzdálenost, která dělí materialistického a nevěřícího myslitele od nadšeného bojovníka za křesťanství? On sám cítil to náhlé zlomení svého vývoje a snažil se vysvětliti je v předmluvě k prvnímu vydání Génie du Christianisme. Essai způsobil velikou bolest matce, která právě vyvázla z vězení, kam ji uvrhla Hrůzovláda. Několik měsíců na to na smrtelném loži, požádala svou starší dceru, paní de Farcy, aby se pokusila přivésti bratra zase k víře křesťanské. Dopis, v němž Mme de Farcy líčila bratru smrt matčinu a tlumočila její poslední přání, došel do Londýna, když už i ta, která jej psala, byla mrtva. Nebylo možno odolati těm dvěma hlasům, vycházejícím z hrobu. „J'ai pleuré et j'ai cru."

Není příčiny pochybovati o upřímnosti těchto slov a o hlubokém vnitřním otřesu, jejž způsobil Chateaubriandovo obrácení na víru. Ale Chateaubriand — a setkáme se u něho častěji s touto náklonností — celou věc poněkud arranžoval. Léon Séché upozornil správně na vliv pana de Fontanes, dávného přítele Chateaubriandova. Fontanes, jak jsem jej už charakterisoval, byl rozhodný voltairián, ale mezi 1790—95 pro-

šel duch jeho hlubokými změnami, jak o tom svědčí korespondence jeho s Joubertem. Pod vlivem událostí, jež otřásaly Francií i jeho vlastním životem, ve Fontanesovi, stejně jako v Joubertovi a La Harpeovi probudilo se vroucí náboženské cítění. „Věřte mi, jen Bohem může se člověk ve všem potěšiti. Cítím den ze dne, jak je mi ta myšlenka potřebná, abych mohl kráčeti životem. Raději bych se předělal na křesťana jako Pascal nebo P. Ballan, můj učitel, než abych žil, jsa vydán v šanc svým názorům, nebo bez principu jako Národní Shromáždění; lidem je třeba náboženství, jinak je vše ztraceno.“ [104]

R. 1797 setkal se Fontanes, vypuzený z Paříže státním převratem, na dlažbě londýnské se Chateaubriandem. Názory jeho nemohly být bez vlivu na přítele, který ostatně sám už kolísal a připravoval „Les Natchez“.

Je patrno, že půda byla už dávno připravena vlastním jeho vývojem i vlivem Fontanesovým, když uslyšel ze záhrobí oba milované hlasy, volající jej zpět do lůna církve. Slavné slovo: „Zaplakal a uvěřil jsem,“ je jen geniální résumé dlouhého duševního pochodu, prosté shrnutí dlouhého boje víry a skepticismu.

Chateaubriand vrátil se do Paříže v máji 1800, s listinami znějícími na jméno ženevského občana, pana Lassagne. Fontanes, který byl už po dva roky ve vlasti nazpět, byl zatím dávno škrtnut ze seznamu emigrantů a žil v plné přízni prvního konsula. Chateaubriand vrátil se úplně bez prostředků a jsa odkázán na to, být zatím živ z milosti přítelovy, nemohl ani pomýšlet na to, aby svou „mladou vdovu“, jak nazýval svou choť, vzal k sobě, a aby ji vylákal z bezpečného zátiší ve Fougères, kde žila s jeho sestrou Lucile,

ode tří let ovdovělou. Fontanes přítele obětavě podporoval, a otevřel sloupce svého Mercuru de France známému, polemickému listu proti Mme de Staël, který Chateaubriand po prvé podepsal „L'auteur du Génie du Christianisme". Bylo to poněkud nezvyklé, vždyť široké obecenstvo neznalo z chystaného díla dosud ani písmeny, ale pozornost byla už napiata.

Dříve, než vyšel „Génie", rozhodl se Chateaubriand vydati samostatně episodu „Atala". V Mémoirech tvrdí, že tak učinil ze strachu, že by mu mohl být rukopis ukraden; zpozoroval prý, že mu schází několik listů z korrektury. Zdá se však, že to byla hlavně klíčící láska k Mme de Beaumont, která jej k tomu pohnula. Joubert seznámil jej s Pavlínou de Beaumont a v jejím modrém salonku, kde se scházeli: přítelkyně André Chéniera, Mme de Pastoret a Mme Hoquart, Mme Vintimille, Mme de Krüdener, Chênedollé, Joubert, Molé, Guéneau de Mussy, de Bonald a Fontanes, četl mladý autor z rukopisu „Atalu". Mladá šlechtična, dcera bývalého ministra zahraničních záležitostí, p. de Montmorin, byla krásná a těžce zkoušená duše. Celá její rodina zahynula pod guillotinou. Jemná a křehká, nervosní a smutná ta bytost přilnula hluboce k mladému a zajímavému autoru. Dojem melodických jeho vět na ni byl přímo kouzelný. „Il joue du clavecin sur toutes mes fibres" psala své přítelkyni, Mme de Vintimille. Znala celé pasáže z Atały na paměť a vášnivý obdiv a nadšení pro básníka změnilo se brzo v lásku k dvaatřicetiletému tomu muži s krásnou hlavou, kučeravými vlasy, s pohledem „hlubokým jako moře" a s úsměvem, který prý měl jen Napoleon a on. Jakoby tušila svůj blízký konec, chtěla za-

chytit ještě kus slávy, snítku vavřínu na milovanou hlavu. Patrně na její radu odhodlal se Chateaubriand uveřejniti Atalu samostatně. Lze tak souditi z dopisu Joubertova: „S'il y a laissé des gaucheries, c'est à vous que je m'en prendrai." Ale v témže dopisu snaží se uklidnit její obavy před kritikami: „Il y a un charme, un talisman qui tient aux doigts de l'ouvrier... Le livre est fait, et, par conséquent, le moment critique est passé. Il réussira, parce qu'il est de l'enchanteur."[105] A tak vyšla dne 15. dubna 1801 knížka, nesoucí titul: „Atala ou l'amour de deux sauvages dans le désert."[106]

Bohatství pittoreskních obrazů, dokonalá harmonie vět a přímo muzikální kadence celých passáží, měkký podklad neurčité melancholie a osudové tíhy, nová, nádherná scenerie neznámé přírody a tajemných hvozdů za oceánem, pathetičnost vášně a výmluvnost křesťanského kazatele — to všecko bylo zcela nové. Pod měkkými údery prstů „kouzelníka" chvěly se nervosní a roztesknělé bytosti žen, prožívších strašné dny Hrůzovlády. Tak nedovedl k nim mluvit ještě nikdo. Marně celá kohorta jízlivých kritiků rozbírala každý smělý obraz, marně snažil se abbé Morellet sesměšniti celé passáže a Marie-Joseph Chénier marně zkoušel svou parodistickou vervu na kázání

„du bon monsieur Aubry, Massilon des déserts".

Ve čtyřech letech vyšlo dvanáct vydání Ataly, a to bylo důkazem, že se vkus publika úplně změnil. Bonaparte dal zatím otevřít kostely a připravoval tajně konkordát. Joubert pro-

rokoval správně. Kouzelník zvítězil. Emigrant, který se musil nedávno ještě skrývati pod jménem Lassagne, byl představen Mme de Bacciocchi, sestře Prvního konsula, a jeho bratru Lucienovi.

Brzo po prvním triumfu zastesklo se Chateaubriandovi po samotě, na kterou byl za sedm let v Londýně tolik uvykl, a proto s radostí přijal pohostinství, které mu nabídla Mme de Beaumont a Savigny-sur-Orge. Strávil tu šest krásných měsíců v klidu a práci, inspirován něžnou a oddanou hostitelkou. Byly to tiché večery. V salonku byla okna otevřena a Pavlína ukazovala svému příteli nebeská souhvězdí. „Když jsem ji ztratil, nedaleko jejího hrobu v Římě častokrát hledal jsem na obloze hvězdy, které mi jmenovala; viděl jsem je, kterak třpytí se nad horami Sabinskými; prodloužené paprsky těch hvězd právě dopadly na hladinu Tibery. Místo, kde jsem je vídal nad lesy v Savigny, a ona místa, kde jsem se s nimi shledal, pohyblivost mých osudů, to znamení, které mi jedna žena zanechala na nebi, abych na ni vzpomínal, nad tím vším mi pukalo srdce . . .“

Něha a diskretnost této passáže z Mémoirů mluví dosti zřetelně. V tiché záři drahých očí dokončeno dílo, jehož titul měl původně zníti: Beautés poétiques et morales de la Religion chrétienne. Titul ten změnil autor ve stručnější, ač méně případný název: Génie du Christianisme.

Kniha vyšla 14. dubna 1802. Čtyři dny na to zahoukla sto a jedna rána z děla. Pařížskými ulicemi zatřepetal zvuk polnic. Bubny zarachotily.

První konsul v šarlatu, provázen svou chotí a sborem generálů, ministrů a diplomatů ve velkých uniformách, jel do Notre Dame, kde kardinál Caprara sloužil velkou mši a zazpíval,

doprovázen orchestrem pod taktovkou Cherubiniho, slavné Te Deum. Francouzský národ smiřoval se okázale s Bohem a Římskou církví.

Nemohlo být slavnostnější ouvertury k úspěchu knihy a nemohlo také být vhodněji voleného okamžiku. Všichni, kdož slzeli nad poetickými stránkami Ataly, všichni, kdož nemohli se nasytiti slova „Bůh“,[107] četli se zápalem nové dílo Chateaubriandovo. Rozumí se, že odpůrci, tentokrát hlavně Ginguené, nemlčeli. „L'empire voltairien poussa un cri et courut aux armes,“ řekl o tom pompésně Chateaubriand, ale přívrženci jeho byli už ve většině a úspěch byl dokonalý.

Chateaubriand pojímal křesťanství čistě umělecky, esthetický, a v tom leží obrodná cena jeho díla. Argumenty filosofické, paralelly, které se snaží být vědeckými, dnes už nepůsobí. Považovali bychom za dětinskou naivnost, kdyby někdo chtěl odůvodňovat kněžský celibát, odvolávaje se na život včel, dokazovat božský původ křesťanství stěhováním ptactva a pod. Víra Chateaubriandova je daleka přísné vážnosti Pascalovy nebo Bossuetovy. Ještě Boileau napsal:

> De la foi d'un chrétien les mystères terribles
> D'ornements égayés ne sont pas susceptibles.

Ale doba byla jiná. Pitoreskní detail, skvělá dekorace, odvážná hra básnické obraznosti, umělecká verva, přesvědčivý pathos a skoro až k mysticismu jdoucí síla exaltace — to jsou zbraně, jimiž Chateaubriand získal srdce současníků. Přes všechny allury učenosti, přes velkou přítěž citátů nemluví dílo jeho přesvědčivě k rozumu. Cit byl doménou autorovou a jen na ci-

tovou strunu u čtenářstva mohl působit. Podporován skvělou, poetickou vymluvností a fantasií, strhoval imaginaci publika. Nešlo o to, dokázat, že křesťanství je jedině spasitelné náboženství, ale o to, že je to náboženství nejkrásnější a nejpoetičtější. O krásu se tu jednalo, o krásu, která byla vyhnána ze světa suchým racionalismem filosofického století. Jeho křesťanství není úzkoprse orthodoxní; zachovává si tolik smyslu pro umělecké krásno, že cítí je nejen v biblických legendách, ale dovede stejně nadchnouti se krásou hellenských mythů. Miluje krásnou stylovou linii a čistou harmonii, kdekoli ji najde: v Homérovi, v Bibli, v Racineovi i Bossuetovi. V zanícení apologeta staví ovšem bibli na první místo mezi klassiky. Klade vedle sebe celé analogické passáže z Homéra a z Písma a prostá vznešenost proroků a evangelistů vítězí po jeho soudu vždy nad řeckým básníkem.

Přirozená náklonnost k smutku, samotářství a zasmušilé meditaci, kterou si Chateaubriand přinesl na svět a kterou v něm pochmurná scenerie rodné krajiny jen sesílila, proráží tu mnohokrát. Ve svém nadšení pro bibli vrací se nejčastěji k Jobovi, který je jeho osobní náladě a koncepci života nejblíže: „Žádný spisovatel," praví, „nedovedl smutek duše tak daleko, jako tento svatý Arab. Pravda, obrazy vzaté z jižní přírody, žhavé písky pouště, osamělá palma, neplodná hora podivuhodně odpovídají řeči i citu nešťastného srdce; ale v melancholii Jobově je něco nadpřirozeného. Člověk jako individuum třeba byl sebe bídnější, nemůže vyloudit takové vzdechy ze své duše. Job představuje trpící lidstvo a spisovatel nalezl ve své inspiraci

dosti stesků pro celé množství bolestí, rozdělených mezi pokolení lidské."[108]

V kapitole o Moralistech porovnává La Bruyèra s Pascalem. Je zajímavo, které citáty volí, aby dokázal, že Pascal je větší než autor Charakterů. La Bruyère napsal: „Pro člověka jsou jen tři události: naroditi se, žíti a zemříti; není si vědom narození, trpí tím, že má zemříti, a zapomíná žíti." Pascal, praví Chateaubriand, vyslovil lépe naši nicotu, když napsal: „Poslední akt je vždycky krvavý, třeba byla celá ostatní komedie sebe krásnější. Konečně nahrnou člověku na hlavu země, a je po všem na vždy." „Jak je to poslední slovo strašlivé," volá Chateaubriand. Napřed vidí komedi, pak zemi a pak věčnost. Nedbalost, s jakou je ta věta hozena, ukazuje celou bezcennost života. Jaká to hořká lhostejnost v této krátké a chladné historii člověka!"

Pessimistická nota, která je základním rysem jeho povahy, proráží na každé stránce, která vyšla z jeho péra, a jeho křesťanství, třeba upřímné, nemá dosti síly, aby ji udusilo.

Křesťanství ostatně už ve svých počátcích mělo silný sklon k pessimismu a celým středověkem táhne se podivná kontradikce a myšlenkové rozdvojení. Křesťanský supranaturalismus, asketický ideál a církevní moc světská, Kristova nauka o neodporování zlému, přikázání lásky k nepříteli a bojovný ideál křižáckého rytířstva — těmito rozpory, jež jeví se v celé historii křesťanství,[109] utrpěla také ideová jednotnost knihy dobrovolného apologeta. S druhé strany pak bylo mu těžko uvésti v soulad Pascalovu skepsi a jeho vážný náboženský cit a Bossuetovu hlubokou

nábožnost s vlastním, řekl bych spíš dekorativním a uměleckým pojetím křesťanství.

Než viděli jsme, že půda byla připravena a proto kniha měla úspěch zcela mimořádný. Děkovala jej ovšem hlavně belletristické episodě: René, která byla v prvním vydání knihy vsunuta do kapitoly, nazvané: „Du vague des passions".

Slavná ta postava objevuje se skoro v celém díle Chateaubriandově, a třeba ji autor v Mémoirech desavouoval, srostla s ním a je klíčem k jeho povaze a k celé jeho bytosti.

Základním rysem, půdou, z níž roste všecka jeho melancholická nálada, je věčná, neukojitelná touha po čemsi neznámém. Věčně rozbíhá se s otevřenou náručí kamsi do prázdna, aby si za chvíli uvědomil marnost všeho a vrátil se k tomu, koho jedině na světě upřímně miloval, k sobě samému. Nemiloval vlastně nikdy, nikdy k nikomu vášnivě nepřilnul, spokojil se vždy být tím, který nastavuje tvář k polibku, který se dává milovat. Odtud potom onen strašlivý pocit věčného osamocení. René je stižen jakousi fatální neschopností vyjít ze sebe sama; jeho nesmírná pýcha brání mu vyplakat svou bolest. Nosí ji v očích a temné její stíny leží na jeho čele. „Nosíte své srdce v obvazu," řekla Chateaubriandovi mladá jedna 'Angličanka. Pauline de Beaumont až do poslední chvíle života se domnívala, že ji Chateaubriand nemiluje. Ale jeho egoismus nečiní jej šťastným: jeho povaha má při všem tom sebezbožňování příliš mnoho noblessy, než aby jej egoismus blažil. Naopak: trýzeň osamocení zvyšuje vědomí vlastní viny. René počíná své vypravování omluvou vůči star-

cům, kteří vypili až do dna všecku hořkost života, těmito slovy:

„... co si pomyslíte o mladém muži bez síly a ctnosti, který nalézá v sobě samém své utrpení a nemůže si naříkati než na bolesti, které si sám působí?“

Má od mládí prudké záchvaty náhlého a neodůvodněného smutku. Často opouští náhle bujné hry svých druhů a usedá stranou, „aby pozoroval prchavý oblak“, jako jej bude pozorovati Baudelaire o půl století později, aby poslouchal, kterak déšť šumí ve větvích stromů. Jediná duše jej miluje a je mu družkou na dlouhých potulkách podzimními lesy — sestra Amélie. Když René dospěje let jinošských, chce pochovat svůj smutek ve zdech kláštera, ale brzo mění úmysl. Bloudí světem, usedá na zříceninách Řecka a Říma a na troskách starých kultur medituje o slabosti lidstva. Vystoupí na vrchol Etny a vida u nohou svých krásnou Sicilii, do dálky se táhnoucí moře a vedle sebe dýmající otvory vulkánu — nesmírný a z té výše tak nepatrný svět a zároveň otevřenou propast, pláče nad osudem lidstva a marností všeho. (Jeho romantický potomek, Joseph Delorme, který už četl Byrona, vystoupiv na skálu, má pro lidské šílenství jen úsměv „un ineffable sourire.“[110]) René hledá útěchu v opuštěných kostelích, kde tráví celé hodiny. Na chvíli nalézá uklidnění. Ale vycházeje z kostela, slyší údery hodin, opakující se na vzdálených věžích. A už zas je tu myšlenka: „Běda, každá hodina ve společnosti otvírá hrob a loudí slzy!“

Život stává se mu nesnesitelným. „Jal jsem se zkoumati své srdce, ptáti se, po čem vlastně toužím. Nevěděl jsem to.“ Prchá do samoty. Vyčítají mu, že je nestálý: „běda,“ odpovídá,

„hledám jen štěstí neznámé, jehož tušení mne pronásleduje. Je to moje vina, že nalézám všude hranice, že to, co končí, nemá pro mne nijaké ceny? A přece cítím, že miluji monotonii životních citů; a kdybych byl ještě tak bláhový a věřil na štěstí, hledal bych je ze zvyku."

S takovými myšlenkami bloudí po lesích „dlouhými kroky, s tváří rozpálenou; vítr fičí do jeho vlasů, ale on necítí deště ani mrazu, očarován, trýzněn a jakoby posedlý démonem svého srdce."

Bojuje proti své chorobě „ale lhostejně, bez pevného úmyslu zvítězit nad ní... Konečně, nemoha nalézti léku proti té podivné ráně svého srdce, „která nebyla nikde a která byla všude," odhodlává se „opustiti život".

Sestra odvrátí jej od tohoto úmyslu, ale sama odnáší do kláštera hříšnou lásku, kterou pojala k svému bratru. René, uhodnuv strašnou záhadu jejího srdce, odchází za oceán, na břehy Mississipi, mezi divochy.

Taková je v hrubých konturách postava, která zůstane typem „nemoci století" a která, jak autor sám v Mémoirech napsal, určila „un des caractères de la littérature moderne."[111]

„Ale ostatně," pokračuje, „kdyby René neexistoval, nenapsal bych ho již; kdyby mi bylo možno jej zničiti, zničil bych jej. Celá rodina Renéů básníků a Renéů prosatérů se hemžila: nebylo slyšeti nic než zoufalé a nesouvislé věty; mluvilo se už jen o větrech a bouřích, o neznámých slovech, pronášených do mraků a do noci. Není už školáčka, vycházejícího z gymnasia, který by nesnil o tom, že je nejnešťastnějším z lidí; není kloučka, který by v šestnácti letech nebyl vyčerpal svůj život, který by se nedo-

mníval, že je týrán svým géniem; který by se v propasti svých myšlenek neoddával neurčitosti svých vášní, jenž by se nebil v své bledé a rozcuchané čelo, který by neuváděl v úžas lidi udivené neštěstím, jehož jména neznal stejně jako oni."

Tak mluvil ovšem devětašedesátiletý stařec r. 1837, revindikuje své literární právo a svůj primát proti spoustě napodobitelů. Jinak cítila mládež kolem r. 1802. Chateaubriand vylíčil svůdnou chorobu, k níž byli všichni, jak jsem ukázal, predisponováni, barvami tak nádhernými, stylem tak magickým, že René působil na mládež přímo opojivě. Zjev ostatně zcela přirozený, který jsme konstatovali, mluvíce o Wertherovi a který se opakoval v Anglii, když vyšel Manfred. Na čele Renéově svítil polibek génia, nad hlavou jeho stála tajemně a příšerně zářící hvězda osudovosti a vábila všechny, kdož cítili v prsou palčivost a temné bouření neodolatelných vášní.

Skoro po padesáti létech pravil o Renéovi Sainte-Beuve v Lüttichu svým posluchačům: „Je to nejkrásnější dílo pana de Chateaubriand, nejbezvadnější a nejtrvalejší, je to vlastní portrét. Je to náš portrét. Nemoc Renéova potrvala asi osmačtyřicet let. Měli jsme ji více méně všichni v různém stupni." A konče svoje výklady, skeptický a zlomyslný Sainte-Beuve, který leckdy dovedl být velice nemilosrdný k velekněžské póse Chateaubriandově a leckdy natrhl tógu, do níž se René rád halíval, nemůže se ubrániti návalu čistého a upřímného nadšení:

„Ne, nikdy, ó René, nebudeme mluviti o tobě jinak, než jsme uvykli: jsme tvoji synové, naší slávou je, zváti se tvým potomstvem. Naše mládí snilo tvými sny, naše jinošství bylo zmítáno po-

chybami a týž severní vítr nás pozvedal. Když Génius modlitby a víry k nám přišel s ratolestí v ruce, tebou se nám objevil; měl svěží nádheru, která nás svedla. Jako ty jsme plakali, přijali a zase zapudili hroznou myšlenku, ještě jednou jsme poklekli před Bohem svých matek a domnívali jsme se, že věříme. A když bouře a vichr se vrátily, chvěli jsme se zas jako ty, zkoušeli jsme všechna vznešená náboženství a všechny myšlenky, které obraznost chtěla shromáždit v jediném srdci. Naše nestálost byla tvojí nestálostí. Nebudiž nikdy zapřen svým pokolením, ó René! buď od nás vždy uctíván v tom hrobě, po němž jsi tolik toužil!"

Tato nadšená apotheosa je nejlepším svědectvím, jak hluboko k mladým srdcím mluvil René, jejž autor později marně zapíral.

Ani krátká řeč otce Souëla po vyznání Renéově ničeho neodvolává. Je chabým korektivem fatálního kouzla celé knihy. Vždyť starý Chactas těší Renéa slovy: „Trpíš-li životem více než jiný, nediv se tomu: veliká duše musí obsáhnouti více bolesti než duše malá." Šťastná smrt Améliina v klášteře i celé kázání missionářovo jsou jen slabým pojítkem s osnovou celého díla, z jehož rámce by episoda příliš vypadávala.

Není ostatně třeba důkazů: celý život autorův svědčí víc než třeba o tom, kterak úzce souvisí psychologie Renéova s psychologií pana de Chateaubriand. Nemohl téměř napsati stránku, ať v knize, ať v soukromém dopise, aby ji nezakončil pessimistickou reflexí či melancholickým povzdechem.

„Je me suis ennuyé dès le ventre de ma mère."

Z neukojitelné touhy a z pýchy rodí se pocit naprosté osamělosti a prázdnoty všeho. Touží po něčem, a jakmile toho dosáhne, je mu strašlivě nudno. Je třeba hledat nový dojem, silnější, hlubší. Nenajde ho. „Od počátku svého života nepřestal jsem v sobě živiti bolesti: měl jsem zárodek jich v sobě, jako strom má v sobě zárodek ovoce... Nudím se životem; nuda mne vždy sžírala." „At pastýř nebo král, co bych byl počal se svou holí nebo svou korunou? Byl bych stejně přesycen slávou i duchem, prací i zahálkou, štěstím i neštěstím... Všecko mne unavuje: s námahou vleku za sebou svou nudu se svými dny a jdu, zívaje všude svůj život." „Zármutek je můj živel: nalézám sebe sama teprve, když jsem nešťasten," píše z Říma Joubertovi. Jindy volá: „Žil jsem teprve několik hodin a tíha času byla už napsána na mém čele." Někdy i tu neštěstí zdá se mu sevšednělým: „Tout est usé aujourd'hui, même le malheur."

Byl si vždy vědom, že to, co koná, je zbytečné. Zdá se, jakoby se byl snažil být slavným jen proto, aby ukázal, jak málo sláva sama váží, nebo abych užil slova Régnierova: „Chtěl dominovat své době, aby odkázal potomstvu vzpomínku, jak malá je to radost, být jist svou slávou, a vložil v tuto zasmušilou touhu podivuhodnou vytrvalost a energii."[112]

Sledovali jsme podrobněji první periodu jeho biografie, jež předcházela vydání Renéa. V peripetiích tohoto bludného a psaneckého života byl jeho smutek konečně pochopitelný. Ale ani v dalších a slavných jeho etapách nikdy Renéa neopouští vědomí nicoty všeho.

Naopak, v Mémoirech jsou ty povzdechy stále častější a vnitřně pravdivější. To, co bylo

u Renéa koketterií, zní se rtů sedmdesátiletého starce až příliš trpce přesvědčivě. A přece poznal všecko opojení slávy a lásky: nejkrásnější a nejduchaplnější ženy jeho doby jej milovaly; po smrti Pavlíny de Beaumont, Mme de Custine, a když se vracel od hrobu Kristova přes Španělsko, očekávala jej v mramorových arkádách Alhambry sličná Mme de Mouchy. Mme de Duras jej zbožňovala. Stal se diplomatem na základě svých literárních prací, byl velvyslancem v Římě, v Berlíně a v Londýně; zasedal na kongressu veronském a rozhodl vypovězení války španělské; poslední Bourbonský král hovořil s ním na hradě pražském[113] jako se sobě rovným. Jeho stáří, třeba chudé, bylo ozářeno věrným přátelstvím nejkrásnější kdysi ženy Francie, Mme de Récamier. A všude a vždy vracejí se mu do úst slova, vyjadřující nepřemožitelné taedium vitae. R. 1791 v amerických pralesích i r. 1806 v Orientu stále týž pocit nicoty života. R. 1833, když obědvá v letohrádku purkrabí hr. Chotka ve Stromovce, namáhá se, aby sledoval zábavu a při tom pozoruje mraky a ptáky, kteří táhnou nad hlavami hodovníků, a závidí jim jejich osud.

Jeho melancholie byla hluboká a upřímná. Nezbavil se jí nikdy a projevuje ji v dopisech, o nichž nemohl předpokládat, že by někdy byly publikovány. R. 1902 uveřejnila „Revue Bleue" korrespondenci jeho s markýzou V... (pravděpodobně Mme Marie de Vichet).[114]

Mme de Vichet byla z žen, jichž duše byly tak podivně rozechvěny četbou Ataly. Od mládí (nar. se r. 1779) byla ctitelkou Chateaubriandovou. Ale netroufala si nikdy setkati se s ním osobně. Teprve r. 1827, čtouc v novinách zprávu o jakési jeho indisposici, odvážila se mu psáti.

Korrespondence potrvala dva roky, aniž by Chateaubriand přítelkyni znal. Román Balzacův s paní Hanskou měl tu předchůdce. V dopisech Chateaubriandových propuká často smutek přímo zoufalý. Bylo to ovšem v době, kdy vzdal se činnosti politické a kdy ztratil dlouholetou přítelkyni, Mme de Custine. V nuceném klidu po bouřlivém a rozčilujícím životě politickém počal těžce pociťovati blížící se stáří. Hned třetí dopis, datovaný na štědrý den r. 1827, končí takto: „Tento list dojde mé nové přítelkyni počátkem nového roku: tak tomu chtěla. Nepřeji jí dlouhého života (beaucoup de jours): cítím nevýhodu těchto zavazadel, které za sebou vleku."

V lednu 1828 ujišťuje ji, že nemůže přijmouti portefeuille ministra, a dodává: „Ostatně bych jen se smrtelným namáháním opustil samotu, která mne má dovésti k poslednímu odpočinku: krátím dlouhými kroky v poušť, v níž nutno zůstati."

Na velký pátek, dne 4. dubna, píše: „Nebojte se, jsem zcela zdráv; trpím jen léty, což je nezhojitelná nemoc... Jsem unaven životem. Byl jsem taký už od mládí: je to vada ducha či srdce, z níž jsem se nemohl nikdy vyléčit. Uvykl jsem tomu a stále jsa užírán tajnou nudou, blížím se ke konci, který se mi vždy zdával tak dalekým, že jej ani nelze dosáhnout. Všechen váš půvab, všechno vaše přátelství nezmění ve mně tuto vnitřní náklonnost, ale umírní ji. — Zdá se, že se zajímáte o politiku živěji než já. Míval jsem vždy obláčky ctižádosti jen z uražené sebelásky. Tedy netrudte se tím, co neznamená pranic v mém životě; mou vášní je samota, a tato vášeň vzrůstá přirozeně v tom poměru, v jakém se odcizujeme

světu: šťastná vášeň, která se obohacuje vším, co ztrácíme!"

Cituji obšírněji právě tuto korrespondenci, která byla do nedávna neznáma a která svým čistě intimním charakterem vylučuje jakékoli podezření z pósy. Historie této lásky končí všedně. Po dvouletém dopisování setkali se oba — váhám napsat slovo milenci — padesátiletá markýza, která měla syna kapitánem chasseurů, a o deset let starší básník. Nastalo přirozeně zklamání. Po čtvrtém setkání korrespondence končí a nemáme vysvětlení.[115]

Ještě jedné episody ze života velkého muže se chci dotknout. Je to láska neznámé, šestnáctileté dívky k dvaašedesátiletému starci, láska, jež připomíná poměr Bettiny ke Goetheovi. V Mémoirech (sv. IV.) zmiňuje se Chateaubriand o této episodě jen zběžně a ve výrazech dosti povšechných, patrně z ohledu na Mme Récamier. Byla prý to mladá dívka, která mu psala již ode dvou let dopisy. Setkal prý se s ní v lázních Cauterets na zpáteční cestě z Palestiny a ze Španěl. „La mystérieuse anonyme se dévoila: patuit dea."

Victor Giraud uveřejnil[116] netištěný dosud rukopis Chateaubriandův, který považuje za jakési pojednání o vášních lásky. Faguet dokazuje v právě citované knize proti p. de Vogüé a proti Pailhèsovi, že onen Giraudem uveřejněný fragment je šílená zpověď starce, milujícího mladé děvče a že se vztahuje k oné neznámé bohyni z Cauterets, a že událost spadá do roku 1830.

Fragment ten lze postaviti přímo vedle nejkrásnějších stránek Renéa a Mémoirů. Je v něm celá tragika srdce, jež nechce si přiznati, že čas lásky už minul. Není mu možná se smířiti se stářím, a přece je to nutno. Osamělý stařec oslo-

*

vuje mladé a svěží stvoření, které miluje zoufalou silou. Celé peklo žárlivosti pálí v jeho srdci. Její úcta dává mu pociťovat tíhu let, a její láska budí jeho žárlivost. Nepřijímá ji, nemůže ji přijmout, neboť ví dobře, že nemohl by jí dáti to, co láska předpokládá. Posílá ji, aby šla k nějakému mladému muži, a šílí žárlivostí, když na to pomyslí. A když mladá její hlava kloní se na jeho rameno, když její ruce snaží se ho obejmouti „jako guirlandy květů", zardí se pokušením rozkoše a je potřebí „vší pýchy jeho let", aby nepodlehl. „Jen si vzpomeň na vášnivé akcenty, jež jsi ode mne slyšela, a až budeš jednou milovati krásného, mladého muže, zeptej se sama sebe, mluví-li k tobě, jako jsem mluvíval já... Ach! co na tom, budeš spát v jeho loktech, rty na jeho rtech, prsa na jeho prsou a probudíte se opojeni: co bude ti záležet na slovech, jež jsi slýchala na vřesu?"

To je René, šedesátiletý René, který prožívá a krvavě platí celou tragiku pozdní marné a bezmocné vášně. Šedovlasý René, který se marně vzpírá a revoltuje proti tíži let, ta chaotická povaha, v níž „peklo a nebe, nenávist a láska, lhostejnost a vášeň se mísí v strašlivém zmatku".

Ale byl pyšný a nedal se ani láskou, ani zoufalstvím strhnout ke směšnosti. Odmítl lásku dívčiny a zdá se, tak tvrdě, že omdlela a Chateaubriand musil ji v náručí odnést domů.

Úvodem k tomuto vášnivému zpěvu je několik krásných a hluboce melancholických stran. zoufalý stesk starce, jehož srdce nedovedlo sestárat, stesk nad tím, co ztraceno navždy. „... když vidím šeření a když se své rohože dívám se po lesních stromech svým venkovským oknem, ptám se, proč den pro mne vzchází, co mám dělat,

jaká radost je pro mne možná, a vidím, že jsem znovu bludný a sám, jako předešlého dne; stoupám po skalách bezúčelně, bez radosti, bez plánu, bez jediné myšlenky, nebo usedám ve vřesovišti a dívám se, kterak několik ovcí se pase nebo jak několik havranů spouští se na zoranou půdu. Přichází zase noc, aniž by mi přivedla družku; usínám v těžkých snech, nebo bdím v nevlídných vzpomínkách, abych řekl rodícímu se dni: slunce, proč vycházíš?"

A tento nezhojitelný pessimista, jejž v pohrdání životem snad jen Leopardi a Flaubert mohli předstihnout, měl jediné útočiště: své umění. Dovedl pracovat čtrnáct hodin denně a s úzkostlivou svědomitostí ciseloval každou větu, každý obraz, každou metaforu. Byl umělec každým nervem a měl čistě artistickou snahu, učiniti i ze svého života stylové umělecké dílo. Se stejnou láskou a péčí, s jakou komponoval svůj literární odkaz, skládal a arranžoval svůj život. Proto leckterý rozpor skutečných událostí a jeho líčení nejeví se mi jako malicherná starost o soud budoucnosti, ale jako odvážná zkratka uvědomělého umělce, který dovede eliminovat, zhušťovat a zjednodušovat, aby podal čistou a elegantní stylovou linii. Odkázal potomstvu svůj portrét, portrét zasmušilého a melancholického grand-seigneura, který prožíval veliký a pyšný život, jaký žilo málo současníků.

Viktor Hugo viděl jednou stařičkého pána v parku Lucemburském.[117] Byl to autor Ataly, bývalý ministr a velevyslanec, který viděl Niagaru, Nil a Jordán, který slyšel šumět pralesy za Oceánem a odpočíval ve stínu cedrů na Libanu, který byl hostem Washingtonovým a ne-

přítelem Napoleonovým. A starý pán, hle, seděl ve stínu platanů a díval se, kterak děti si hrají v písku...

*

Jedna ženská bytost bude vždy krásnou folií k velikému zjevu Chateaubriandovu. Je to jeho sestra Lucile, jediná a nejvěrnější přítelkyně jeho dětství.

Sainte-Beuve, mluvě ve svém Port-Royalu o sestře Pascalově, rozhovořil se všeobecně o sestrách velkých mužů: „Jsou to... jako duplikáty téhož srdce, které se zachovaly bez poskvrny u rodinného krbu..."[118] Renéova sestra je jedním z dokladů tohoto zjevu, stejně jako později sestra Maurice de Guérin, Eugénie, a sestra Renanova.

Obě značně zanedbávané děti přilnuly k sobě hlubokou náklonností. François René, v němž probouzely se šlechetné a kavalírské instinkty jeho povahy, cítil se rád ochráncem té velké, o dva roky starší, bledé dívky, jejíž oči zářily podivným vnitřním ohněm. Hlavně za ta dvě léta pobytu na zasmušilém Combourgu sblížili se ve vřelém přátelství. Zaraženi a zakřiknuti v přítomnosti zamlklého a mrazivě přísného otce, otvírali svá srdce za nekonečných potulek po okolních lesích. „V těch lesích," praví Chateaubriand,[119] „stal jsem se tím, čím jsem, zde počal jsem cítit první záchvaty té nudy, kterou jsem vlékl po celý život, toho smutku, který byl mým utrpením a mou blažeností." Symptomy téže choroby jevily se také u Lucile. „Mívala záchvaty černých myšlenek, které jsem stěží mohl rozehnati; ve svém sedmnáctém roce oplakávala ztrátu svých mladých let; chtěla se pohřbiti v klá-

šteře. Všecko bylo pro ni starostí, zármutkem, poraněním: výraz, který hledala, chiméra, kterou si utvořila, to ji trápívalo po celé měsíce... Často jsem ji vídal, kterak snila,... nehybná, bezduchá; byla soustředěna do svého srdce a život přestával se jeviti na povrchu; ani její prs se nezvedal... podobala se smutečnímu Géniu."

„Z toho duševního soustředění povstávaly u mé sestry zvláštní duševní zjevy: když spala, mívala prorocké sny; když bděla, zdálo se, že čte budoucnost." Lucile první uhodla bratrova génia a probudila v něm tvůrčí schopnost. Na jedné z dlouhých procházek, za důvěrného hovoru pravila, unesena krásou bratrova líčení osamělosti: Měl bys to všechno vylíčit. René uposlechl a stal se básníkem. Ostatně Lucile sama ulevovala své přeplněné a trpící duši a Chateaubriand mluví asi o třiceti jejích stránkách, jichž vášnivá sensibilita, elegance, snivost a příjemnost podávají směs ducha řeckého a germánského.

Lucile předvídala slávu svého bratra; byla mu rádkyní a stala se mu nepostrádatelnou. Vášnivá náklonnost Renéa a Amélie byla dojista líčena dle vzpomínek na společný život v Combourgu. Je ovšem románově zpracována a není možno hledat v Lucile přesný model Amélie, aspoň ne v tom tragicky a tajemně zabarveném poměru k Renéovi.

Odjezdem bratrovým do Ameriky byl něžný poměr jejich na dlouho přerušen. Zatím nevzhledná dívka, která nosívala šaty odložené staršími sestrami, vyrostla v ženu nevšední a pozoruhodné krásy. Za bouří revolučních provdala se za p. de Caud, starce téměř sedmdesátiletého. Nebylo to dojista manželství z lásky, ale nebylo také nešťastné. Lucile byla svému choti upřímně

oddána. Ovdověla po roce, r. 1797, a žila po smrti své matky a starší sestry, krásné a dobré paní de Farcy, s chotí Chateaubriandovou ve Fougères. V tu dobu její duševní stav, zasmušilý tolikerými ztrátami blízkých a drahých osob, se ještě zhoršil. Trpěla stihomamem, dodávala svým přátelům, paní de Beaumont, Joubertovi, ba i bratru falešné adressy a její povaha stala se tak podrážděnou, že se ani s bratrovou chotí nesnesla. Mívala ovšem jasné chvíle; r. 1801 navštívila bratra v Savigny u paní de Beaumont. Obě nešťastné ženy se velice sblížily. Lucile se sice nezměnila, ale hlava její byla trochu schýlena, „jako hlava, na niž dopadla tíže hodin".

Mme de Beaumont, jakoby tušila blížící se smrt, našla v ní sestru svého smutku. Pavlína de Beaumont zemřela v Římě v listopadu 1803 v náručí Renéově. Chateaubriand objednal u Canovy pomník. Ležící postava ukazuje na jména příbuzných, kteří byli guillotinováni. Pod nimi je nápis: Quia non sunt. Na náhrobku jsou slova Jobova (III, 20.): Quare misero data est lux et vita his, qui in amaritudine animae sunt? Lucile nepřežila dlouho svou přítelkyni. Zemřela v Paříži dne 9. listopadu 1804, jak se zdá, sebevraždou. Poslední dvě léta života jejího byla ozářena tichým leskem delikátní a něžné lásky, kterou k ní pojal Chênedollé. Ale Lucile zašla už příliš daleko do temných stínů hrobu. Slíbila svému příteli manželství, ale nedošlo k němu. Sainte-Beuve, který uveřejnil korrespondenci obou, připojil také několik stran intimních zápisů, které nalezl v papírech pana de Chênedollé. Poznámky ty dokazují, jak hluboko dotkla se ho ztráta té „nebeské ženy", osvětlují čistý jejich poměr a vrhají světlo hluboko do duší obou.[120]

Chênedollé byl stejně stár jako Chateaubriand. Strávil jako on dlouhá léta ve vyhnanství, v Hamburku, ve společnosti emigrantů, jíž vládl nejduchaplnější člověk své doby, Rivarol, a později v Coppetu ve společnosti Mme de Staël a Benj. Constanta. Byla to jemná, delikátní a pasivní duše, jedna z těch, jimž je věnována tato studie. Ve zlomcích jeho zápisků, o nichž jsem právě mluvil, najdeme místa, která jakoby byla vyňata ze Sénancourova Obermanna. Je to pořád smutek století, nemoc Renéova, ale přidušená, zbavená nádherného koloritu a pompésní dekorace, šedivější a smutnější, pravdivá a hořká jako život sám. Obraz zemřelé stále vrací se v jeho duši. Žije čistá v jeho vzpomínkách. Nic není tak dojímavého, jako jeho věrnost k stínu mrtvé ženy.

Než nechme mluvit básníka samého:

4. frimaire.

„Nikdy příroda nezdála se mi smutnější. Naprosté ticho panuje v krajině. Je slyšet jen monotonní zvuk dešťových kapek, které bijí do větví obnažených stromů a padají na uschlé listí:

Krok nelze učinit, bys nepotkal svůj hrob.

Co vzdechů vychází každého dne z toho tak smutného srdce! Člověk je jaksi šťasten svou bolestí, svou lítostí, pokud je neprofanuje hříšnou myšlenkou nebo skutkem. Tak muž, který ztratil ženu nebo přítelkyni, nalézá kouzlo ve svém smutku, dokud se nedopustil nevěry. Zpronevěřil-li se své bolesti, může pocítit znovu lítost ale ta je bez ctnosti.“

„Tato žena se mi zdála tak čistou a nebeskou, že nemohu se spřáteliti s myšlenkou, že

nezemřela jako panna. Zdá se mi, že nebylo muže hodného svřít ji v náručí."

Taková slova byla v 18. století nemyslitelna a ukazují na hlubokou morální změnu názorů, na pronikavý převrat myšlení i cítění. Ovšem také, jaká vzdálenost dělí Pavlínu nebo Lucile od paní du Deffand!

Chênedollé děsí se myšlenky, že snad zahynula sebevraždou. Hrozí se pomyšlení, že její vznešená a krásná tvář, ty obdivuhodné oči, z nichž zářila jen očištěná láska a ctnost, jsou teď kořistí červů, a volá s Bossuetem: Oh! que nous ne sommes rien! Oh! jak jsme nicotní!

Vzpomíná jejích očí, které se obracely k nebi, jakoby chtěly říci: Proč jsem tak nešťastna? Časem opouštěl ji ten hluboký smutek; propukaly u ní návaly veselosti a bouřlivého smíchu, ale smích ten měl v sobě cosi šíleného a zachovával „ve hrozném kontrastu všecku hořkost a smutek. Na té melancholické tváři i veselost zdála se nešťastnou."

Chênedollé vzpamatoval se během času z této kruté ztráty. Jeho další život je klidný, věnoval se studiu literatury a vlastní poetické práci. Jeho verše. knihy „Génie de l'homme" a „Etudes poétiques", ač příjemné a ne bez talentu, nemají pro dnešního čtenáře toho živého a čistě lidského zájmu, jako citované passáže z deníku. Jsou příliš deklamatorní a studené, až na episodu Léonovu (Génie de l'homme, zpěv III.), kde jsou patrny ohlasy intimních bolestí. Dožil se čtyřiašedesáti let († 1833). V posledních letech života měl dosti vřelé styky s mladou generací romantickou, a byl dokonce náhodou přítomen, když Hugo četl svým přátelům předmluvu ke Cromwellovi.

Bylo-li Rousseauovi útěchou hrdé vědomí, že je lepší, ctnostnější, než všichni ostatní smrtelníci, spíjel se René pyšným obdivem svého vlastního génia. Postavil se stranou, ale dále a výše než bezejmenný dav. Je mnoho aristokratismu a exklusivnosti v jeho utrpení. Je ozářen tajemnou gloriolou osudovosti a je hrd na svoji bolest, která jej přesvědčuje o jeho superioritě. — Vezměte mu melancholický a unavený úsměv a nahraďte jej urputnou nenávistí k lidstvu a vzdorem proti osudu a božstvu a stojí před vámi Byronův Manfred.

Ze senšitivního a melancholického egoisty Renéa a vzdorného a pochybujícího revolucionáře Manfreda vychází typ romantického heroa, „l'homme fatal", at jmenuje se už Hernani, Antony nebo Fantasio.

Ale vedle vzbouřených heroů byly i bytosti, trpící touže trýzní věcné bolesti, jež neměly mužné síly zpurně a vyzývavě pohleděti proti mračnému osudu. Byly bytosti, jež nesly melancholii svého života po celá dlouhá léta, nemajíce síly vzdorem nad ní zvítěziti. Pauline de Beaumont a Lucile na ni umíraly a umřely. Sénancour a Benjamin Constant vlekli se celý život šedými mlhami, jež nepropouštěly slunce.

IX.

Parallelně s postavou Renéa vytvořil Sénancour ve svém Obermannu jiný typ nemoci století, méně barevný a méně dekorativní, skromnější, ale hlubokou prožitostí pravdivější a nám dnes bližší. Hlučné úspěchy Renéovy zatlačily jej do pozadí. Teprve romantikové jej objevili a pozdravili v něm předchůdce. R. 1833 byl znovu vydán. George Sand věnovala několik nadšených stránek té tajemné a přísné monodii, kde všecka lidská velikost a všechna lidská bída se zpovídá a odhaluje. A Sainte Beuve několikrát se k němu vrátil a zastal se ho proti Vinetovi, který v Obermannovi viděl jen člověka duchaplného, kdežto René byl mu člověkem geniálním.[121]

Byl to truchlivý a trochu šedý život. Etienne Pivert de Sénancour (nar. v Paříži r. 1770) byl z lidí, kteří v celém životě poznávají sotva jeden prchavý okamžik štěstí, kteří vždy a všude přicházejí pozdě a na cestě stále klopýtají přes nezaviněné obtíže všeho druhu.

Teprve nedávno otiskl prof. G. Michaut zajímavou biografickou práci dcery Sénancourovy, z jejíhož rukopisu čerpali ovšem už dříve všichni, kdož se Sénancourem zabývali.[122] Chci jen stručně zrekapitulovat jeho životní osudy.

Manželství jeho otce, který byl generálním kontrolorem důchodů a radou královským, nebylo šťastné. Ve studené atmosféře nesrdečnosti a nelásky rostlo dítě pod péčí příliš bigotní matky. Jakýsi rys bojácné a ostýchavé zakřiknutosti jeví se hned v útlém mládí. Nikdy nemohl se odhodlat, aby tykal svým rodičům a po celá léta vyhýbal se přímému oslovení ve styku s nimi. Později byl stejně reservovaný ve styku s vlastními dětmi, jak jeho dcera, ne bez trpkosti, dodává. „Vy to víte," pravil sám o svém mládí, „mám to neštěstí, že nemohu být mladým. Dlouhé zármutky mých prvních let patrně zničily všechnu svůdnost. Kvetoucí vnějšek na mne nepůsobí a moje přivřené oči nejsou nikdy oslněny."

První radostnější dojmy zažil, když jej otec poslal k známému faráři nedaleko Ermenonvillu. Zde žil krátký čas v krajině, plné vzpomínek na Rousseaua.

Již během studií projevila se u něho náklonnost k samotě. Prázdné chvíle věnoval četbě filosofů osmnáctého století, a tato četba otřásla jeho náboženským přesvědčením. Když pak přísný otec, který sám původně věnoval se stavu duchovnímu, žádal na něm, aby vstoupil do semináře u sv. Sulpicia, mladý Sénancour s tajným souhlasem matčiným uprchl z domu otcovského r. 1789. Obrátil se do Švýcar, kam vábila jej touha po samotě a reflexi v nádherné přírodní scenerii, o níž u Rousseaua tolik čítal. Strávil několik měsíců v Saint-Maurice v údolí Rhônu, v úplné samotě. Odtud odebral se do Freiburgu a ubytoval se tam v patricijské rodině pana de Daguet, asi čtvrt míle od města. Dům, kde bydlil, měl velmi romantickou polohu. Dcera domu,

Marie, dosti hezká, štíhlá dívka, zpívávala za jarních večerů tesklivé písně na balkoně. Melancholický tón jejího hlasu nezůstal bez účinku na mladého cizince. Mezi mladými lidmi povstalo něco jako počátek románu. Ale dívce dvořil se současně jiný nápadník, a byl od ní odmítnut. Sénancour vida, že je příčinou tohoto skutku, považoval za svou povinnost vzdáliti se z domu. Ale dívka tesknila a Sénancour z přílišné delikátnosti, domnívaje se, že ji kompromittoval, požádal o její ruku.

Dvacetiletý jinoch, bez vlastního jmění, odkázaný na štědrost své matky, založil domácnost, aniž by cítil k své nevěstě zvláštní náklonnost. Váhal ostatně do posledního okamžiku, když už měl jíti do kaple. Je přirozeno, že manželství tak nerozvážně uzavřené nebylo šťastné. K domácím neshodám přistoupily finanční nesnáze. Když otec Sénancourův zemřel, zanechal synovi 40.000 franků v assignatech, které byly úplně bezcenné. Také naděje na dědictví po bohatém příbuzném jej sklamala.

Poněvadž v době, kdy vypukla revoluce, byl za hranicemi, byl v podezření, že je emigrantem. Chtěje zachrániti zbytky svého jmění, konal časté cesty do Paříže, což bylo často spojeno se značným nebezpečím. Několikrát byl zatčen: jednou, zatím co úřad se radil, kterak s ním naložiti prohlížel si zcela klidně mapy na zdi. Jeden z těch, kteří rozhodovali o jeho hrdle, všiml si toho a pravil: „Vidíte přece, že je to nějaký hlupák, netuší ani nebezpečí, které mu hrozí.“ Tím byl zajatec zachráněn.

Choť jeho záhy zemřela, zanechavši mu syna a dceru, která později napsala biografii otcovu. Není možno sledovat jej v jeho bludném a samo-

tářském životě. Za Direktoria usadil se konečně v Paříži. Jeho první dílo: „Rêverie sur la nature primitive de l'homme" vyšlo úplně r. 1799. Obermann, román v dopisech, vyšel r. 1804. Rok na to vydal knihu: „De l'amour selon les lois primordiales et selon les convenances des sociétés modernes." Později přinutily jej finanční nesnáze, aby psal historické příručky pro mládež a aby spolupracoval na Rubbeově: Biographie des contemporains. Jeho poslední dílo, román Isabella, nemělo velkého úspěchu.

Stáří jeho bylo smutné a neutěšené; Thiers a později Villemain vymohli mu malou roční pensi, takže autor Obermanna nezašel v úplném nedostatku. Dne 10. ledna 1846 zemřel v Saint-Cloudu. Na hrobě přál si míti slova, která svědčí, kterak cizím cítil se na této zemi:

Éternité, sois mon asyle.

*

Obermann je nejdokonalejším typem absolutního znudění a úplně ochromené životní energie v literatuře. Nikdo necítil tak nezhojitelně nicotu všeho a nikdo také neměl odvahu provést na sobě vivisekci a podrobit svoji chorobu tak pronikavému psychologickému rozboru, jako Sénancour.

Není pochyby, Obermann je dílo z valné části autobiografické. Citoval jsem už z počátku slova, jež autor napsal o svém mládí. Jindy praví: „Po. peciválském, nečinném a mrzutém dětství, cítíl-li jsem v jistých ohledech jako muž, byl jsem v mnohých jiných dítětem. Zakřiknutý,

nejistý, snad všecko předvídaje, ale neznaje ničeho, jsa cizí tomu, co mne obklopovalo, neměl jsem určité povahy, než tu, být nepokojným a nešťastným... Při každé rozkoši jsem se nudil a vracel jsem se vždy smuten."

Uvažme, že mládí Sénancourovo padá do doby Revoluce, kdy nebylo snad Francouze, který by se nebyl cítil stržen politickou vášní. Chateaubriand opouští Ameriku a na posměšnou otázku Rivarolovu: Monsieur va? odpovídá hrdě: Où l'on se bat, Monsieur. Ve Francii teče krev, celá Evropa chvěje se vulkanickými otřesy a tento mladý Francouz bloudí se svými morosními sny v nádherné scenerii alpských údolí a komponuje svoje Rêveries, medituje o klidných procházkách po zapadlé a opuštěné stezce; nechce vidět nic než „trávu, která zdobí samotu", chce úplně potlačit veškerou vůli a oddati se vegetativnímu životu bez určitého cíle a povolání.

Neboť není pro něho hroznější myšlenky, než musit přinutit svou vůli k určitému rozhodnutí ve volbě povolání. Tento nepřekonatelný odpor vysvětlí nám také útěk Sénancourův z Paříže, který byl nejenergičtějším činem jeho života. Byl to snad víc odpor k určitému stavu než averse proti katolicismu, která jej přiměla k tomuto rozhodnému kroku. Než slyšme ,Obermanna: „Teď je mi nemožno zařídit se na vždycky, zaujmouti pevnou posici a způsob života, který by se už nezměnil... Budu žít nazdařbůh a bez určitého plánu... Nemohl jsem se vzdáti toho, být člověkem, pro to, abych se stal člověkem praktickým." A jindy píše větu, která zní, jakoby byla vyňata z Konfessí Jean-Jacquesových: „Zkoumal jsem svoji bytost, všiml jsem si rychle všeho, co mne obklopovalo; zeptal jsem

se lidí, soudí-li jako já; zeptal jsem se věcí, jsou-li podle mých náklonností, a spatřil jsem, že není souhlasu ani mezi mnou a společností, ani mezi mými potřebami a věcmi, které ona vytvořila."

V sobě marně hledá lék proti této neschopnosti, najít na světě něco, proč by bylo možno zahořet, mít zájem, nač bylo by možno upnout chabé svaly vůle. Chvílemi zdá se mu, že snad příroda dá mu na okamžik zapomenouti na vnitřní utrpení. A to jsou momenty, kdy se cítí svobodným, kdy čas a věci nabývají v jeho očích „majestátní harmonie", kdy se cítí šťastným, kdy v květu růže nalézá „krásy rozkoše a její nebeskou výmluvnost". Je mu jako člověku, který byl deset let zavřen v podzemní kobce a náhle spatří modro nebes. „Ale okamžik přejde; mrak před sluncem pohltí jeho hojné světlo; ptáci zmlkají; šířící se stín odvléká a zahání před sebou můj sen i mou radost."

„Jdu do lesů dřív než slunce vyjde; vidím je, kterak vychází na krásný den; kráčím vlhkým ještě kapradím, mezi trním, mezi laněmi, pod břízami hory Chauvet: pocit toho štěstí, které bylo možné, prudce mnou zmítá, mne pohání a tísní. Jdu nahoru, jdu dolů, kráčím jako člověk, který chce užívat; pak povzdech, nějaký špatný rozmar, a celý bídný den."

Je-li v Paříži, je mu hluk města odporným. Neúnavný kolportér opakuje tituly svých žurnálů, nějaká pradlena zpívá v podkroví a nebohý mrzák na rohu po dvanáct hodin denně vyvolává svou bídu a své neštěstí. Obermann zavírá se do pokoje. Tam je mu ještě smutněji: Každý žene se za něčím, za rozkoší či výdělkem: „Seul, je n'ai rien à faire dans ce monde turbulent..." Vychází z domu: ale kam jít? Uznává, že jsou

v Paříži krásné procházky, ale „ani jedna, kde by mohl setrvati půl hodiny, aniž by se nudil". Odchází do lesních samot do Fontainebleau, o nichž snil i tenkrát, když zabloudil do knihovny a četl Encyclopédii. Veliké ticho lesa jej uklidní a on theoreticky uznává, že život je přece jen krásný. Ale když vyjde z lesa, vidí místo tiché vesničky „sto stlačených chatrčí v ošklivé hromadě, jejíž ulice, stáje, zahrady, zdi, stropy, vlhké střechy, až k hadrům a nábytku zdají se mu blátem, v němž všechny ženy křičí, všechny děti pláčou, všichni muži se potí". A hledá-li nějakou morální útěchu pro všechno ponížení a bolest těchto lidí, vidí v rukou nehodného kněze kříž, „znamení bázně a odříkání, podivný emblem, smutný zbytek dávných a velkých institucí, které byly bídně zkaženy".

Není pro něho záchrany. Každý dojem má přídech trpkosti, a nebude nikdy lépe. To vědomí leží olověnou tíhou na jeho duši. Není pomoci. Ani slzy nepřicházejí, aby ulevily ztrýzněné duši. „Měl jsem potřebí slz, ale mohl jsem jen sténati. První doby minuly: mám utrpení mladosti, ale nemám její útěchy. Moje srdce, dosud unavené žárem zbytečného věku, je svadlé a vysušené... Jsem vyhaslý, avšak ne klidný. Jsou lidé, kteří mají rozkoš ze svých bolestí; ale pro mne všecko zmizelo: nemám ani radosti, ani naděje, ani klidu; nezbývá mi nic, nemám už slz."

Hořkost bezbarvého a trpkého života příliš pronikla jeho duši. „Snad bude mi dopřáno několik klidných dní; ale už žádné kouzlo, žádné opojení, nikdy ani okamžik čisté radosti; nikdy! a není mi ještě jedenadvacet let! A narodil jsem se citlivý, žhavý! a nikdy jsem nepoznal rozkoše! a po smrti... Ani v životě nic; nic v pří-

rodě ... Nezaplakal jsem; nemám už slz. Pocítil jsem, že chladnu ...“ A tak se mu zdá vlastní život zbytečnou a neužitečnou příhodou. „Accident éphémère et inutile, je n'existais pas, je n'existerai pas ...“ S údivem shledává, že jeho myšlenky jsou větší než jeho bytost. Vlastní život je mu směšný. Chvílemi závidí uhlířům nebo pověrčivým, kteří se žehnají svěcenou vodou, když hřímá. Pravda, ti lidé žijí jako zvěř, ale dovedou si zpívat při práci. Obermann nepozná nikdy jejich klidu a zahyne stejně jako oni ...

S lehkou a smutnou ironií mluví o naději v život záhrobní. „Velice nepokojni a více či méně nešťastni očekáváme stále příští hodinu, příští rok. Potřebujeme konečně příští život ... Je to dosti krásný sen, který trvá, dokud člověk navždy neusne. Pochopme tu naději: Šťasten, kdo ji má! Ale uznejme, že důvod, který ji činí tak všeobecnou, lze lehko najíti ...“

Nevěří také příliš, že by láska mohla jej vyléčiti. Není nikterak sentimentální v názorech na ženu. S překvapující logickou jasností dovede analysovat svoji chorobu a ví, že má příliš hluboké kořeny.

„Daří se mi, že není možno lépe: jsem svoboden, klidný, zdráv, bez starostí, lhostejný vůči budoucnosti, od níž ničeho nečekám, a ztrácím bez lítosti minulost, z níž jsem se netěšil. Ale je ve mně neklid, který mne neopustí; je tu potřeba, kterou neznám, která mně rozkazuje, která mne absorbuje, která mne odnáší nad pomíjející bytosti. Mýlíte se a já jsem se mýlil: není to potřeba lásky. Veliká vzdálenost leží mezi prázdnotou mého srdce a láskou, po níž tolik toužilo; ale celá nekonečnost je mezi tím, co jsem, a mezi tím, čím mám potřebu býti.

*

Láska je nesmírná, není nekonečná. Nechci míti požitek, chci doufat, chtěl bych vědět! Je mi třeba bezmezných illusí, které se vždy vzdalují, aby mne oklamaly. Co mi záleží na tom, co může skončiti? ... Nemiluji to, co se připravuje a co se blíží, přijde, a už zas není. Chci něco mít, co by bylo vždy přede mnou, nade mnou, větší než to, co míjí ...“

Sénancour nedočkal se toho, po čem toužil. A byl by také marně čekal. Byl z těch nevyléčitelných melancholiků, jimž není pomoci. Dnes bychom jej zařadili mezi neurastheniky, jak řekl správně Tardieu.[123] Není pochyby, že kořeny jeho choroby kvěly i v jeho fysickém organismu. Nebyl, pravda, tnemocen, ale byl stižen zvláštní slabostí paží, kter v něm budila trvalý pocit nejistoty a neklidu. Byl tak bojácný, že často raději nejedl, než aby vešel do hostince, kde bylo by nutno setkati se s cizími lidmi. Je si toho všeho vědom, a to vědomí zvyšuje hořkost jeho života, který sám ve svých zápiscích nazývá směšným.[124]

Zmínil jsem se s počátku o vlivu Sénancourově na generaci romantickou. Sainte-Beuve v citovaném článku uvádí zajímavé svědectví obdivu mladých lidí z r. 1818. Jules Bastide závidí J. J. Ampèrovi, který je ve Švýcarsku, že vidí místa, kde žili Rousseau a Sénancour a jež opěval Byron. Utěšuje se tím, že podnikne cestu do Fontainebleau. „Tak uvidíme oba místa, jež navštívil Obermann.“ George Sand prohlašuje přímo, že Obermann předešel svou dobu o třicet let a že vyjadřuje duševní stav, všeobecný od r. 1830. Eugène Delacroix miloval tu smutnou knihu. Anglický básník Mathew Arnold r. 1849 v nadšených a výmluvných stancích poslal poslední pozdrav od břehů Lémanu památce toho,

jejž nazývá Mistrem a melancholickým stínem. Fromentin považoval jej spolu s J. J. Rousseauem, Bernardinem de St. Pierre a se Chateaubriandem za prvního mistra krajináře v literatuře.[125]

Tato podzimní duše milovala prosté polní květiny. Nad mlčelivými květy měla na rtech tesklivou otázku, která má přízvuk ozvěny z Villona: „Kde jsou dnes fialky, jež vykvetly pro bývalá pokolení?“

Prosté polní kvítí, chrpu, fialku a chudobku miloval Obermann. Chrpa připomínala mu svobodný život venkova, lány zrajícího obilí, mezi nimiž po mezi kráčejí stáří rolníci; a vzpomínka ta dojímá jej téměř k slzám. Fialka je mu symbolem nejčistšího citu lásky, jako ona stejně prchavého a rychle odkvétajícího. A na lukách zbudou chudobky, symbol klidu a odpočinku. A Obermann, jenž neměl síly život nést a také ne dost odvahy se ho zbavit, jemuž život i smrt byly stejně lhostejny, ten Obermann rozteskní se nad polním kvítím a končí těžkou knihu svých i lidských bolestí, z nejsmutnějších, jež kdy ruka lidská napsala, větou, v níž možno tušit předzvěst Mussetovy smuteční vrby:

„Dožiji-li se stáří, přijde-li den, kdy, ještě pln myšlenek, ale nechtěje už mluviti s lidmi, budu míti po boku přítele, který by vyslechl mé rozloučení se zemí, ať postaví mou židli na krátkou trávu a ať klidné chudobky jsou tam přede mnou, pod sluncem, pod nesmírným nebem, abych, opouštěje pomíjející život, shledal se ještě trochu s nekonečnou illusí.“

X.

V truchlivém průvodu zlomených duší postava Adolphova řadí se k svým předchůdcům, Jean-Jacquesovi, Wertherovi, Obermannovi a Renéovi, podávajíc nám další dokument bolestně zjitřené sensibility, jež dospěla až k úplné citové rozvrácenosti.

Benjamin Constant (1767—1830), autor tohoto malého románku, neměl vlastně dětství. Byl o ně připraven svou úžasně záhy vyspělou intelligencí. Čtěte jen tento úryvek dopisu, který píše dvanáctiletý hoch své babičce: „Chtěl bych, kdyby to bylo možno, zabrániti své krvi, aby nekolovala tak rychle, a chtěl bych jí dáti pravidelnější tok; zkoušel jsem, zda by hudba mohla míti tento účinek. Hraji adagia a larga, při nichž by usnulo třicet kardinálů. První takty jdou dobře; ale nevím, jakým kouzlem zdlouhavé melodie přecházejí konečně vždycky v prestissimo. Myslím, drahá babičko, že tato nemoc je nevyléčitelna."[126]

Člověk, který v tak útlém věku měl již tak ostře vyvinutou schopnost analysy, byl přirozeně předurčen k nudě, znechucení a bolesti. Kdyby tato skvělá intelligence nebyla sváděna s cesty předčasně vyschlým srdcem, které bylo neschopno pravého a oddaného citu a přece se do něho stále

vemlouvalo s jakousi zarputilou vytrvalostí, kdyby jeho cynismus a chtěné citové konvulse nebyly otřásly pevností jeho povahy, byl by Benjamin Constant hrál vynikající roli ať už v literatuře či v politickém životě svého národa.

Zůstal pro potomstvo jen autorem knihy, v níž s úžasnou přesností podal takřka anatomický preparát své vlastní morální bídy, vlastní citové nemohoucnosti, nestálosti a nerozhodnosti. Úžasnou a jedinečnou schopností analysy vytvořil Constant první typ psychologického románu; omezil svou látku na dvě osoby; ostatní podružné postavy, otec Adolfův, hrabě P., varšavský diplomat i Eleonořina přítelkyně (mohl to býti zajímavý portrét paní de Récamier) jsou jen lehce načrtnuty a vystupují jen ve velmi neurčitých konturách. Celý půvab a význam díla spočívá v mistrné psychologii, v tom poněkud suchém tónu bez jakéhokoli náběhu k rhetorické mnohomluvnosti.

Je známo, že B. Constant prožil historii, kterou vypravuje o Adolfovi. Partnerkou jeho v životě nebyl nikdo menší než Mme de Staël. Benjamin delikátně snažil se zahladiti v románu vše, co by mohlo vést na stopu pravého modelu. Sismondi, který byl v Coppetu svědkem tohoto poměru, napsal krátce po vyjití knihy Mme d'Albany (r. 1816): „Chtěl patrně odstraniti z portretu Eleonořina každou podobnost. Změnil na ní vše, vlast, společenské postavení, tvář, ducha... ale podle prudkosti a panovačnosti v lásce není možno ji nepoznati. Ta zdánlivá intimita, to vášnivé ovládnutí, při němž se rozdírali vším, co hněv a nenávist mohou diktovati nejurážlivějšího, to je jejich historie.“ Z této snahy, přestrojit pravý model, pochází také jistá nedůslednost

v kresbě povahy Eleonořiny. Za to vylíčil sebe s naprostou upřímností, suchou a nelítostnou, beze všech příkras. Chladný poměr k uzavřenému otci, který byl v jádru dobrý, ale bojácný v citových projevech; smrt o mnoho starší přítelkyně (Mme de Charrière), jíž byl přítomen, naplnila jej pocitem nejistoty osudu a neurčitou snivostí, která jej neopouštěla. „Cítal jsem se zálibou v básnících to, co připomínalo krátkost života lidského. Zdálo se mi, že žádný cíl nestojí za žádnou námahu."

„Roztržitý, nepozorný, znuděný ... dělil jsem svůj čas mezi studium, které jsem často přerušoval, plány, jichž jsem neprováděl, zábavy, které mne hrubě nebavily ..." Takový je Adolf. V tu dobu jeden z jeho přátel získá si přízeň duchaplné ženy. Adolf je důvěrníkem milenců. „Pohled na takové štěstí vzbudil ve mně lítost, že jsem ho dosud nezakusil; neměl jsem dosud se ženou poměru, který by mohl lichotit mé samolibosti... Týrán neurčitým dojmem, říkal jsem si: chci býti milován a díval jsem se kolem sebe; neviděl jsem nikoho!" Tu pozná Eleonoru. „Vyskytnuvši se před mým zrakem ve chvíli, kdy mé srdce potřebovalo lásku a má marnivost úspěch, Eleonora zdála se mi kořistí, která mne byla důstojna." Ale bylo by nutno položit sem celou knihu; to, co jsem citoval, demonstruje, tuším, ad oculos vnitřní blaseovanost Adolfovu a jeho neschopnost, dát se unést vášní, o níž sní jeho intellekt. Jeho srdce je vyschlé a svadlé od prvního mládí. Plamínek lásky v něm brzo dohoří a nastává utrpení: Adolf nemá síly milovat, nemá však také odvahy, otevřeně to přiznat. Z falešného studu a velkodušnosti nutí se k obětem, které jsou zdrojem dalšího upadání citu, jejž

marně se snaží galvanisovat; k obětem, které nemají krásnou velikost pravé oběti, poněvadž jeho strašlivá psychologická jasnovidnost bere jim všechnu bezprostřednost a spontánnost.

Adolf upadá hloub a hloub v rozpory se svým vlastním nitrem, a čím víc odkládá konečné rozhodnutí, tím více vzdaluje se možnosti k němu dojíti. Láska, vášeň, kterou si tak skvělými barvami maloval, bledne, opadává; veškerá vůně z ní vyprchá v nenávistných scénách, až konečně zbývá jen ubíjivé vědomí zničeného, zkaženého, pošlapaného citu, zhudlařeného života, nicoty, nemohoucnosti a zhnusení. A když konečně Eleonora podléhá v tom hrozném souboji, Adolf necítí nijakého ulehčení. Teď teprve uvědomuje si celou bídu své bytosti, celou hořkost ztracené něhy a svou tíživou samotu. Svět jeví se mu nyní jako poušť. „Zlomil jsem bytost, která mne milovala... už sahalo na mne osamocení. Eleonora ještě dýchala, ale nemohl jsem jí už svěřit své myšlenky; byl jsem na zemi sám; nežil jsem již v té atmosféře lásky, kterou ona kolem mne šířila; vzduch, který jsem dýchal, zdál se mi ostřejší, tvář lidí, s nimiž jsem se setkával, lhostejnější..."

A když nešťastná žena naposledy vydechla, Adolf dlouho stojí nad její mrtvolou bez hnutí. „Přesvědčení o její smrti neproniklo dosud v mou duši: moje oči hleděly se stupidním úžasem na to bezduché tělo... Hluk kolem mne vytrhl mne z mé lethargie; vstal jsem: teprve teď pocítil jsem rozdíravou bolest a celou hrůzu nenavratného rozloučení... Jak mne tížila ta svoboda, jíž jsem tolik litoval... Byl jsem svoboden, nebyl jsem už milován: byl jsem cizí každému."

Ano, to je Benjamin Constant, týž, který vstoupil nerozvážně v sňatek, který brzy na to volal: Hymen! Hymen! Hymen! Quel monstre! A když se konečně dočkal toužebně očekávaného rozvodu, pravil: „Už přes rok toužil jsem po tomto okamžiku, vzdychal jsem po úplné nezávislosti; přišla a já se chvěju! Jsem jako přimrazen samotou, která mne obklopuje...“ (31. března 1793).

Ruka, která psala tento stručný román, byla pevná ruka umělce; ta kniha je psána střízlivě, bez jediného vybočení z tónu; až příliš hlavou je psána, jakoby bez nadšení, bez imaginace. Ale to právě je charakteristické pro Constanta: je to duše, trpící nemocí Rousseauovou a Renéovou, ale intellekt má nad ní stále převahu a proto Adolf není schopen napsat dlouhodechou a výmluvnou tirádu jako Saint-Preux; schází mu onen zázračný dar kouzelníka Chateaubrianda, jehož génius dovedl obklopiti Renéovy bolesti poetickou nádherou. Obermann byl příliš pasivní a příliš podlomený, než aby mohl revoltovati, Adolf příliš rozumově skeptický. Jeho analysa je hluboká, pronikavá. Řekl bych, že Adolf při vší své morální bídě, neskrývané draperiemi romantického pláště, je snad básnicky nižší, ale lidsky pravdivější a nám dnes bližší než čistě romantičtí hrdinové.

Emil Faguet napsal ve své studii o Constantovi[127] tuto krásnou passáž: „Ó René; neboť vy jste René... nikdo od La Rochefoucaulda neznal jako vy nízkosti naší povahy, tak slabé a hodné opovržení, egoismy lásky, myšlenkové restrikce oddanosti a až k podlostem lítosti; pomlouváte se poněkud, neboť kdo může se znáti, aby sebou nepohrdal, a pohrdati sebou bez hněvu a býti podrážděn bez nějaké nespravedlnosti; ale

vy nás všecky osvěcujete ostrými záblesky, které vrháte ve dno sebe sama; zpovídaje se, varujete nás; nalézáte téměř neznámé umění nemísiti pýchu k pohrdání, které cítíme k sobě samým; a jste sympatický, předně už pro tuto upřímnost, a pak, protože je to bolestná historie bytostí příliš slabých, než aby unesly city, které vzbudí..,"

Benjamin Constant trpěl od mládí podivným rozdvojením celé bytosti: pohrdal lidmi, které, znaje sebe, příliš dobře znal, pohrdal životem, a přece toužil urvati v něm co největší podíl štěstí, opojení, vášně, lásky, slávy a popularity. Touto rozdvojeností vysvětlíme si náhlé skoky jeho nálad a rozhodnutí, onu nestálost a věčnou nespokojenost, která byla kletbou jeho bytí, onu nedůslednost, která podrývala jeho vážnost v životě veřejném a vrhala naň podezření bezcharakternosti.

V jeho korrespondenci všude proráží beznadějný pessimismus. Ve dvaceti letech píše Mme de Charrière:[128] „Představil jsem si sebe, chudáka, kterému se zhatily všecky plány, více znuděného, nešťastného, unaveného, než kdy jindy svým smutným životem... člověka, v jehož očích ve dvacátém roce všecko bylo bez barvy, bez činnosti, bez energie, bez touhy, pohrouženého v trudnou zamlklost potlačované vášně..." O čtyři leta později píše téže přítelkyni: „Nechci vidět nic kvésti kolem sebe; chci, aby vše, co mne obklopuje, bylo smutné, teskné a svadlé."

A jindy: „Půjdu světem jako stín mezi neštěstím a nudou." Někdy přijde reakce: „Jsem znaven vlastním egoismem, persiflováním vlastních citů, přesvědčováním sebe sama, že nemám už ani lásky k dobru ani nenávisti ke zlu. Když při vší té afektaci zkušenosti, hloubky, machi-

avelismu, apathie nejsem šťastnější, čert vezmi všecku tu slávu přesycení. Otvírám svou duši znovu všem dojmům; chci se opět státi důvěřivým, lehkověrným, nadšeným" — ale netrvá to dlouho a hluboké a trvalé vědomí krátkosti života „mu vyráží péro nebo knihu z rukou", kdykoli studuje. Vždyť „nemáme více důvodů získávati slávu, dobývati nějaké říše nebo psáti dobrou knihu, než jít na procházku nebo zahráti partii whistu." Čím déle přemýšlí, tím méně chápe „le cui bono" té hlouposti, již nazýváme světem. Vzpomíná na Thompsona, autora „Ročních počasí", který prý často trávil den na loži a když se ho ptali, proč nevstává, odpovídal, že nevidí důvodu, proč by tak měl činit. „Ani já nevidím důvodu pro nic na světě..."

Chênedollé, který jej poznal v Coppetu r. 1797, shrnul svůj soud o něm ve stručnou větu: „Není tu ani srdce ani nadšení." A přece Constant se přímo hnal v paroxysmus vášní a ještě téměř o dvacet let později, krátce před svým padesátým rokem, píše paní de Récamier zoufalé listy. „Miluji vás, jako milujeme Boha..." „Jste anděl, který vrhne na nás někdy s nebe pohled plný dobroty: sledujeme vás zrakem, my, kteří jsme připoutáni k zemi. Ale vy jste zahalena oblakem..."

Zní to rozhodně falešně z úst muže tak zralého věku. Ale to je tragika Constantova rozvráceného nitra: porovnejte blaseovaný tón jeho dopisů z mládí s těmito hysterickými konvulsemi, a uvědomíte si, že tu stojíme před zcela mimořádným případem lidské psychologie, před zvláštní zrůdností sensibility, vyhnané až k bizarrnosti.

Béranger, který neměl Constanta rád, pravil o něm s jedovatým bystrozrakem: „Domníval se, že miluje Mme de Staël a miloval jen dojmy, které v něm budila. Je duševně tak vyžílý (usé), že si dluží city, jichž nenalézá v sobě samém. Jeho vášně jsou úplně umělé. Když projevoval vášeň, kterou se domníval cítit k Mme de Staël, naslouchal slovům, která k ní pronášel; ona mu odpovídala, hledajíc také ve své výmluvnosti, nehodí-li se ta věta do některého románu . . . Constant je tak vyžilý, má tolik potřebí, aby jej někdo rozohňoval, že jsem mu řekl, že kdyby zestárnul a nemohl opustit svůj krb, udeřil by hlavou do mramorového krbu, jen aby sebou otřásl. Přiznal se mi, že jen proto hraje v karty.“ [129]

Ani Lasserre, který zcela ve smyslu své theorie o zhoubnosti romantismu neušetřil Constanta svým posměchem, nemůže konečně neuznati morbidnost jeho povahy, neviděti v něm člověka štvaného osudem, nemůže upříti mu jméno nešťastníka, který byl „nekonečně distinguovanou obětí morálního malomocenství, neškodného pro duše všední.“ [130]

XI.

Pokusil jsem se načrtnout genesi moderní sensibility. Z prvu ojedinělé a neuvědomělé projevy trpících duší, několika výjimečně jemných psychických organismů stávají se častějšími. Od třetiny století osmnáctého potřeba citu je už všeobecnou a vyjadřuje náladu celé společenské vrstvy. Skepticismus a suchý racionalismus nalézá protiváhu v záplavě slz a rozplývavé sentimentalitě. To je doba Richardsonova, Gessnerova, Youngova. V polovici století Rousseau formuluje aspirace lidského srdce, jeho vášnivou touhu po lásce a po štěstí. Naplní literaturu svou pyšnou a chorobně předrážděnou sensibilitou a tisíce duší, trpících nejasnou chorobou touhy, pozdravují v něm proroka. Bez výhrady přijímají jeho vášnivý lyrismus a jeho exaltované snění stává se náboženstvím. Chiméra štěstí, chiméra lásky, chiméra pokroku! Touha po tomto trojjediném božství, v němž je in nuce celý romantismus, bičuje citlivé duše a víra v ně roste v šílený illusionismus, který nutně vede člověka od zklamání ke zklamání a mění se v cit marnosti života a nicoty všeho. Přílišné snění činí mládež neschopnou života a zklamání vtiskuje Wertherovi do ruky bambitku. Za Wertherem kráčí řada bledých a zoufalých ji-

nochů, kteří se spíjí pochmurným kouzlem falešného skotského barda. Pak vášnivý a aristokratický samotář René strhuje mládež k nadšenému obdivu, a v dálce za ním je slyšet satanský smích tragického vzbouřence Manfreda.

Druhá linie, toť bezútěšný a snivý pessimista Obermann a rozvrácený egoista Adolf, studený analytik žhavého srdce, s jehož vlivem setkáme se u Stendhalova Juliena Sorela v Rouge et noir. Ještě v osmdesátých létech min. století Bourgetův Robert Greslou (Le Disciple) nese na čele atavistické stopy morální nemoci Adolfovy.

A tak nepozorovaně dějiny sensibility přecházejí v historii jejich excessů a zrůdností; stávají se dějinami morbidnosti a psychopathických projevů nemoci století, v niž vyústil příliš jednostranně vyvinutý egoismus.

Zatím zbytky encyklopedického ducha zmírají citovou atrofií v studené poesii empirových officielních básníků a jen melancholické akcenty Charlesa Loyosona a zasmušilý hlas autora „Padajícího listí" a „Umírajícího básníka" tvoří nesměle přechod k nové poesii. Tesklivý básník podzimu, Millevoye, příliš záhy odešel. Bylo mu jen dopřáno, aby sám sobě zapěl pohřební píseň —

> Le poète chantait, quand sa lyre fidèle
> S' échappa tout à coup de sa débile main;
> Sa lampe mourut, et comme elle
> Il s'éteignit le lendemain.

Zítřek už patřil jiné generaci. Čtyři léta po předčasné smrti Huberta Millevoye, r. 1820 vycházejí Lamartinovy Meditace.

Romantická generace z let 1820 až 1830 přejímá sensibilitu svých předchůdců a snaží se

z jednotlivých prvků jejich myšlenek zbudovati vlastní esthetický a filosofický systém.

Zázračným hranolem umění promítá bolesti, zděděné po předchozím pokolení, i své vlastní aspirace v nádherné a oslnivě barevné vidmo, od vonné bělosti veršů Lamartinových až ke zkrvácenému nachu některých rhapsodií Mussetových. Celá legie vzácně talentovaných hlav transponuje podivuhodně poněkud jednotvárnou monodii svých předchůdců, kteří od Jean-Jacquesa až po Constanta omezovali se skoro výhradně na autobiografii, do všech tónin a pro všechny nástroje, a instrumentuje v úžasnou polyfonii věčný motiv touhy, zklamání a revolty lidského srdce.

Psáno 1906—1907.

POZNÁMKY.

[1] Obšírněji o tomto thematě pojednal Max v. Waldberg v krásně dokumentovaném díle: Der empfindsame Roman in Frankreich. Erster Theil. Strassburg und Berlin 1906.

[2] Listy sv. Terezie přeložil Pelicot r. 1660.

[3] Waldberg, ibidem, str. 17—19.

[4] Waldberg, ibid., str. 26.

[5] „Die erste moderne Frau in der neueren Literatur" nazývá ji právem Waldberg, ibid., str. 64.

Marianna nestala se nikdy — patrně pro poblouzení svého mládí — abatyší, jak se Waldberg domnívá. Srov. Karl Larsen: Schwester Marianne u. ihre Liebesbriefe. Übersetzt v. Mathilde Mann. Im Inselverlag zu Leipzig 1905, str. 129. Český překlad Portugalských Listů uveřejnil jsem v Lumíru, roč. XXXVI. Tam viz také bližší.

[6] Chamilly zemřel r. 1715 jako maršál, proslaviv se hlavně hájením pevnosti Grave proti Nizozemcům.

[7] Pečlivou bibliografii uvádí Eugène Asse ve svém vydání: Lettres portugaises avec les réponses atd. Paris, Charpentier 1889. Pomocnou literaturu shledal Dán Larsen v uvedeném díle.

[8] Obšírnější rozbor u Waldberga, ibid., str. 90 a násl.

[9] Srv. Waldberg, str. 205 a násl.

[10] Srv. Waldberg, str. 364 a násl.

[11] F. Brunetière: Les époques du Théâtre Français. Paris, Hachette, str. 239.

[12] Gustav Lanson: Hist. de la litt. française. Hachette, Vième éd., str. 651.

[13] Edmond et Jules de Goncourt: La femme au dix-huitième siècle, str. 36. Paris. Bibl. Charpentier.

[14] E. et J. de Goncourt: Mme de Pompadour. Paris. Bibliothèque Charpentier. Str. 53.

[15] Viz Tardieu: Ennui. Paris, Alcan 1903. Str. 147.

[16] Viz o ní zajímavou studii v knize Ed. Scherera: Études sur la littérature contemporaine, sv. III., a jinou v knize Karla Frenzela: Rokoko. Berlin 1895.

[17] Correspondance complète de la marquise du Deffand, publiée par M. de Lescure. Paris, Plon 1865.

[18] De Ségur: Julie de Lespinasse. Paris, Calmann-Lévy.

[19] Srv. Notice de Sainte Beuve v Garnierově vydání: Lettres de Mlle de Lespinasse.

[20] Vydal Eugène Asse spolu s Lettres Portugaises u Charpentiera, 1889.

[21] E. a J. de Goncourt: La femme etc., str. 436.

[22] Ibid., str. 438.

[23] Confessions, část. I., kn. I.

[24] Ibid.

[25] Ibid., část I., kn. II.

[26] Rêveries du promeneur solitaire; prom. X.

[27] Conf., I., kniha V.

[28] Ibid.

[29] Nikoli 1736, jak udávají Confesse. Srv. Harald Höffding: Rousseau und seine Philosophie; Fromann's Klassiker der Philosophie, Stuttgart 1897. Str. 40.

[30] Conf. I., kn. VI.

[31] Rousseau vylíčil jej v Confessích (I.—VII.) velmi nepříznivě. Lemaître ve své knize: Jean-Jacques Rousseau (Paris. Calmann-Lévy) zmiňuje se pod čarou o brožuře Aug. de Montaigu: Démêlés du M. de Montaigu, ambassadeur à Venise, avec son secrétaire, J.-J. Rousseau. (Plon-Nourrit, 1904), kde prý — dle tvrzení Lemaîtrova — je dokázáno, že Rousseau vyslance

nespravedlivě obviňuje. Nemaje brožurky té po ruce nemohu zjistiti, pokud se důkaz podařil.

[32] Conf. II., VIII.

[33] Ibid.

[34] Ibid.

[35] Třetí list panu de Malesherbes. Srv. též Rêveries, 8ème promenade.

[36] „Rétention d'urine". Conf., passim.

[37] Conf. I., IV.

[38] Třetí list p. d. Malesherbes.

[39] Ibid.

[40] Nouvelle Héloïse, část VI.

[41] Discours sur l'inégalité.

[42] Conf. I., IV.

[43] Conf. II., IX.

[44] Conf. II., VII.

[45] J. Lemaître, citované dílo, str. 45.

[46] Citováno u Höffdinga, uvedené dílo str. 32.

[47] Cituje G. Lanson, Hist. de la litt. française. Str. 827.

[48] Conf. I., I.

[49] Nouvelle Héloïse, Vème partie, lettre XIII.

[50] Ibid. VIème partie, lettre VII.

[51] Cituje Erich Schmidt: Richardson, Rousseau u. Goethe Jena, 1875, str. 120. Zde viz podrobnější rozbor poměru Goetheova k Jean-Jacquesovi.

[52] Childe Harold, III. zpěv, 76—81.

[53] Srv. L. Dumur: Les détracteurs de Jean-Jacques. Mercure de France. 1907. 15. Juin. Str. 583.

[54] Srv. Edmond Estève: Byron et le romantisme français. Paris. Hachette 1907, str. 39 a násl.

[55] Action française, 15. října 1899.

[56] Lemaître, citov. dílo, str. 6.

[57] O této věci viz knihu lady Macdonald: Jean-Jacques Rousseau, a new study in criticism. (London 1906) a citovanou studii Dumurovu, str. 580, pozn. 1.

[58] J. Demogeot, Histoire des littératures étrangères, II. sv.

*

Paris, Hachette, 5. vyd. 1900. Littératures septentrionales, str. 121.

[59] Tuto výčitku prudce odrazil Dumur v cit. stati, str. 593.

[60] Pierre Lasserre, Le romantisme français. Paris. Mercure de France, 1907.

[61] Thomas Carlyle: Hrdinové a cténí hrdin v dějinách. Citováno z překladu F. Vahalíka. Praha, Vzdělavací bibl.

[62] Mercure de France. 1. květen 1907, str. 102.

[63] Höffding, cit. dílo, str. 103.

[64] Jaký vliv měl Rousseau na Tolstého, víme z úst Lva Nikolajeviče samého: „Četl jsem," pravil francouzskému žurnalistovi, „Rousseaua celého; přečetl jsem jeho dvacet svazků i hudební slovník. Obdivoval jsem se mu víc než s nadšením; cítil jsem pro něho kultus. V patnáctém roce nosil jsem na krku místo obvyklého kříže medaillon s jeho portrétem. Jsou od něho stránky, které jsou mi tak blízké, že se mi zdá, že jsem je napsal já." (Cituje Lemaître, str. 352.) Zajímavý doklad jeho působení na dnešní ruskou revoluci uvádí Dumur (str. 582, v poznámce). Cituje totiž řeč, již pronesl pop Tikvinský v zasedání Dumy, když se jednalo o trestu smrti, řeč, která je čistě Rousseauovská.

[65] Nouv. Héloïse I. dop., 26.

[66] Cituje Paul Charpentier v knize: Une maladie morale, Le mal du siècle. Paris, Didier, 1880, str. 62.

[67] Srv. ibidem, str. 138 a násl. O Nodierovi viz též: Sainte-Beuve: Portraits littéraires, sv. I.

[68] Podrobněji pojednal o vlivu Wertherovu Appel v knize: Werther und seine Zeit. Leipzig, 1855.

[69] Ibid. str. 8.

[70] Cituje Charpentier v uvedeném díle, str. 66—7.

[71] De l'Allemagne, II., kap. XVIII.

[72] Cituje Sainte-Beuve: Nouveaux Lundis, sv. II., str. 305.

[73] Ibid. Str. 309.
[74] Srv. E. Faguet: Politiques et moralistes. I. Série. Mme de Staël, passim.
[75] Corinne, kniha XIII., kap. IV.
[76] Ibid. XIV., III.
[77] Ibid I., II.
[78] Faguet, cit. dílo, str. 141.
[79] De la Littérature...
[80] Srv. Sainte-Beuve: Nouveaux Lundis, sv. II., str. 363.
[81] Dop. ze dne 28. května 1809.
[82] Viz o něm obšírnou studii u Sainte-Beuvea: Nouveaux Lundis, sv. VI.
[83] Cinquième discours sur l'homme.
[84] Réflexions sur la poésie érotique.
[85] Upozorňuji, že slovo „nuda" nevystihuje onu nuanci smutku, omrzelosti a znechucení, kterou má francouzský termín „ennui". — Důkladnou studii o vlivu Youngových „Nocí" napsal F. Baldensperger v knize Études d'histoire littéraire. Paris, Hachette, 1907, str. 55—109.
[86] Viz Léon Séché: Lamartine, Elvire et les Méditations. Paris, Mercure, 1906. Str. 160 a násl.
[87] Nisard, Histoire de la litt. fr. Sv. IV.
[88] Eleg. I.
[89] Henri Potez: L'élégie en France avant le romantisme. Paris. Calmann-Lévy, 1898, str. 72.
[90] Viz o něm: Sainte-Beuve: Portraits contemporains, sv. IV., str. 423—470, J.-J. Weiss: Essais de la litt. française a H. Potez, cit. dílo, str. 87—155.
[91] Poèmes érotiques, kn. IV., XI.
[92] O Léonardovi viz Sainte-Beuve, Portraits littéraires. Sv. II. a Potez, cit. dílo, 232 a násl.
[93] Les Saisons, zpěv III.
[94] Idylles, kn. I.
[95] Srv. Potez, cit. dílo, str. 482—3.
[96] Vydání Becq de Fouquièrovo, Elégies I., III.

[97] Srv. Becq de Fouquières: Documents nouveaux sur André Chénier. Paris, Charpentier 1875. Str. 7. a 8.

[98] Vyd. Becq de Fouquièrovo, Elég. I., XXIX.

[99] Obšírnější stať o tomto thematě napsal maďarský professor Jules Haraszti v knize: La Poésie d'André Chénier. Paris. Hachette, 1892.

[100] Vyd. Becq de Fouquièrovo, Elég. I., XXVI.

[101] Viz o něm Potez, cit. dílo, 348—351.

[102] Cituje Sainte-Beuve v knize: Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire. 2 sv. Paris, Calmann-Lévy.

[103] Paul Albert: La litt. française au dix-neuvième siècle. Paris, Hachette. Sv. I., str. 122.

[104] Cituje Léon Séché v zmíněném článku, Revue Bleue, 1902.

[105] Dopis Joubertův cituje Sainte-Beuve: Chat. et son groupe litt., sv. I., str. 264.

[106] Jméno Atala není, jak se za to dosud mělo, jméno indianské. Léon Séché nalezl je v knize: Relation des voyages de M. de Brièves, která vyšla v Paříži r. 1630. Je to jméno mužské a sice jmenoval se tak tlumočník, který provázel pana de Brièves na cestě z Jerusalema na Libanon. Viz článek: Le centenaire d'Atala. Revue Bleue 1901.

[107] Když Bernardin de St. Pierre slovo to ve své přednášce na École Normale poprvé vyslovil, byl tím sám tak překvapen, že zaslzel a s ním všichni posluchači.

[108] Génie du Christianisme. Sv. I., část III., v kap. o Moralistech.

[109] Srv. Fr. Drtina: Myšlenkový vývoj evropského lidstva. Praha, Laichter. Str. 196 a násl.

[110] Sainte-Beuve: Joseph Delorme, Le suicide.

[111] Mémoires d'autre-tombe. I. vyd. Sv, IV., str. 49.

[112] Henri de Régnier: Figures et caractères. Paris. III. vyd. 1906.

[113] H. Jelínek: Chateaubriand v Čechách. Pokroková revue, duben 1907.

[114] Knižní vydání u Perrina v Paříži: Corresp. de Chat. avec le marquise de V...t.

[115] Pokusil se podat E. Faguet v knize: Amours d'Hommes de lettres. Paris, 1907. Není-li správné, je bystré a duchaplné. Str. 215—233.

[116] Victor Giraud: Chateaubriand, études littéraires. Paris, Hachette.

[117] Sainte-Beuve: Chat. et son groupe litt. Sv. II., str. 387.

[118] Port Royal, sv. III., str. 359. K téže věci vrací se v knize o Chateaubriandovi, sv. I., str. 97. Srv. též Léon Séché, cit. dílo o Lamartinovi, str. 28.

[119] Mémoires. Sv. I.

[120] Chat. et son groupe litt. Sv. II., str. 242—8.

[121] *Ibid.*, sv. II., str. 352 a násl. Viz též Portraits contemporains, sv. I., str. 143 a násl.

[122] Vie inédite de Sénancour, publiée par G. Michaud. Revue Bleue. 1906.

[123] Émile Tardieu; L'Ennui. Paris, Alcan, 1903. Str. 280.

[124] Srv. Sainte-Beuve: Portraits contemp. Sv. I., str. 185 a násl. Co tato kniha byla v tisku, vydal Joachim Merlant knihu: Sénancour, poète, penseur religieux et publiciste. Paris. Fischbacher, 1907. Odkazuji na tuto solidní a poctivou práci, zvláště na kapitolu: Influence de S. (str. 258—288).

[125] Eugène Fromentin: Les Maîtres d'autrefois. Paris. Plon, 1906. XV. vyd., str. 279 a násl.

[126] Benj. Constant, Journal intime et lettres à sa famille et à ses amis. Paris, Ollendorff, 1895.

[127] E. Faguet, Politiques et moralistes, Ière série, str. 200—201.

[128] Viz o ní definitivní knihu: Philippe Godet: Madame de Charrière et ses Amis. Genève, A. Jullien. 2 sv. Godet ve své důkladné a svědomité studii s láskou

nakreslil portrét melancholické autorky románu „Caliste“ a opravil omyl Sainte-Beuveův, který se domníval, že poměr Constantův k Mme de Charrière byl erotický. (Mme de Ch. byla o 27 let starší než Constant.)

[129] Cituje Sainte-Beuve: Nouveaux Lundis, sv. IX., str. 154—5. K charakteristice Constantově viz též mistrovské knihy Alberta Sorela: Mme de Staël, str. 49 a násl. Ve sbírce: Les grands écrivains français. Paris, Hachette.

[130] P. Lasserre, cit. dílo, str. 115.

PŘEKLADY DELŠÍCH CITÁTU.

Str. 53.

„Jaký věčný chaos, prostituovat dětství!
Chudobo, chudobo: tys ta kurtizána,
tys dohnala na to lůžko toto dítě,
jež Řecko by bylo povzneslo na oltář Diany!...
Jacques stál bez hnutí a díval se na Marii...
Cítil, kterak se třese neznámým chvěním.
Což nebyla tato prostitutka jeho sestrou?...“

Str. 64.

„a znám zpěvy nesmrtelné, jež jsou pouhé vzlykání.“

Str. 80.

„— — není ničeho,
co by mi nebylo svrchovaným blahem,
až k zasmušilé rozkoši melancholického srdce.“

Str. 81.

„Bože myslících bytostí, bože šťastných srdcí,
zachovej mi touhy, které jsi mi dal,
náklonnost k přátelství, horlivost pro studium,
lásku k umění a k samotě,
to jsou mé vášně...“

„Chcete-li, abych ještě miloval,
vraťte mi věk lásky...“

„Rodíme se, žijeme, pastýřko,
umíráme, nevědouce jak;
každý vyšel z nicoty:
kam jde? Bůh ví, má drahá!“

Str. 82.

„Věř, dceruško, motýlové stálí
brzy by omrzeli růže...“

Str. 83.

„Ale nad pološerým hájem a tesknými jeskyněmi,
nad ozvěnou se ozývajícími krytbami, nad četnými hroby
vznáší se černá melancholie a vrhá kol sebe
smrtelný klid.“

Str. 85.

„Ó, citlivosti, drahý a neblahý dare!
Co hořkosti, běda! ve tvém nebeském nektaru!
Vždy je něžné srdce za své štěstí potrestáno...“

Str. 86.

„Buď požehnán, Bože můj! ty, který mi vracíš
nevinnost a její vznešenou pýchu,
ty, který, abys ochránil klid mého popela,
budeš bdíti u mojí rakve.“

„Na hostině života, já, host nešťastný
na den jsem se objevil, a umírám...“

„Můj pozdrav, pole, jež jsem miloval, a ty, sladká zeleni,
a ty, smavé vyhnanství lesů,
nebe, naději člověka, obdivuhodná přírodo,
můj pozdrav poslední!“

Str. 87.

„Sžíravým smutkem povadlo mé mládí!
Jsem mrtev radostem a mrtev něžnosti.

Běda, příliš jsem miloval; v mém vyčerpaném srdci
cit už se znovu nezrodí.

Ne, ne; vy první illuse mých prvních krásných dnů,
nebeské okouzlení mých prvních lásek, navždy
jste prchly, abyste už nikdy se nezjevily!
Ó svěží radosti! nejvyšší rozkoši!..."

Str. 88.

„V odloučení hledal jsem lék proti svým bolestem,
prchal jsem z rozkošných míst, jimž nevěrnice dodává
krásy,
skryt v těchto lesích, jichž stín je věčný,
nalezl jsem ticho a nikdy odpočinek.
Temnými záhyby neznámé cesty
na hory ty přicházím, jež rozrážejí mrak;
jaký to úžas moje smysly jímá!
Jaký klid! Jaké věci! Jaká nesmírná rozloha!"

Str. 89.

„Bude-li má duše moci k tobě na zem sestoupiti,
ať lehké zachvění oznámí ti její přítomnost!
Až se srdcem plným lítosti
do stínu lesů přijdeš rozjímat,
pomni, že se v tichu nad tvou hlavou vznáší."

„Já sám, sžírán hořkým smutkem,
hynu, shasínám na cizích březích — —
Té, již jsem miloval, už není.
Duch můj nepoznán zde bude vzdychati
a nad mým hrobem osamělým
žádný přítel nebude prolévat slzy."

„A to poslední, co mi zbývá,
není to sladký pláč?"

Str. 90.

„Jediné, co mi na světě zbývá
je to, že jsem několikrát plakal."

Str. 90—1.

„Ty, jenž bez mého svolení dal jsi mi život,
Velký Bože, mluv ... Či jsi mne snad předurčil
k utrpení?
Já, nástroj, jímž dle své vůle vládne tvoje moc,
mohl jsem býti vinen dříve, než jsem se zrodil?
Já, hlína, jsem dílem tvé všemocné ruky
a pláču v šestnácti letech!"

Str. 91.

„Tyto fantomy, tak krásné, tak drahé našim slzám,
jichž nesmrtelný hlouček plní jeho paměť;
Julie, slabá milenka, slavně klesnuvší,
Klarissa, svatá krása, v níž nebe dýše,
jejíž bolest nezná ani nenávisti ani hořkosti,
jež trpí bez vzdechnutí, jež hyne bez reptání,
zbožňovaná Klementina, čistá a nebeská duše..."

Str. 93.

„Zbabělče! Miluj tedy život, nebo nečekej smrt!"

„Často zhnusen otroctvím a znechucen usazeninou
z hořkého kalicha, který nazýváme životem,
maje po krk pohrdání hlupců, které jde za chudobou,
hledím na svůj hrob, vytoužený útulek,
usmívám se vstříc dobrovolné a blízké smrti;
v pláči prosím sebe sama, abych měl odvahu zlomiti
své pouto."

Str. 94—5.

„Cestovatel, jejž cesta zavedla na vypráhlé vrcholy,
žasne. Vedle skal po věky hromaděné
ledové moře třpytí se v drsných a tvrdých proudech

Stěží na těchto třpytných stezkách
okovaná hůl udrží jeho klouzající kroky...
Před očima měkce se prostírají líbezná údolí,
pastviny i luka, sladké děti rosy..."

Str. 95.

„... dívka, sedící ve stínu,
snivá a plna neurčité lítosti,
cítí vábný žal, naslouchajíc šumotu vod,
zvedá bojácná víčka a ukazuje
ve zvlhlých očích slzy rozkoše,
se zalíbením naslouchá vzdechům, jež zvedají její
ňadra;
před ní stojí cypřiš, v ruce má Werthera."

Str. 104.

„Hrozná mysteria víry křesťanské
nesnesou veselých ozdob."

Str. 149.

„Básník ještě zpíval, když jeho věrná lyra
vyklouzla náhle z jeho sesláblé ruky;
jeho lampa umřela, a jako ona,
i on shasl druhého dne."

Týž autor vydal:

Δεδυκε μεν ἁ σελανα και Πληϊαδες. Verše. 1898.
(Rozebráno.)

Konec karnevalu. Verše. 1902.

Sentimentalita mládí. Prosa. 1902.

NAKLADATELSTVÍ J. OTTY v PRAZE
vydalo a čtenářům této knihy doporučuje díla následující:

Romantická škola ve Francii.

Napsal JIŘÍ BRANDES. Autor. překlad z dánštiny dle druhého opraveného vydání od Anežky Schalzové - - - - K 4·40

O poesii a povaze lorda Byrona.

Napsal prof. JOS. DURDÍK. Druhé vydání - - - K 2—

Jaroslav Vrchlický.

Literární studie od ALFREDA JENSENA. Autor. překlad ze švédštiny od dra Arn. Krause - - - - - - - - - K 3·20

Alois Jirásek.

Jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla. Napsal prof. J. VOBORNÍK - - - - - - - - - - - - - K 1·60

Honorata z Wiśniowských-Zapová.

Zápisky z rodinné korrespondence a vlasteneckých vzpomínek. Napsal ED. JELÍNEK - - - - - - - - - - - - K 1·20

Puškin.

Napsal V. G. BĚLINSKIJ. Z ruštiny přel. K. Kolman K —·40

Kritické články V. G. Bělinského.

Přeložil K. Kolman - - - - - - - - - - - - K —·40

Z literárního soukromí

od KAR. SVĚTLÉ. Vzpomínky. S podob. spisovatelky K 2—

Slovanské svity.

Volné listy z kroniky rozvoje. Psal β (J. KUFFNER) K 2·40

Ženy a milenky slovanských básníků.

Literární črty od FR. KVAPILA - - - - - - - - K 2·40

Životem k idealu.

Literární vzpomínky a skizzy od FR. KVAPILA - - K 3·20

Veškera tato díla jsou na skladě v každém knihkupectví.

Lumír.

Časopis literární a umělecký. Orgán Literárního odboru Besedy Umělecké. Redaktoři V. DYK a JAR. VLČEK.

LUMÍR

věnován je především původní produkci belletristické, dále článkům, studiím a essayím pojednávajícím o vážných a zajímavých událostech a zjevech literárních uměleckých i kulturních s hlavním zřetelem k věcem českým. V rozšířeném feuilletonu je sledován články, kritickými statěmi a referáty náš život literární, umělecký, divadelní i společenský a hledí zachytiti vše důležité a charakteristické a neodvisle zaujati stanovisko vedoucí k povznesení, vzpružení a zušlechtění našeho života vůbec.

LUMÍR vychází v seš. 15. každého měsíce mimo prázdniny. Formát velkého 4°. Moderní elegantní úprava.

Na LUMÍR se předplácí:

v Praze: půlletně K 4·80, celoročně K 9·60.
Poštou: půlletně K 5·—, celoročně K 10·—.

Žádejte sešit na ukázku.

KNIHOVNA LUMÍRA, románová příloha, přináší větší díla literární a vychází v sešitech „Lumíra" a v elegantně vypravených svazcích 8°. Na „Knihovnu" připlácejí odběratelé „Lumíra" ročně pouze 2 K, jinak stojí každý sešit 24 hal.

Administrace a expedice LUMÍRA v

Nakladatelství J. OTTY V PRAZE, Karlovo nám. 34.

Ve VÍDNI I., Gluckg. 3.

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C039906545